

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

2/2015

JAROSLAV ČUKAN – LINDA POSPÍŠILOVÁ – ROMAN ZIMA
Kontexty kultúrnych tradícií beduínov

LINDA POSPÍŠILOVÁ – ROMAN ZIMA
Svadobné obyčajové tradície na Blízkom východe

LADISLAV LENOVSKÝ
Identita ako metodologický nástroj
výskumu minoritnej kultúry

MARIÁN ŽABENSKÝ
Nové tematické okruhy využiteľné v kultúrnej geografii

MICHALA DUBSKÁ – MARIÁN ŽABENSKÝ
Špecifiká rozvoja cestovného ruchu v prímestskom prostredí na
príklade mikroregiónu Radošinka

MAREK MERHAUT
Romska komunita v hotelových a gastronomických službách

KATARÍNA KOMPASOVÁ
Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie
gastronomických zariadení

ANNAMÁRIA BOLDOCKÁ-GRBIČOVÁ
„Postslovanské“ milníky
(úvaha k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra)

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 8 – číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. – predseda
Prof. Dr. Dragana Gnjatović
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. Dr. Danko Milašinović
Doc. Dr. Vladimír Senić
PhDr. Michala Dubska, PhD.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke: Usadlí beduini z oblasti Douma,
Čukan 2006

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.

Neprešlo jazykovou úpravou.

Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716

Periodicita vydávania: 2x ročne

Poradové číslo periodickej tlače: 2/2015

Dátum vydania: 30.11.2015

Ročník vydávania periodickej tlače: 8. ročník

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:

EV3217/09

ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Tlač zabezpečuje: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

Obsah:

Editorial.....03

Príspevky

Jaroslav Čukan – Linda Pospíšilová – Roman Zima
Kontexty kultúrnych tradícií beduínov 03

Linda Pospíšilová – Roman Zima
Svadobné obyčajové tradície na Blízkom východe..... 09

Ladislav Lenovský
Identita ako metodologický nástroj
výskumu minoritnej kultúry..... 14

Marián Žabenský
Nové tematické okruhy využiteľné v kultúrnej geografii..... 19

Michala Dubska – Marián Žabenský
Špecifiká rozvoja cestovného ruchu v prímestskom
prostredí na príklade mikroregiónu Radošinka..... 22

Marek Merhaut
Romská komunita v hotelových
a gastronomických službách 28

Katarína Kompasová
Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie
gastronomických zariadení 32

Annamária Boldocká-Grbičová
„Postslovanské“ mílniky (úvaha k 200. výročiu
narodenia Ľudovíta Štúra) 35

Recenzie

KOVÁČOVÁ, A. – UHRINOVÁ, A. (Eds.)
Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom
prostredí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie
venovanej životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu.
Békešská Čaba 2015. (Ladislav Lenovský) 37

ZUSKINOVÁ, I.: Liptov v ľudovej kultúre.
Banská Bystrica 2014. (Zuzana Beňušková) 38

ŽEŇUCH, P.: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry
na Slovensku. Nitra 2015. (Ján Moravčík)..... 39

Správy

Promócia novej monografie..... 40
Výskum Slovákov v severnom Rumunsku – prieskum
terénu 41
Svetový deň cestovného ruchu v Nitre opäť svetový..... 42

Editorial

Aktuálne číslo časopisu Kontexty kultúry a turizmu je pomerne rozmanité. Obsahová aj tematická multidisciplinarita však nie je náhodná, ale odzrkadľuje súčasné témy výskumu kultúry a cestovného ruchu. Na zaujímavých príkladoch prináša poznatky o rôznych aspektoch vývoja a výskumu kultúry a o jej vzťahoch s cestovným ruchom.

Úvodné štúdie sú zamerané na kultúru Blízkeho východu. J. Čukan, L. Pospíšilová a R. Zima sa v nich zameriavajú na kontexty kultúrnych tradícií beduínov a na svadobné obyčaje na Blízkom východe. Priestorové kontexty kultúry a jej vývoja predstavuje Žabenský prostredníctvom úvah nad novými tematickými okruhmi využiteľnými v kultúrnej geografii. Aplikovaný rozmer štúdia vzťahov kultúry a turizmu reprezentuje príspevok M. Dubskej a M. Žabenského o špecifikách rozvoja cestovného ruchu v prímestskom prostredí na príklade mikroregiónu Radošinka. O skutočnom a perspektívnom postavení Rómov v hotelových a gastronomických službách v Českej republike pojednáva M. Merhaut, opierajúc sa o štúdium rómskej kultúry a o vlastný výskum. K. Kompasová analyzuje Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie s akcentom na vybrané gastronomické zariadenia v Nitrianskom regióne. 200. výročie narodenia L. Štúra si pripomínáme prostredníctvom úvahy Annamárie Boldockej-Grbičovej Postslovanské mílniky.

Recenzie tradične upozorňujú na nové diela, ktoré si zaslužia pozornosť - aktuálne zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Duchovná a sociálna kultúra menších v majoritnom prostredí, ďalej etnografické dielo Liptov v ľudovej kultúre a jazykovedno-kultúrno-historická práca K dejinám cyrilскеj písomnej kultúry na Slovensku.

Správy informujú o promócii vedeckej monografie o slovenskej enkláve Vojlovica v Srbsku, o prieskume možností výskumu Slovákov v severnom Rumunsku, a o Svetovom dni cestovného ruchu ako súbore najrozmanitejších populárno-odborných aj vedeckých podujatí.

L. Lenovský

Kontexty kultúrnych tradícií beduínov

Jaroslav Čukan – Linda Pospíšilová – Roman Zima

Abstract: Bedouins in the Syrian desert represent an economic and cultural type of nomadic shepherds. Employment, sources of income, livelihood and all other aspects of their traditional way of life are directly associated with herds of sheep. They move from one place to another, where there is a pasture for sheep. Due to often moves with the whole needed inventory, the material and technological culture is extremely limited. The study deals with the transformation of cultural traditions of Bedouins in the Syrian desert since the last third of the 20th century. Based on the results of field research between the years 2006 and 2010, it defines categories of the Bedouin communities according to the extent of cultural change. Attention is given to fundamental pillars of Bedouin identity.

Kľúčové slová: kočovní pastieri, ekonomický systém, kultúrne tradície, identita

Úvod. Beduíni v Sýrskej púšti predstavujú hospodársko-kultúrny typ nomádnych pastierov. Zamestnanie, zdroje príjmov a obživy aj všetky oblasti ich tradičného spôsobu života sú bezprostredne späté so stádami oviec. Sťahujú sa z miesta na miesto vždy tam, kde je paša pre ovce. Vzhľadom na nutnosť kočovať s celým svojim inventárom je materiálo-technologická kultúra neobyčajne chudobná. Cieľom opakovaného terénneho výskumu v rokoch 2006, 2008 a 2010 bolo študovať špecifickú minoritnú kultúru beduínov v okolí Damasku, miest Dara-á a Sweida, Douma, Latakia, Palmíra a Rakka, objasňovať ich vzťah s prírodným prostredím, koexistenciu s usadlým obyvateľstvom miest a dedín, kontexty spôsobu života a religiozity ako aj všeobecne akceptované nosné piliere beduínskej identity. Beduínske spoločenstvá prechádzajú od 70. rokov minulého storočia procesmi intenzívnej sociálno-ekonomickej a sociálno-kultúrnej transformácie a nachádzajú sa v jej rôznych štádiách. Naším zámerom bolo naznačiť jej priebeh, cesty akulturácie a intenzitu kultúrnych zmien. Prierezová interdisciplinárna orientácia na sociokultúrnu antropológiu, humánnu geografiu a cestovný ruch logicky súvisela aj s potrebou zhromažďovať materiál k výučbe príslušných disciplín na FF UKF v Nitre. Situácia na Blízkom východe znemožňuje pokračovať v terénnych výskumoch, preto získané poznatky postupne sprístupníme študentom aj odbornej verejnosti. Vojnový konflikt devastuje kultúrne pamiatky, obyvateľstvo dedín a miest a s veľkou pravdepodobnosťou sme boli poslední cudzinci, ktorým bolo dopriate zažiť neopakovateľnú beduínsku kultúru a vedecké poznatky doplniť bohatou fotodokumentáciou. Cieľom príspevku je predstaviť beduínov a prezentovať aspoň zlomok materiálu z výskumov v teréne a zo štúdia literatúry.

Beduíni sa považujú za pravých Arabov, jadro arabského národa¹ a sú na to pyšní. Svoje kultúrne tradície predstavujú ako základ celej arabskej kultúry. Identifikujú sa ako beduíni, čo je všeobecne používané pomenovanie príslušníkov tejto arabskej subkultúry pri zdôrazňovaní odlišnosti od iných profesijných a kultúrnych vrstiev spoločnosti. K najvýznamnejším faktorom vedomia skupinovej príslušnosti a vnútornej integrity patrí zachovávanie tradičnej kultúry súvisiacej s pastierstvom ako rozhodujúcou ekonomickou aktivitou a hlavným zdrojom obživy, kočovný spôsob života v púšti, poznanie kmeňovej histórie a hierarchie,² archaický jazyk³ a výchova k dodržiavaniu typických beduínskych vlastností – hrdosti nad skupinovú príslušnosťou, úctivosti, skromnosti,⁴ pohostinnosti, štedrosti, dobrosrdečnosti a priateľskosti. Samotní beduíni vyzdvihujú význam svojej vysokej morálky, ktorá súvisí s dôkladným poznaním a dodržiavaním koránu.⁵ Povýšujú ju na jednu zo svojich najcennejších predností a jeden z najpodstatnejších faktorov odlišnosti od dedinského roľníckeho a predovšetkým mestského obyvateľstva. V hierarchii hodnôt uprednostňujú slobodu a spájajú ju s púšťou a so stanom, respektíve so životom v stane v púšti. Obyvatelia Sýrie považujú beduínov za nositeľov pôvodnej arabskej kultúry. Nepohrdajú nimi, nehovoria o nich opovrhlivo a neúčtivo ako o menejcennej skupine na periférii spoločnosti, neľutujú ich, ale s uznaním ich akceptujú, lebo tisícročia zotrvávajú pri pôvodnom zamestnaní v púšti a dokážu dobrovoľne existovať v mimoriadne ťažkých podmienkach.⁶ Jedným z faktorov takéhoto vzťahu je popri uznávaných hodnotách a princípoch práca. Život beduínov a ich významný ekonomický systém je založený na využívaní darov púšte. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že v prípade nepriaznivého počasia, čo v púšti znamená oneskorenie, alebo absenciu výdatných jesenných zrážok a nedostatok paše pre stáda, nastáva v beduínskej kultúre chaos a destabilizácia. Riešenie situácie spočíva v čakaní na priaznivejšie podmienky a dlhodobo vyúsťuje do modifikácie tradičného spôsobu života – adaptácie kultúrneho systému

na nové podmienky. Púšť poskytuje človeku málo a keď v nej napriek tomu dokáže prežiť, znamená to, že je mimoriadne odolný. Väčšina príslušníkov súčasnej svetovej populácie by určite žasla pri konečnom zozname materiálnych artefaktov, ktorými disponuje rodinné spoločenstvo v jednom stane. Alebo naopak – čo všetko na rozdiel od väčšiny príslušníkov svetovej populácie nemajú. Využívajú prevažne len to, čo im poskytuje obklopujúce prírodné prostredie, čo nevyhnutne potrebujú a k čomu majú najľahší prístup.⁷ Prežívajú vďaka mimoriadnemu duchovnému bohatstvu, v rámci ktorého popri najrôznejších atribútoch moslimskej viery dominuje láska k púšti, vďačnosť, žičlivosť a schopnosť tešiť sa z mála. Určite aj rozvážnosť, ktorá súvisí s bezvýhradnou konformnosťou s tradíciami a rešpektovaním inštitúcií, respektíve autorít. Podľa beduína je v púšti najčistejší vzduch, najkrajšia a najzelenšia tráva vysoká až po kolena, dokonca aj najkrajšia noc, lebo *tam nie je žiadna kukurica ani stromy, nijaké tiene, len krásna, svetlá, príjemná noc*. Púšť je synonymom slobody a je idealizovaná. Ideál pomáha prekonávať problémy a nedostatky, ktoré prináša život v nehostinnej krajine. Vzdelanie a nadobúdanie možností začleniť sa do civilizovaného sveta ponúka beduínom nové stratégie prežitia a oslobodzuje ich od výhradnej závislosti od prírodného prostredia. Okráda ich však o cenné ľudské vlastnosti. Každá nastupujúca generácia je hlbšie ponorená do dravého prúdu pragmatizmu nazývaného globalizácia, ktorej princípy vzdávajú človeka od ľudskosti, nežičia duchovnej sile, morálke, kolektivismu ani tradícii.

Beduín sa v meste obyčajne na prvý pohľad vyníma oblečením a menej kultivovaným výzorom. Na druhej strane aj univerzitní profesori priznávajú, že v niektorých prípadoch nedokážu rozpoznať beduínsky pôvod študenta počas celého štúdia.

V rámci vlastnej komunity beduíni používajú pomenovanie Arab. Neexistujú žiadne oficiálne štatistiky o ich počte v Sýrii alebo susedných štátoch, respektíve o pomere tejto subkultúry k majoritnej spoločnosti.⁸ Beduínske kmene nie sú limitované hranicami arabských štátov. Príslušníci jedného kmeňa (kabílah) môžu žiť na území viacerých štátov. Kmeň je zložený z ašír (ašírah), v ašíre sú ešte menšie fachizy (fachiz). Fachízu tvoria rodinné zoskupenia – vetvy (batin) a najmenšími jednotkami sú rodiny. Rodiny, vetvy, fachizy, ašíry aj kmeň majú svojich náčelníkov. Napríklad príslušníci kmeňa Nuem, ktorých je niekoľko desiatok tisíc, žijú v Iraku, Sýrii, Jordánsku aj v Emirátoch.⁹ Presvedčili sme sa, že tento

¹ Bližšie pozri ZAKARIJA 2005:66 a n.

² Bližšie pozri AL-ABSI 2007:22 a n.

³ Špecifické nárečie je jedným z kľúčových príznakov kultúrnej/skupinovej identity beduínov. Jeho nositelia si tento fakt uvedomujú, no jazyk v žiadnom prípade nevyužívajú ako nástroj k dosiahnutiu nejakého, napríklad skupinovo-emancipačného cieľa, o aké sa snažia niektoré etnicko-jazykové spoločenstvá.

V takomto odlišnom kontexte porovnaj ŠATAVA 2006:48.

⁴ „Beduín je skromný. Nestojí o peniaze a politické funkcie. Tie ho obmedzujú. Je slobodný a chce slobodným aj zostať.“ (HASAN 2005:129)

⁵ Bezvýhradné dodržiavanie islamskej viery a náboženské presvedčenie možno považovať (popri nárečí) za ďalší kľúčový príznak kultúrnej/skupinovej identity beduínov. Korán ako návod na spôsob života určuje kultový život, etiku, morálku, sociálne vzťahy a majetkové pomery veriacich už 13 storočí. V každej moslimskej subkultúre je hlavným životným princípom. Niektoré kultúrne odlišnosti možno prirovnať k obalu rôznej kvality, farebnosti a dekoru. Zahŕňa tovar, evokuje predstavu inakosti, ale vnútorný obsah je vo svojej podstate rovnaký.

⁶ „Život beduína je veľmi ťažký a tvrdý. Keď ho porovnávam so životom v civilizovanom svete, kde sa dá dostať k peniazom oveľa jednoduchšie než u beduína, ten v ťažkom prírodnom prostredí vynaloží oveľa viac úsilia a získa menej peňazí potrebných pre svoju rodinu a stádo.“ (DICSON 1998:44)

⁷ Porovnaj LAWLESS 1993:72 a n.

⁸ Sociológovia na Damascus University pri našom rozhovore prezentovali predpoklad, že beduínov je menej ako 5% obyvateľov Sýrie a tento odhad sa blíži skôr k číslu 1 ako k číslu 5.

⁹ Ako príklad uvedieme kmeň Nuem, v ktorom sme strávili väčšinu nášho pobytu medzi beduínmi. Tvoria ho ašíry Al- Žumlan, Al- Hamamrah, Al- Tahan, Al- Nader, Al- Lubad a Al- Sajad. Ašíra Al- Sajad má približne 6000 členov a fachizy Al- Ramlah, Al- Bredát, Al- Kazem, Al- Guhamad, Al- Smulah a Al- Humadah. Fachíza Al- Ramlah má 85 rodín, to je asi 1500 členov vo vetvách Al- Daher, Al- Saleh a Al- Muhamad. Vetvy obsahujú viacero rozšírených aj malých rodín. My sme žili vo vetve Al- Muhamad v rodine Abú- Džabara a v púšti u šejka rodiny Abú Mohammad.

systém je v jednotlivých kmeňoch podobný, ale nie rovnaký. Môže existovať kmeň, kde rodiny patria priamo do ašír bez ďalšieho členenia na menšie fachižy a vetvy¹⁰.

Väčšina mužov má veľmi dobré vedomosti o svojej príslušnosti k rodine, fachiže, ašíre aj kmeňu, o jeho histórii a štruktúre. Závisí to od zaradenia jednotlivca v rámci hierarchie rodiny – či sa pravidelne, alebo aspoň príležitostne zúčastňuje rozhovorov mužov pri posedeniach v maďafe, alebo je poverený inými úlohami v rámci ekonomických aktivít rodiny a s jeho statusom súvisia skôr manuálne práce mimo stanu. V každom prípade však status jednotlivca korešponduje s rozsahom znalostí rodovej genealógie a kmeňových štruktúr. Čím vyššie je postavenie v hierarchii, tým viac času muž trávi rozhovormi v maďafe, príslušnú problematiku dokonalejšie ovláda, má veľa príležitostí prezentovať vedomosti a manifestovať, respektíve zvyšovať svoju spoločenskú prestíž.

Dovoľujeme si jednoznačne konštatovať, že nadnárodné multikultúrne prejavy, negatívne ovplyvňujúce existenciu kultúrnej rozmanitosti, neobchádzajú na prelome druhého a tretieho tisícročia ani púšť a beduínov. Už počas existencie starovekých civilizácií v tomto priestore to boli práve beduíni, ktorí sa ako prví zoznamovali s objavmi a vynálezmi, najnovšími poznatkami, technickým pokrokom a výdobytkami v oblasti poľnohospodárskej produkcie, remeselnej výroby, ale aj umenia a vedy. Beduíni boli dušou karaván medzi Bagdadom, Palmírou a Damaskom aj skôr ako pred dvomi tisícročiami a ešte v 60. rokoch minulého storočia prenášali ich ťavy tovary púšťou stovky kilometrov z Turecka, Iraku, Jordánska alebo Saudskej Arábie. Boli prepravcami aj sprievodcami a ochrancami obchodníkov. V každom prípade predstavovali pevné ohnisko v reťazi akulturácie a šírenia progresívnych civilizačných výdobytkov. Je obdivuhodné ako sa beduínsky kultúrny systém vyrovnal s rozporom medzi stabilitou a neustálymi inováciami: materiálno-technologický rozmer dlhodobo stagnoval, duchovný rástol.

Treba si však uvedomiť, že na rozľahlom území s rozmanitými geografickými podmienkami, typom sídel a polohou vzhľadom k iným štátom, čo nie je vzhľadom na politickú situáciu na Blízkom východe zanedbateľné ani dnes, majú exogénne vplyvy rôznu intenzitu. Tradície jednotlivých beduínskych spoločenstiev sú zákonite na rôznom stupni kultúrnej zmeny, respektíve kompatibility s okolitým svetom. Proces vyvolali najmä snahy vedenia štátu o všeobecné zvýšenie životnej úrovne a vzdelanosti obyvateľstva od konca 60. rokov 20. storočia. Beduínom boli pridelené pozemky a dostávali výhodné úvery na výstavbu domov, kúpu nákladných áut, štát budoval školy, elektrické vedenie, studne, cesty. Zásahom do tradičného spôsobu života bolo zavedenie povinnej školskej dochádzky. Všetko smerovalo k tomu, aby beduíni prešli z kočovného na polonomádny, postupne na usadlý spôsob života a pastierstvo prestalo byť rozhodujúcim zdrojom príjmov a obživy. Eliminovaná sa tak výhradná existenčná

závislosť od prírodných podmienok, hlavne počasia. S odstupom niekoľkých desaťročí sa ukazuje, že najdôležitejším stimulom a relevantným faktorom akulturácie a včleňovania beduínskej subkultúry do majoritnej spoločnosti sa stalo zavedenie povinnej školskej dochádzky. Rodiny so školopovinnými deťmi využívali ponuky štátu, získavali pozemky a budovali si stále obydla. Vo väčšine prípadov sa stali miestom prechodného pobytu detí počas ich školskej dochádzky. Výrazne sa pričínili o zmenu organizácie pastierstva ako hlavnej hospodárskej činnosti. Ovplyvnili aj formu a funkcie rodiny a vyvolali procesy oslabujúce dokonale vyprofilovaný hierarchický kmeňový systém.

Pri maximálnom zovšeobecnení a zohľadnení existenčných podmienok beduínskych komunit, podľa miery zachovávaní tradičného zamestnania a s ním súvisiaceho spôsobu života, respektíve prispôsobovania sa súčasným globalizačným trendom, možno beduínov na území Sýrie rozdeliť do viacerých kategórií. (Cieľom nie je hierarchizácia a diferencovanie má skôr praktické dôvody.)

a) Beduíni, ktorí žijú so svojimi stádami v púšti v priebehu celého kalendárneho roka. V cisternách privádzajú vodu pravidelne pre zvieratá aj pre seba. Vzhľadom na nedostatočnú pašu v letných mesiacoch dokrmujú zvieratá kúpeným krmivom. Príjmy z pastierstva sú ich jediným zdrojom obživy.¹¹ Stan v púšti je ich jedinou rezidenciou. Školopovinné deti nie sú prekážkou zachovávaní tradičného zamestnania a spôsobu života, lebo školu navštevujú priamo v púšti, neodchádzajú z kruhu rodiny a školská dochádzka prakticky neobmedzuje ich socializáciu vo svojom kultúrnom systéme. Vzdelávajú sa a vlastnú kultúru si osvojujú v rodine, príbuzenstve a v susedskej skupine. Ak dochádza v rodine, respektíve rezidenčnej jednotke k modifikácii tradičného spôsobu života, tak spravidla len v organizácii pracovných aktivít (časové posuny v rámci delby práce). Kontakty s okolitým svetom sú obmedzené, materiálne zabezpečenie a sociálne podmienky sa pri pohľade zvonku javia, zvlášť v období sucha, na hranici únosnosti.

b) Beduíni, ktorí žijú so svojimi stádami v púšti v priebehu celého kalendárneho roka, ale školopovinné deti sú v internátnej škole. K rodine prichádzajú cez prázdniny a príležitostne v období sviatkov. Žijú v prostredí s odlišnými ubytovacími, stravovacími a hygienickými podmienkami, získavajú iné návyky. Sú v dlhodobom odlúčení od rodičov a kultúrneho systému, z ktorého pochádzajú, a ktorý už nie je jediným prostredím ich socializácie. Rodinu, príbuzenstvo a susedskú skupinu počas niekoľkých rokov školskej dochádzky, z hľadiska socializácie mimoriadne exponovaných, vo veľkej miere nahrádzajú vychovávateľia, učitelia, spolužiaci a školská výučba. Zoznamujú sa s odlišnými kultúrnymi vzormi a získavajú reálny predpoklad k trvalému odpútaniu od vlastnej komunity a včleneniu do majoritnej spoločnosti. Skupinu vrstovníkov v škole tvoria prevažne deti z rôznych kmeňov a ašír. Žiaci

¹⁰ Porovnaj ZAKARÍJA 2005:181.

¹¹ „Ludia púšte chovajú ovce, ktoré sú základom ich existencie. Bez nich nemohli ani nemôžu žiť.“ (ZAKARÍJA 2005:236).

získavajú na celý život kontakty v rôznych oblastiach púšte. Takmer absentuje enkulturácia medzi súrodencami a deťmi z príbuzenstva. Vzhľadom na podobnosť spôsobu života spoločenstiev v rámci pastierskej kočovnickej kultúry tento fakt sám osebe neznamená podstatnejší negatívny dopad. Dôležitejšia je absencia získavania informácií o genealógii rodu a kmeňovej histórii. Nastáva posun v chápaní identifikačnej antitézy *my-oni*. Slabne identita na najnižšej – rodovej úrovni a tento deficit je nahradzovaný posilnením vedomia všeobecnejšie chápanej beduínskej príslušnosti, ktorá nadobúda nie praktický a vecný, ale manifestný – reprezentatívny charakter. Zanedbateľné nie je ochudobnenie detí v oblasti emocionálnej (vo vzťahu deti – starí rodičia, deti – rodičia a medzi súrodencami najmä v rámci starostlivosti starších detí o mladšie). Po skončení vyučovania a splnení si školských povinností majú deti v internátnej škole pravidelne voľný čas a vytvára sa určitý stereotyp jeho trávenia. S týmto fenoménom sa v dovtedajšom živote v takejto forme nestretli. V pastierskej kultúre, podobne ako v agrikultúrnom prostredí, sú deti zapájané do prác primeraných ich osobnostným a psychickým dispozíciám a aj voľnočasové aktivity sú určitým spôsobom súčasťou ekonomického a kultúrneho systému. Členenie času na pracovný a mimopracovný nie je z tohto pohľadu opodstatnené a ani možné. V určitom slova zmysle sú deti odkázané postarať sa o seba (napríklad v prvých dvoch ročníkoch prišli pre chlapca do školy rodičia, neskôr už cestoval na prázdniny a do školy sám) a samostatne sa rozhodovať. V rámci svojho statusu a autoritatívneho postavenia otca by k tomu mali v rodine len veľmi málo príležitostí. Neprítomnosť školopovinných detí vo vlastnom stane znamená aj ďalšiu výraznejšiu modifikáciu tradičného kultúrneho systému. Týka sa predovšetkým delby práce v rámci rodiny aj príbuzenstva, respektíve rezidenčnej jednotky (mladší i starší súrodenci, bratranci, sesternice, rodičia, strýkovia a tety si delia povinnosti, ktoré by plnili deti, ktoré sú preč). Počas školských prázdnin (3 mesiace a dva týždne jarné) nie je aktuálne vykonávanie všetkých aktivít spätých s pastierstvom a životom v púšti, preto treba počítať aj s nižšou úrovňou znalostí a príslušných zručností v oblasti materiálne – technologickej kultúry. No v internátnych školách získavajú deti popri všeobecnom vzdelaní aj vedomosti a zručnosti z poľnohospodárstva a predpoklady pre ľahšiu adaptáciu v usadlom spôsobe života.

c) Beduíni, ktorí žijú so svojimi stádami v púšti od jesene do začiatku leta a potom sa sťahujú za pašou na okraje vidieckych a mestských sídel. Prostredníctvom obchodníkov, ktorým predávajú maslo, vlnu a baranov zistia, kde sa dá najvýhodnejšie prenajať pôda na letné pasenie a tam sa usadia na sezónu. Od roľníkov si prenajímajú pozemky, pasú na zvyškoch úrody a čakajú na obdobie dažďov, aby sa mohli vrátiť do púšte. Využívajú aj prenajaté zelené plochy v blízkosti letísk, v olivových hájoch a ovocných sadoch. Stany si stavajú v blízkosti cestných komunikácií, elektrického vedenia a zdroja vody pre seba aj ovce. Roľníkom

platia za prenájom pôdy na pasenie. Tu môžeme vypočítať niekoľko rozdielnych variantov – spôsobov existencie beduínskych rodín podľa počtu rodinných príslušníkov, ich pohlavia, veku, fyzických daností, psychických dispozícií a podobne. Základným faktorom je však dom – po roku 1970 si rodiny budovali domy, aby v nich mohli bývať deti počas povinnej školskej dochádzky. Prostredníctvom detí a domov ako stálych rezidiencií sa vytvorili pevnejšie väzby beduínskej rodiny s konkrétnym prostredím a intenzívnejšie vzťahy s lokálnym spoločenstvom. Vznikli možnosti postupného nadobúdania inventáru, ktorý by ako nomádi nepotrebovali, respektíve by ho nemohli zhromažďovať a premiestňovať pri putovaní so stádami za pašou. So stálymi obydliami, i keď len prechodne, tak dochádza napríklad aj k oslabovaniu požíčavania ako jednej z významných foriem vzájomnej výpomoci v rámci susedstva a príbuzenstva. Počítať však možno tiež s plánovaním dátumu svadby na obdobie, kedy bude možné disponovať so svojim inventárom. Ak rodina vlastní dom, existujú prípady, že v ňom žijú školopovinné deti samé a starajú sa o seba ako vedia. Na mladších dozerajú starší súrodenci a príbuzní, či známi, ktorí sa už usadili. Nie je to najčastejšie riešenie, ale ani výnimočné – medzi beduíni je veľká spolupatričnosť, vedomie vzájomnosti a nezištnej pomoci, vďaka čomu je o deti postarané aj bez prítomnosti rodičov. Niekedy otec poverí staršieho syna, spravidla ženatého, aby zostal s mladšími súrodencami v dome, dočasne sa zamestnal v blízkom priemyselnom podniku, zarábala peniaze na výdavky spojené so školskou dochádzkou mladších súrodencov, prevádzkou domu a prenájomom pozemkov na letné pasenie. Ak je ženatý, manželka využíva dočasnú prítomnosť v roľníckom prostredí. Ako nádenička vykonáva u roľníkov príležitostné poľnohospodárske práce a zároveň získava poznatky a zručnosti z oblasti pestovania poľnohospodárskych plodín. V takých prípadoch sa rodina vracia z púšte každoročne na to isté miesto, dom pre ňu znamená isté útočisko a zároveň obmedzenie. Na pozemku okolo domu pestujú obilniny alebo ďatelinu, aby ušetrili financie na kupovanie krmiva pre ovce. Pri roľníckych aktivitách úzko spolupracujú s roľníkmi a vzájomne si recipročne pomáhajú. Po presune z púšte do blízkosti sídla si však rodina stavia stan a všetci z domu prichádzajú k rodičom. Zo stanu dochádzajú deti do školy, prípadne starší do práce. Dom zostáva prázdny až do odchodu rodiny so stádom do púšte.

Môže existovať aj situácia, keď školopovinné deti zostávajú kvôli školskej dochádzke bývať v dome s matkou. Stará sa o svoje deti, prípadne aj o deti príbuzných, pestuje zeleninu v záhrade okolo domu, príležitostne pomáha roľníkom pri niektorých poľnohospodárskych prácach zväčša za naturálie – zeleninu, ovocie, alebo roľníkom odrába oranie či žatevné práce. Ak zostáva matka s deťmi v dome a manžel je v púšti so staršími deťmi, stavia si stan v blízkosti svojich bratov, alebo dokonca býva v stane svojho brata. Záleží to od toho, či má starších a ženatých synov, s ktorými zvládnu

pobyt v púšti bez manželky a matky. Pasie každý individuálne, alebo v spoločnom stáde a príjmy si delia podľa počtu oviec. Povinná školská dochádzka detí a neprítomnosť manželky v stane je neraz dôvodom, aby sa manžel oženil aj s ďalšou manželkou. Alebo – matka zostáva s deťmi práve preto, že manžel má aj inú manželku.

V púšti vo vzdialenosti niekoľkých kilometrov od významných objektov (napríklad letisko, elektráreň, ťažba ropy) s vybudovanou infraštruktúrou (prístupová cesta, elektrické vedenie, vodovod, supermarket, škola) vznikajú beduínske dediny, ktorých členovia si odvodzujú pôvod od spoločných predkov. Tradičné stany alebo murované priestranné obydlia jednotlivých rodín aširy sa stávajú stálym útočiskom pre matky so školopovinnými deťmi a starcov. Zavlažovaná púšť v najbližšom okolí umožňuje zhromaždiť tu stáda v najsuchších obdobiach a prežiť do jesenných dažďov. Muži neustále vyhľadávajú nové pastviny v púšti aj na prenajatých zavlažovaných priestranstvách. Do púšte pravidelne neodchádzajú všetci bratia a bratrance s celými svojimi rodinami, ale dočasne sa spájajú jednotlivé príbuzenské aj ekonomické jednotky, spravidla bratia, podľa momentálnej situácie a obojstrannej výhodnosti. Bratia podľa aktuálnej situácie niekoľkokrát v priebehu roka spájajú, alebo rozdeľujú svoje stáda. Tradičné medzigeneračné a medziosobné vzťahy v rodinách a príbuzenstve sa výrazne modifikujú. Jednotlivé rodiny sa v priebehu roka rozdeľujú, opäť kompletizujú a integrujú sa s inými príbuznými. Vzhľadom na neustále personálne zmeny sa pružne modifikuje ekonomický systém – niektoré pracovné aktivity začínajú absentovať, mení sa tradičná delba práce, vzťahy medzi rodičmi a deťmi. Dlhší pobyt na jednom mieste a oslobodenie od povinností rôzneho druhu dovoľuje ženám a dievčatám privyrábať si niektorými netradičnými prácami (napríklad výrobou komponentov do vodných fajok) a venovať viac času svojim deťom a obydliu. Deti, hlavne dievčatá sa postupne odcudzujú kočovnému spôsobu života a strácajú tradičné pracovné návyky a stereotypy života v púšti. Rodinní príslušníci v stálom obydli si zvyšujú vzdelanosť aj všeobecný rozhľad prostredníctvom stále funkčných elektronických médií. Modifikované sú stravovacie aj hygienické návyky. Treba pripomenúť, že muži aj v predchádzajúcich desaťročiach a storočiach vo viac – menej pravidelných intervaloch opúšťali na dlhšie obdobia svoj stan a spoločenský a ekonomický systém je na podobnú variabilnosť zvyknutý a dokáže sa jej prispôbovať.

d) V posledných desaťročiach 20. storočia začalo častejšie dochádzať k výstavbe domov ako stálych obytných jednotiek a základného predpokladu k dvojitému zamestnaniu. Napríklad v okolí mesta Douma žijú beduínske rodiny v spoločných sídlach s roľníckym obyvateľstvom. Viacerí už celkom zanechali kočovanie, predali ovce a základom existencie sa stal hovädzí dobytok. Na zavlažovaných lúkach a pasienkoch si postavili murované maštale, majú ich vybavené automatizovaným napájaním, kŕmením aj dojením. Manžel dochádza denne do zamestnania

a manželka s deťmi sa stará o dobytok. Deti chodia do školy striedavo dopoludnia aj popoludní, aby boli niektoré vždy doma a pomáhali matke s dobytkom. Ak je nutná aj pomoc manžela, výnimočne sa aj on zapojí do práce na poli alebo v maštali. Ak manželka nevládze vykonávať všetky potrebné práce kvôli materským povinnostiam a nemá v blízkosti rodičov, ktorí by jej pomohli, deti ešte nevládzu zvládnuť hospodárstvo, manžel si vezme ďalšiu manželku. Beduíni, ktorí sa začali orientovať na chov kráv, majú honosne zariadené domy s mnohými izbami, jednoducho zariadenou rodinnou madafou aj reprezentatívnymi miestnosťami na prijímanie vzácnejších hostí, s chladničkou, automatickou práčkou a inou spotrebnou elektronikou, kúpeľňami, vodovodom, kuchyňou s kuchynskou linkou a množstvom riadu. Ich sociálne postavenie je podstatne priaznivejšie ako u kočovných beduínov. Zvýraznené je väčším množstvom úžitkových predmetov, ktoré plnia prevažne funkciu dekoratívnu a možno ich považovať za znak.

e) Beduíni v oblasti Al Lažat v blízkosti jordánskych hraníc a pásma Gazy získali od štátu výdatnú podporu v 70. rokoch 20. storočia. Na náhornej planine v skalnatej polopúšti si postavili domy v blízkosti staršieho roľníckeho osídlenia. Denne sa vydávajú s ovcami na pašu, dnes už len zriedkavejšie aj na sezónu do púšte. Zachovávajú všetky tradičné postupy, súvisiace s pastierstvom a mliečnym hospodárstvom. Zaoberajú sa aj poľnohospodárstvom. Pôdu obrábajú motykami a radlom ťahaným konským poťahom. Pestujú obilniny, strukoviny, zemiaky a zeleninu. Kyprením skalnatej pôdy sústavne vyrývajú a vyhadzujú kamene, z ktorých kladú nekonečne dlhé, v niektorých prípadoch až tri metre vysoké múry s funkciou chrániť obydlia a zvieratá pred divou zverou, hlavne hyenami, úrodu na poliach pred cudzími alebo vlastnými kozami a ovcami, alebo naopak – úzke priechody sa ľahko zatarasia a ovce sa môžu po zbere úrody na políčkach pásť a trusom ich zúrodňovať. Úzkymi skalnými koridormi sa stádo rýchlo presúva a ľahko sa ovláda. Roľnícko-pastierske beduínske rodiny majú postavené domy okolo obydlia náčelníka rodiny, občasne otca, strýka alebo najstaršieho brata. Na dvore sú motocykle, osobné aj nákladné auto, prípadne traktor s vlečkou. Súčasťou hospodárskeho dvora sú postroje na kone, základné orné náradie, motyky, kosáky na dlhých rúčkach ako jednoduché nástroje na kosenie obilia. Stále prístrešky a ohrady pre ovce a kone umožňujú vytvárať hnojiská a hnojiť pôdu, alebo predávať hnoj. V spoločnej madafe sa muži denne stretávajú pri káve a rodina tu prijíma hostí. Miestnosť v tradičnom štýle s kobercami na podlahe, poduškami okolo stien a pieckou na mazut je občasne vybavená televízorom s videorekordérom a DVD prehrávačom, pevnou telefónnou linkou, rozhlasovým prijímačom a magnetofónom. Postavené sú sociálne zariadenia. Deti dochádzajú denne do školy a vracajú sa domov, stále sú súčasťou tradičného, hoci podstatne modifikovaného kultúrneho modelu. Zvyknuté sú na slobodu a v škole majú vo všeobecnosti problém vydržať počas celého vyučovania.

S výdatnou podporou rodičov a mužov z ašíry využívajú dané možnosti a snažia sa získať čo najvyššie vzdelanie. Viac ako povinnú školskú dochádzku si však nemôže dovoliť každý. Na vzdelaných príslušníkov rodiny alebo ašíry sú beduíni mimoriadne hrdí, vzdelanie je prostriedok vyjadrenia výšky ich zaradenia v spoločenskej hierarchii. Značkové odevy mestského strihu sú u nich samozrejmosťou a opäť aj znakom. Uvedomujú si tiež viacnásobný význam svojich kultúrnych tradícií. Tradičná hudba, spev, tanec a beduínsky habit sú súčasťou spoločenských stretnutí s významnými hosťami, zvýrazňovaním a posilňovaním statusu. Ako inteligentní ľudia dokážu posúdiť vhodnosť manifestovania svojej beduínskej identity tradičným odevom, respektíve zviditeľniť vzdelanie a prestíž oblekom s bielou košeľou a kravatou.

f) Niektoré beduínske rodiny celkom upustili od pôvodného beduínskeho zamestnania a spôsobu života. Bez ohľadu na to, či existujú v dedinskom alebo mestskom prostredí, žijú v murovaných domoch ako ostatné obyvateľstvo. V dome majú rodinnú madafu aj honosnú miestnosť na prijímanie hostí. Úprimne si vážia a chránia artefakty súvisiace s tradičným beduínskym spôsobom života. Nezaoberajú sa chovom žiadnych hospodárskych zvierat. Všetci dospelí členovia rodín sú zamestnaní v najrôznejších sférach štátneho alebo súkromného sektoru a deti pravidelne navštevujú školu. Je charakteristické, že podobne ako všetci ostatní beduíni aj oni majú silné vedomie príslušnosti k beduínskej subkultúre. Kontaktujú sa so všetkými beduíni, ktorí sú práve v ich blízkosti bez ohľadu na príslušnosť ku kmeňu a ašíre.

g) Na periférii hlavného mesta, ale aj v blízkosti iných väčších miest, máme možnosť stretnúť skupiny beduínov najmä z oblasti Alepo. Od osemdesiatych rokov minulého storočia mladé rodiny, ale aj jednotlivci postupne upúšťajú od tradičného spôsobu života a odchádzajú od svojich rodín spravidla na juhozápad s cieľom zabezpečiť sebe a svojim deťom stabilnejší zdroj existencie. Na okraji vidieckych roľníckych sídel aj mestských centier si stavajú svoje provizórne obydlia – stany z vrecoviny a žijú tu v neobyčajne zlých sociálnych podmienkach. Udržiavajú kontakty s príslušníkmi svojich ašír a priťahujú k sebe ďalších. Ich hlavným zdrojom príjmov sú pravidelne sa opakujúce, alebo príležitostné sezónne práce v poľnohospodárstve, obchode či priemysle v dedinách, na okrajoch miest aj v hlavnom meste. Nemajú stáda a chov jednej – dvoch oviec nemá charakter hospodársky, skôr emocionálny a je vyjadrením nostalgie za tradičným pastierstvom. Uzatvárajú spravidla endogamné skupinové manželstvá. Deti pravidelne navštevujú školu. Sú socializované v prostredí, ktoré sa rezidenčne približuje nomádom, ale z hľadiska ekonomických aktivít nie je kompatibilné s tradičným spôsobom života beduínov. Ide skôr o náhodné a rôznorodé zdroje obživy, ktoré reálne nabádajú porovnanie s komunitami cigánov. Zarobené peniaze spolu s naturáliami od roľníkov sotva vystačia na živobytie a ak predsa len ušetrí, snažia sa

investovať do nákupu pôdy. Medzi stanmi, ktoré sú stavané tak nahusto, že medzerami medzi nimi a spleťou šnúr možno sotva prejsť, si stavajú murované obydlia bez zreteľného architektonického riešenia. Rozhodujúcim determinantom priestorového členenia je akékoľvek voľné miesto. Ich postavenie je na prvý pohľad poľutovaniahodné, no ak sú pracovití, vďaka tolerancii roľníkov a obdivuhodnej solidarity v rámci vlastného spoločenstva a iných beduínov, ktorí v blízkosti trvalo alebo sezónne žijú, sú schopní prežiť. Pravidelne recipročne sa zúčastňujú osláv náboženských aj iných sviatkov a svadobných slávností so svojimi beduínskymi aj roľníckymi susedmi a priateľmi.

h) V oblasti Rakky pri Eufrate sa beduíni usadili v úrodnej oblasti vhodnej na pestovanie obilnín, predovšetkým jačmeňa. Žijú usadlým spôsobom života ako poľnohospodári. V blízkosti svojich stálych obydlií chovajú hovädzí dobytok, ovce, ale aj ťavy. V prípade potreby odchádzajú so stádami na sezónu aj do púšte. Ich kultúra je nepomerne bohatšia ako v prípade kočovných pastierov. Kočujúcim beduínom prenajímajú svoje pozemky po zbere úrody.

Sýria ako územie, kde existovali prvé roľnícke kultúry a vzniklo kresťanské náboženstvo, je bohatá na najrôznejšie kultúrne pamiatky. Čulý cestovný ruch dáva aj beduínom možnosti profitovať zo sprievodcovských služieb, dopravy, folklórnych tradícií, gastronómie a prezentovania iných súčastí tradičného spôsobu života a kultúry. V blízkosti starovekých aj mladšie datovaných miest, amfiteátrov, pevností alebo významnejších cestných komunikácií získavajú beduíni finančné prostriedky ponúkaním jazdy na ťavách s atraktívne vyzdobenými postrojmi, čo je všeobecne rozšíreným javom v turizme celého arabského sveta. Skupinám turistov poskytujú v špeciálne prispôbovaných stanoch tradičné jedlá, nápoje, vodné fajky a folklórny program. Nie sú to javy v beduínskych komunitách ojedinelé, no podobné spôsoby podnikania sú predsa len častejšie realizované príslušníkmi majoritnej spoločnosti. Tento globálny a globalizovaný kultúrny jav a jeho dôsledky si tiež vyžadujú osobitný výskum a analýzu.

Záver. Arabi sa radi dožadujú pochopenia pod rúskom svojej kultúry a z dôvodu vlastných tradícií. Hovoria o tolerancii a v skutočnosti aj sú tolerantní. Rešpektujú vás, no myslia a konajú jednoznačne z pozície vlastného etnocentrizmu, svoje modely chápu ako univerzálne a prirodzené. V nadväznosti na svoju islamskú vieru nepochybujú, že sú jediné správne. Analogické modely sú známe napríklad u Japoncov, Židov, podobné u Maďarov alebo Američanov, len iným spôsobom determinované. U beduínov treba spravidla počítať so zvýšenou dávkou ješitnosti a urážlivosti, no musíme konštatovať, že ani v jedinom prípade sme sa nestretli s odmietavým, odmeraným, alebo dokonca nepriateľským správaním. Všetci boli srdeční, ústretoví a najmä úctiví. S takou prirodzenou úctou, akú prejavujú synovia otcom, deti rodičom a vo všeobecnosti mladší starším, sa v Európe nemáme príležitosť stretnúť ani výnimočne v prostredí s nadštandardne vyvinutými

a uplatňovanými autoritatívnymi princípmi. Každý dokonale ovláda požadované postupy v podobných situáciách, statusové aj rolové limity.

Literatúra a pramene:

- AL-ABSI, M.: *Arabská káva v kultúre beduínov*. Nitra 2007.
DICSON, H. R. B.: *Arab al Sahara*. Damascus 1998.
HASAN, N. M.: *Mantiqat al Lažat al Waira*. Damascus 2005.
HOURANI, A.: *Dějiny arabského světa od 7. století po současnost*. Praha 2010.
KORÁN. Praha 2000.
KRUPA, V.: *Chvála globalizácie? Revitalizácia a elektronika v Oceánii*. In: *Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve*. Trnava 2006, s. 200- 210.
LAWLESS, R.: *Co je to kultura*. Olomouc 1996.
LENOVSKÝ, L.: *Kontexty identity*. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 2006, 6, s. 12- 24.
LEWIS, B.: *Dějiny Blízkeho Východu*. Praha 2002.
ŠATAVA, L.: „Regionální jazyky“ jako emancipační strategie (latgalština a vōro-seto – dva příklady z Pobaltí). *Ethnologia Actualis Slovaca*, 2006, 6, s. 42- 50.
ZAKARIJA, A. W.: *Ašaer al Šaam*. Damascus 2005.

Kontakt:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Mgr. Linda Pospíšilová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: linda.pospisilova@ukf.sk

Svadobné obyčajové tradície na Blízkom východe

Linda Pospíšilová – Roman Zima

Abstract: In the contribution we solve the issue of lifecycle customs of the Middle East, whereby we pay deeper attention to wedding customs in Syria, Lebanon and Jordan. We focus on these selected countries because their customary traditions occur in our scientific literature only sporadically. Except for the published sources, we used also an interview with respondents from the Middle East, who live in Slovakia. We do not focus on the entire process of wedding. We choose only those customary traditions, which differ from the European/Christian background.

Kľúčové slová: obyčajové tradície, svadobné obyčaje, moslimská svadba, kresťanská svadba, beduíni, Blízky východ

Úvod. Obyčajové tradície sú súčasťou kultúrneho dedičstva a predstavujú bohatstvo, ktoré si obyvatelia každej krajiny zachovávajú a tvorivo rozvíjajú. Viaceré kultúry však podliehajú súčasnému trendu globalizácie a ich jedinečnosť sa stráca. Aj v tradičných spoločenstvách Blízkeho východu sa začínajú objavovať cudzie prvky, aké tam pôvodne nepatrili (napríklad pokľaknutie pri žiadaní o ruku s islamským náboženstvom vôbec nesúvisí, ale vplyvom kultúry Západu sa v islamskom svete postupne udomácňuje). Globalizácia preniká aj do náboženskej sféry. Je nevyhnutné spomenúť, že niektoré obyčajové tradície sú mylne spájané s náboženstvom. Rozdiel v ich dodržiavaní závisí aj od toho, či konkrétna rodina žije liberálnym alebo tradičným spôsobom života.

V príspevku riešime problematiku obyčají životného cyklu na Blízkom východe, pričom hlbšiu pozornosť venujeme svadobným obyčajom v Sýrii, Libanone a Jordánsku. Použili sme skromné pramene v slovenskom jazyku, aj zahraničnú literatúru. Informácie boli verifikované a doplnené neštandardizovaným rozhovorom s respondentmi z Blízkeho východu (Abbas Sadek, 1959, pôvodom z Libanonu, žijúci na Slovensku; Caroline Izmirian, 1990, Arménka žijúca v Jordánsku). Využili sme tiež interview s Abduláhom Alawadom (1982), politickým utečencom žijúcim na Slovensku. Jeho otec žil kočovným spôsobom života a matka je beduíka, ktorá vyrastala na vidieku. Alawad sa identifikuje ako beduín, ktorý žil usadlým spôsobom života v meste Al-Raqqa v Sýrii. S prekladom niektorých arabských termínov nám pomohol Iránec Farajpour Mehran (1973), ktorý strávil časť života v Spojených Arabských Emirátach a teraz je na Slovensku. Poslúžili nám aj materiály J. Čukana z terénnych výskumov beduínov v Sýrskej púšti.

Na vybrané krajiny sme sa zamerali preto, lebo ich obyčajové tradície sa v našej odbornej literatúre vyskytujú len ojedinele. Snažíme sa zachytiť náležitosti, ktoré súvisia

s uzavretím manželstva a vytvoriť prierez jednotlivých svadobných obyčají. Nezameriavame sa na celý priebeh svadby. Vyberáme také tradície, ktoré sú odlišné od európskeho/kresťanského prostredia. Miera dodržiavania obyčajových tradícií sa líši v každej kultúre, kmeni, rodine. Závisí od stupňa liberálnosti a pokrokovosti jednotlivcov. Príspevok sa zameriava na prvky, ktoré sú spoločné pre prevažnú väčšinu obyvateľov spomínaných krajín. Viaceré identické črty tam registrujeme preto, lebo ešte v druhej polovici minulého storočia boli súčasťou jednej kultúrnej oblasti – Levanty. Mnohé z tradícií sú spoločné pre levantskú kultúrnu oblasť aj pre všetky krajiny Blízkeho východu z dôvodu dominancie islamského náboženstva, ktoré sa na tomto území začalo šíriť od 7. storočia a ovplyvnilo všetky oblasti života.

V štátoch, v ktorých dominuje islamské náboženstvo, sa svadby spájajú s oslavami trvajúcimi niekoľko dní, so strelbou do vzduchu, kolektívnym odprevádzaním mladomanžela do nevestinej spálne, či s vyvesením postelnej bielizne ráno po svadobnej noci. Svadobné obyčaje sa najmä v posledných desaťročiach podstatne zmenili a pôvodný charakter si zachovali len beduínske a vidiecke svadby.

Tradičná svadba s modifikovanými kultúrnymi vzormi (Rádžaf, Jordánsko)

Zdroj: Rawádža, 2014

Príprava na sobáš. Svadobné obyčaje na Blízkom východe sa začínajú prípravou na sobáš. Rodina a priatelia snúbencov pomáhajú chystať hostinu. Prípravy prebiehajú u ženicha a nevesty oddelene a ani hostiny sa nezúčastňujú budúci manželia spoločne.

Ženich sa pripravuje na svoj veľký deň u najlepšieho priateľa, ale príprava môže prebiehať aj v jeho rodine. Pozvaní sú viacerí kamaráti. Priateľ si budúceho ženicha uctí svadobnými raňajkami a malým darom. Po raňajkách sa v dome priateľa osprchuje, vykoná si manikúru a prizvaný holič ženicha a jeho priateľov ostrihá, oholí a upraví im fúzy. Priatelia pomáhajú ženichovi do svadobného obleku. Všetci sa zabávajú, hrá hudba, spieva sa a tancuje. U beduínov v púšti je proces prípravy takmer rovnaký. Ženich sa umýva a absolvuje kozmetické úpravy v stane otca a až potom odchádza k priateľovi. Ak beduíni kočujú v blízkosti

mesta alebo dediny, ženich sa môže umyť v dome svojich príbuzných alebo priateľov a dá sa tam aj ostrihať a oholiť. V mestách aj u beduínov daruje ženich po dokončení príprav najlepšiemu priateľovi svoj starý parfum, lebo v manželstve by mu priniesol nešťastie.

V rámci predsvadobnej prípravy usporiada otec ženicha slávnostný obed pre celú rodinu a priateľov. Dáva postaviť stan, v ktorom podáva baranov pre stovky členov kmeňa. Prichádzajú aj hostia z dedín a miest, ktorí už nekočujú. Na predsvadobný obed musí otec obetovať 20 až 50 baranov. Ak nemá dostatočne početné stádo, je povinný kúpiť ich, aby sa nezahanbil a nezosmiešnil pred účastníkmi obeda. Beduíni v meste pripravujú menšiu hostinu, s menším počtom baranov. Namiesto baraniny pripravujú jedlo zvané *sfiha* (arabský druh pizze).

Tradičná príprava nevesty trvá tri dni, niekedy aj dlhšie. Závisí to od toho, kedy sa koná jej rozlúčka so slobodou, *noc henny* (arabsky *laylat al-henna*). Príprava spočíva v rôznych kozmetických procedúrach, v rámci ktorých žena absolvuje depiláciu, kozmetiku, úpravu obočia a iné kúry. V svadobný deň podstúpi úpravu vlasov a vizáže doma alebo v salóne. Príprava sa končí oblečením svadobných šiat. Aj u nevesty sa koná slávnostný obed za prítomnosti jej rodiny a priateľiek. Rozlúčka so slobodou, počas ktorej sa nevesta skrášľuje hennou¹, sa môže konať aj dva až tri týždne pred svadbou.

V minulosti bola noc henny využívaná k prípravám všetkých nevyhnutných svadobných dekorácií. Bola zároveň príležitosťou na oslavu, aby sa rodiny zabavili ešte pred sobášom. Ženichova rodina sa pretancovala až do príchodu nevesty, kde rodiny spoločne pripravovali hennu, nevestine a ženichove dlane ozdobili tmavými ornamentmi (ženichovi sa napísali iba iniciály jeho mena a mena snúbenice symbolizujúce silné spojenie páru). Jednou z obyčají súvisiacou s maľovaním ornamentov bolo *drvenie*², muž hľadal svoje meno medzi ornamentmi na nevestinej ruke. Ak ho nenašiel, znamenalo to, že žena bude vo vzťahu dominantnejšia. Po vyzdobení hennou a vykonaní obyčají s ňou súvisiacich, bolo neveste darované veno. Väčšinou zlato, lebo na rozdiel od iných darov nestráca na hodnotu. Následne na to rodiny spievali tradičné piesne a tancovali *dabke* (tradičný arabský tanec). Dôležitým prvkom henna noci bol tradičný ručne vyšívaný odev nevesty a ženicha.

V súčasnosti sa od zdobenia dlaní hennou v mestách viac menej upustilo a táto tradícia sa dodržiava hlavne u beduínov v púšti. Namiesto henna noci sa koná oslava, na ktorú si nevesta pozýva svoje kamarátky a príbuzné. Na rozlúčke so slobodou nechýba množstvo jedál a nápojov,

¹ Henna sa získava z tropických rastlín *Lawsonia inermis* alebo *Lawsonia alba*, ktoré sa vyskytujú v oblastiach s horúcou a suchou klímou, najmä na Blízkom východe a v Indii. Lístky z rastliny sa sušia a drvia na prášok.

² Drvenie prebiehalo nasledovne: nevesta so ženichom boli usadení na stoličky, zatiaľ čo niekoľko slobodných dievčat nad hlavami snúbencov držalo bielu látku a „drviace dievča“ rozdrvilo dve kocky cukru nad ich hlavami a popri tom prosilo Boha, aby vyhnal všetkých zlých duchov zo života páru.

arabská (v prípade ortodoxných rodín islamská) hudba, na ktorú sa tancuje. Ak nevesta chce dodržať obyčaj spojenú s maľovaním hennou, objedná si profesionálnu umelkyňu, ktorá nevestu aj jej priateľky ozdobí. Ak snúbenec chce, môže sa zúčastniť, no okrem neho žiaden iný muž. Ak by sa snúbenec rozhodol tejto obyčaje zúčastniť, hennou mu vyzdobia jednu dlaň, alebo malíček. Tradícia odovzdávania vena sa koná v predsvadobnú noc, ak sa tak nestalo skôr. Ženy si obliekajú moderné šaty a muži oblek, od tradičných odevov sa upúšťa.

Pred svadobným dňom mali obaja snúbenci nosiť obnosené tmavý odev ako symbol pochmúrneho života a na svadobný deň odev bielej farby, ktorá symbolizuje optimizmus, šťastie a spokojnosť. V chudobnejších rodinách bolo tradíciou obliecť si na svadobný deň najlepší odev, aký snúbenci mali a nezáležalo na tom, akej bol farby. Mohol to byť aj odev, ktorý za iných okolností nosili na bohoslužby či na oslavy. Majetní vystriedali na svadbe niekoľko variácií odevu, ktorý neskôr nosili na výročie svadby. Dnes si ženy obliekajú na svadby moderné šaty, ktoré sú inšpirované módou Západu. Vplyv islamu na strihy a štýl nie je v Sýrii, Libanone a Jordánsku taký výrazný ako v iných krajinách Blízkeho východu. Nie je ničím výnimočným, ak majú ženy oblečené šaty odhaľujúce ramená. Striktné moslimské nevesty však dodržiavajú tradície a morálku islamu a obliekajú si šaty s dlhým rukávom. Šaty odhaľujúce nohy sa vyskytujú na svadbách ojedinele, pretože nevesty uprednostňujú aj napriek modernosti dlhé šaty. Nevesty z prísne ortodoxných rodín si dodnes dávajú šatku – *hidžáb*. Populárnym svadobným doplnkom sa stal závoj, ktorý vystriedal *hidžáb*. Svadobné odevy bývajú bielej, svetloružovej, bledomodrej aj čiernej farby. Obleky mužov môžu byť ľubovoľnej farby. Beduínske svadobné odevy pozostávajú z tradičnej čiernej *abáje* (dlhý plášť, ktorý zahaľuje celé telo okrem hlavy), ktorú ženy zvyknú mať na túto príležitosť zdobenú zlatými výšivkami. Moderní beduíni si svadobné šaty kupujú v meste. Každá rodina a kmeň môžu mať iné zvyky, princípy, stupeň liberálnosti a pokrokovosti, čo sa odráža v miere dodržiavania svadobných obyčají, ale aj v odevu. Vo väčšine kmeňov platí, že tradičný beduínsky odev na svadbách nosia už len starší a mladí sa obliekajú do konfekčného odevu. Buď si kúpia konfekciu, alebo látky a ženy odev ušijú. Všetci musia mať na každú svadbu nové šaty a topánky. Platí to pre ženy aj mužov, pričom na jednu osobu zvyknú minúť približne 25 eur. Na svadbe je vždy očividné, kto patrí do rodiny, keďže odev kupuje zvyčajne jeden človek. Ak ženy vedľa seba tancujú a majú rovnaký odev, spravidla ide o sestry. To ale neznamená, že všetci členovia jednej rodiny sú oblečení totožne. Nevesty sa od slobodných dcér líšia, lebo odev si kupujú samy. Po svadbe beduíni tento odev bežne používajú, až kým ho nezničia.

Svadobný sprievod *zaffeh* (alebo *zaffa*, *zeffet* – sprievod). V arabských krajinách je tradíciou usporiadať svadbu, ktorá trvá tri dni. Takú ešte usporiadávajú beduíni, prípadne obyvatelia dedín. V mestách trvá zväčša jeden deň. V prípade beduínov rozhoduje kmeňová tradícia. Najimpozantnejší

je prvý deň, kedy sa koná svadobný sprievod. *Zaffeh* je spoločným prvkom pre všetky kultúry, náboženstvá a sociálne vrstvy v Sýrii, Libanone a Jordánsku. Oslavy sú považované za prejav šťastia a radosti z nastávajúceho zväzku. Hlasná hudba zároveň upozorňuje široké okolie, že čoskoro sa začne svadba. Súčasťou *zaffeh* bývajú bubeníci a speváci, niekedy aj kapely, ktorých muzikanti hrajú na tamburínu, gajdy a lesné rohy, ďalej tanečníci a brušné tanečnice, muži nesúci žeravé meče, gratulanti a ohňostroje (v minulosti ohňostroje nahrádzala strelba). V súčasnosti sa výraz používa na označenie svadby vo všeobecnosti. Z tradičného *zaffeh* sa stala veľkolepá oslava, ktorá sa uskutočňuje v dome nevesty. Podáva sa množstvo jedál a tancuje sa dabke.

História *zaffeh* siaha do predislamských čias. Pochádza z vidieckeho prostredia, kde bol každý člen lokálneho spoločenstva súčasťou ženíchovho sprievodu cestou pre nevestou. Putoval často dlhé hodiny, niekedy aj dni, počas ktorých členovia ženíchovej družiny oslavovali nastávajúcu radostnú udalosť. Keď ženích prišiel k príbytku nevesty, mohol si ju odvieť na obrad. Beduínsky svadobný sprievod v púšti sa presúval na ťavách, prípadne na koňoch. Zvieratá boli vyzdobené. Nevesta sedela na krytom sedadle, aby ju budúci ženích neuvidel. V súčasnosti chodí sprievod po nevestu na ťave už len zriedka. *Zaffeh* v púšti prebieha tak, že sprievod pricestuje autami, na rozdiel od mestského a vidieckeho obyvateľstva nepoužívajú ohňostroje, ale trúbia a strieľajú do vzduchu so samopalmi.

So *zaffeh* sa spájajú aj ďalšie dve svadobné obyčaje – *zalgkouta* a *zaghareet*. Po ukončení *zaffeh* v dome nevesty nasledovalo vyprevádzanie nevesty a ženícha. Všetky ženy dávajú dvojici požehnania a odovzdávajú jej rady a skúsenosti, ktoré by mohli pomôcť v manželstve. Táto obyčaj sa volá *zalgkouta*. Po jej skončení ženy vydávajú typické trilujúce zvuky na znak radosti, nazývané *zaghareet*. Ten je možné počuť dodnes na každej svadbe na Blízkom východe. Keď dvojica vychádza z domu, mládež obhadzuje svadobný pár rýžou a lupeňmi kvetov.³

Svadobný obrad – *nikah*. Hlavným rozdielom medzi kresťanským a moslimským sobášom je miesto obradu a osoba, ktorá je náboženskou autoritou a obrad vykonáva. Kresťanský obrad vykonáva kňaz v kostole, islamský sobáš má rodinný charakter a uskutočňuje sa zväčša v dome, u beduínov v stane jednej z rodín. *Katb al-kitáb* je považovaný za svadobnú zmluvu a začína krátkym príhovorom imáma alebo šejka o tom, ako si Prorok vážil jeho manželky, ako sa majú muži a ženy v manželstve správať a navzájom sa ctiť. Následne imám upozorní ženícha, aby dbal na to, čo mu bolo práve povedané. Potom žena, jej otec, alebo iný zástupca, odsúhlasí návrh na sobáš. Aby bol islamský sobáš platný a manželia nadobudli manželské práva a povinnosti, je potrebné splniť osem podmienok:

³ V minulosti verili, že šťastie novomanželom prinesú svadobní hostia tak, že ich budú obhadzovať orechmi a obilím na zabezpečenie bohatej úrody a množstvu potomkov, ktorí budú obrábať ich zem. V rokoch nedostatku ľudia nahradili obilie a orechy rýžou a táto obyčaj sa zachovala dodnes.

1. Dodržanie danej formy a sobášneho aktu; 2. Muž musí byť moslim a žena musí vyznávať jedno z troch monoteistických náboženstiev (islam, kresťanstvo, judaizmus); 3. Pred uzavretím sobáša je potrebné dohodnúť hodnotu a dobu splatnosti vena; 4. Snúbenci musia mať dosiahnutý vek na vstup do manželského stavu; 5. Svedectvo spôsobilých svedkov; 6. Právna spôsobilosť na uzavretie manželstva; 7. Existencia *waliho*⁴; 8. Súhlas nevesty.

V tradičných beduínskych rodinách v púšti sa svadobný obrad uskutočňuje často už pár dní po zásnubách, lebo nevidia dôvod, prečo by mali so svadbou čakať. V liberálnejších kmeňoch sa svadba koná zvyčajne dva mesiace po zásnubách, ale málokedy je toto obdobie dlhšie než štyri mesiace. Obrad sa koná v stane. Miestnosť je predelená, lebo nevesta sa so ženichom môže prvý raz vidieť až po obrade. Pri takomto tradičnom svadobnom rituáli sa šejk, ktorý obrad vedie, opýta muža a ženy či so sobášom súhlasia. Ak muž vysloví súhlas, žena neodpovedá. Za súhlas je považované jej mlčanie, prípadne odpovie: „ako môj otec povedal“. Tým sa pokladá obrad za ukončený a zo snúbencov sú manželé. V stane sa žiadna zmluva o manželstve nespisuje, to sa vykonáva na úrade v mestách, kde beduínski manželé idú svoj zväzok legalizovať. Často tak robia až po niekoľkých rokoch, keď majú ich deti nastúpiť do školy. Ak je obrad v blízkosti mesta, túto príležitosť zvyknú využiť a manželstvo na úrade potvrdia na druhý alebo tretí deň. Na úrad ide len manželský pár, alebo ich sprevádza otec manžela. Sudca sa opýta najprv nevesty, potom ženicha, či so zväzkom súhlasí a nakoniec podpíše zmluvu o manželstve. Na úrade nie je tradíciou obliekať sa do slávnostných odevov. V minulosti bolo úlohou šejka spisovať manželskú zmluvu, od roku 1960 sa manželstvá legalizujú na súde.

Svadobná oslava – *walima* (svadobná hostina), je druhou časťou islamskej svadby. Nasleduje po svadobnom obrade. Slovo *walima* je odvodené od slova *awlām*, čo znamená zbierať alebo zhromažďovať. V arabskom jazyku *walima* označuje hostinu ako symbol prejavu šťastia rodiny. Tento pojem obsahujú aj oslavy spojené s narodením dieťaťa a kúpou domu. Majetnejší konajú v súčasnosti svadobnú oslavu väčšinou v luxusnom hoteli alebo v reštaurácii. Nesmie na nej chýbať profesionálny plánovač svadieb, kvety, balóny, osvetlenie, hudba, zabávači, profesionálna *zaffeh* skupina či ohňostroje. Chudobnejšie rodiny sa zabávajú na ulici, alebo na blízkom otvorenom priestranstve. Na žiadnej z osláv nesmie chýbať brušná tanečnica, pretože symbolizuje transformáciu nevesty na ženu. Podávajú sa koláče *ghoirabi* (biele maslové pečivo), ktoré symbolizujú nevestinu nepoškvrnenosť. Nasleduje rozdávanie mandlí. Podstatou je, že každý hosť musí dostať päť mandlí, pričom každá predstavuje jedno z piatich posvätných prání do manželstva (zdravie, šťastie, bohatstvo, plodnosť

a dlhovekosť). Mandle majú sladký cukrový obal, pričom vnútro symbolizuje ťažké časy, ktorým bude dvojica čeliť počas manželstva. Sladký vonkajšok reprezentuje láskyplné časti manželstva. Päť je nepárne číslo ktoré nemôže byť rozdelené, čo symbolizuje nedeliteľnosť manželstva. Profesionálna svadobná skupina *zaffeh*, ktorú si mladomanželia objednávajú, ich uvádza do svadobnej sály.

Svadobná hostina z islamského pohľadu. Svadobné hodovanie je zaužívanou tradíciou, nie povinnosťou. Prorok Mohamed odporučil majetným hostinu usporiadať. Pri organizovaní svadobnej recepcie by nemali byť ľudia rozhadzovací a ak celú hostinu financuje ženich, mal by sa zohľadniť jeho majetkový status. Na hostine sa môžu podávať akékoľvek jedlá. Ak má organizátor dostatok peňazí, jej súčasťou by mala byť, v súlade s vyjadreniami Proroka Mohameda, aj jahňacina. Na svadbách ortodoxných moslimov hrá iba klasická hudba, nevesta netancuje, povolený má jeden tanec s manželom. Na svadbe liberálnych moslimov hrá tradičná hudba a nevesta môže tancovať s manželom aj hosťami. Pozvanie na svadobnú hostinu je nezdvorilé odmietnuť. Hostia by sa nemali príliš zdržať, v duchu princípov etiky islamu. Pri odchode z hostiny hostia manželom blahoželajú.

Príprava tradičného jedla mansaf pre svadobných hostí. (Rádžaf, Jordánsko)

Zdroj: Rawádžfa 2014

Mestské svadby. V mestách sa hostina zvyčajne koná v ten istý deň. Na začiatku sedia mladomanželia na dvoch kreslách alebo spoločne na pohovke – *kosha* pred hosťami. Symbolizujú kráľa a kráľovnú večera. Po ich usadení je podávaný nápoj *sharbat*, ktorým si hostia pripájajú na zdravie páru. Mladomanželia si vymenia prstene z pravej ruky na ľavú.⁵ Nasleduje slávnostný program, ktorý začína tancom mladomanželov, ku ktorému sa pridávajú ostatní. Mladomanželia sa usadia späť a do oslavy sa zapájajú až po gratuláciách a odovzdávaní darov svadobčanov.⁶ Dary sú zväčša

⁴ *Wali* je právny zástupca nevesty pri vstupe do manželstva. Je nápomocný pri zostavovaní sobášnej zmluvy a pri ďalších úkonoch. Musí to byť dospelý muž pochádzajúci zo strany otca, ktorého charakteristickou črtou je spravodlivosť a (ak je nevesta moslimka) zachovávanie princípov islamu.

⁵ Nosenie obrúčok na pravej ruke je pravdepodobne tradíciou pochádzajúcou z Egypta. Kruh symbolizuje večnú a nesmrteľnú lásku. Používali sa aj provizórne prstene z časti rastlín. Verili, že práve cez štvrtý prst (prstenník) prechádza žila, ktorá je spojená priamo so srdcom. Preto sa tento prst stal oficiálnym prstom na nosenie obrúčky.

⁶ Hostia vyjadrujú požehnanie a gratuláciu vetou: „*Bárakalláhu lakumá*

finančné. K tradičnému zábavnému programu patria brušné tanečnice a spevák. Na prepychovejšie svadby sú pozývaní viacerí zabávači a speváci. Priatelia ženicha ho počas zábavy vyhadzujú do vzduchu. Na moderných svadbách sa hrá aj reprodukováaná moderná arabská hudba. Nasleduje krájanie svadobnej torty mečom oboma manželmi. Zo Západnej kultúry je prebraté hádzanie svadobnej kytice nevestou za chrbát. Slobodné ženy sa snažia kyticu chytiť. Veria, že ktorá ju chytiť, čoskoro sa vydá. Mladomanželia potom slávnostne pozvú svadobčanov na občerstvenie – zvyčajne v podobe švédskych stolov. Obyčajne pozostávajú zo ponuky šalátov, mäsa, sladkostí, ovocia. Jedlo na hostine odráža bohatstvo svadobných rodín. Svadobná hostina končí. Zábava pokračuje len výnimočne. Hotel, v ktorom sa svadobná oslava konala, obyčajne ponúkne ženichovi a neveste jedno – dvojdenný pobyt.

V prípade konzervatívnych rodín muži nemajú povolené tancovať so ženami ani ich pri tanci sledovať. Preto je povolené byť v sále s mladomanželmi iba ženám a deťom. V prípade takýchto svadiieb sa dbá, aby fotografom bola žena a aj obslužný personál musí byť ženského pohlavia. Pokiaľ si rodina objednala DJ-a muža, nesmie byť prítomný v sále a musí hrať za dverami. Pre hostí mužského pohlavia je pripravená iná miestnosť, prípadne záhrada. Po skončení zábavy si ženy zahalia ramená a mužským členom rodiny je vtedy povolené vstúpiť do sály. Nasledujú gratulácie a odovzdávanie svadobných darov, kedy k mladomanželom postupne prichádzajú všetci. Na konci oslavy je povolený spoločný tanec pre všetkých.

Vidiecke svadby. Na tradičnej vidieckej svadbe sa zúčastňujú všetci obyvatelia obce a svadba zvykne trvať tri dni. Po svadobnom sprievode všetci prichádzajú do veľkého stanu – *sewan*. Súčasťou nasledujúcej zábavy je spevák alebo brušná tanečnica, niekedy obaja. Tradičným jedlom je *fattah* – kusy jahňacieho mäsa s ryžou a kusmi arabského chleba, namočené v šľave. Jedlo sa na dedinských svadbách servíruje na veľkých tanieroch konzumuje spoločne. Nevesta so ženichom zo svadobnej zábavy odchádzajú skôr, hostia pokračujú.

Beduínske svadby. Beduínske svadobné oslavy sa nazývajú *taalila* a trvajú zvyčajne tri až sedem dní. Každý deň sa ich zúčastňuje množstvo hostí bez rozdielu veku a pohlavia. Hostami sú postupne všetci členovia kmeňa, príbuzní z mesta aj z iných kmeňov. V arabskej kultúre nie je tradícia, ktorá prikazuje konanie svadobnej zábavy v deň sobáša. Nemala by sa však konať neskôr ako do štyroch mesiacov. Platí to pre usadlých beduínov aj nomádov. Keďže manželský pár môže spolu začať žiť až po oslave, nezvykne sa príliš odkladať. Do skončenia svadobných osláv je odložená aj svadobná noc. V tomto období sa však smú stretávať a tráviť spoločný čas napríklad posedením v kaviarňach alebo nakupovaním zariadenia do spoločného obydlija. Keď

sa chce nevesta pripraviť na spoločné bývanie, kúpiť si nový odev a bytové doplnky, je nevyhnutné, aby ju na nákupoch sprevádzal manžel. On nákupy neplatí, nevesta si ich hradí z vena. Dom si kupujú manželia samostatne, alebo bývajú s manželovou rodinou. V súčasnosti mladomanželia radi investujú do vlastného bývania, čo však závisí od ich finančnej situácie. Beduíni v púšti majú riešenie jednoduchšie. Mladomanželia si kupujú iba stan a ihneď po svadbe začnú spolu bývať ako súčasť manželovho kmeňa.

Beduínska trojdňová oslava svadby (bez ohľadu na to, či sa koná v meste alebo v púšti) má nasledovnú štruktúru. V prvý deň sa oslavuje s rodinou a priateľmi, v druhý deň iba s rodinou a na tretí deň sa koná veľká oslava, ktorej sa zúčastní aj nevesta a množstvo hostí z rôznych kmeňov. Slávnosť vystrojí ženichova rodina. V prípade ortodoxnej rodiny v púšti prebieha oslava počas všetkých troch dní pre ženicha aj nevestu oddelene. Svadby sa konajú doma.

Najviac beduínskych svadiieb sa koná v jarných a letných mesiacoch, kedy je v púšti príjemné počasie. V zime sa oslavy usporadúvajú ojedinele kvôli nižším teplotám, vetru a dažďu. V mestskom a dedinskom prostredí sa svadby konajú až po skončení poľnohospodárskych prác, v jesenných a zimných mesiacoch.

Počet svadobných hostí závisí od majetnosti rodiny, ktorá svadbu organizuje. Môže ísť o tristo (v prípade chladného počasia), päťsto, ale aj o tisíc ľudí. Všetko závisí od toho, koľko ľudí otec ženicha pozná, lebo on rozhoduje o tom, kto sa na svadbu pozve. Dôležité slovo má aj otec nevesty, ktorý pozýva hostí zo svojej strany. Hostami bývajú aj rodiny obchodníkov, s ktorými sú beduíni v dlhodobých ekonomických vzťahoch a nebeduínski priatelia detí zo školy. Ak je rodina slabšie ekonomicky situovaná, pozýva sa menej ľudí. Pre bohatšiu rodinu nie je problém zarezať dostatočné množstvo baranov a pozvať kuchára aj mäsiarov. (Skúsený mäsiar zareže v priebehu 4 hodín 15 baranov.) Ak nie je kuchár, svadobnú hostinu pripravujú ženy – príbuzné a susedy. Ak si hostiteľ nezavolá mäsiara, baranov zabíja sám s dvomi – tromi pomocníkmi. Mäso sa varí.

Hlavným chodom je baranina. Kým sa mäso pripraví, hostia sa ponúkajú kúskami mäsa usmaženými na loji. Okrem baraniny a zákuskov je tradičným jedlom aj polievka z *labanu* -druhu syra, resp. hustého jogurtu. V prípade potreby sa suroviny požičiavajú od príbuzných a susedov. Takúto hostinu chystajú beduíni iba na tretí deň, čiže na najväčšiu oslavu. Prvé dva dni prebieha oslava iba večer po západe slnka, popíja sa káva a čaj. Na druhý deň ženy začnú pripravovať jedlá a na tretí deň sa koná slávnostný obed.

Ak by rodina nebola schopná pohostiť všetkých pozvaných hostí, veľkú hanbu by utrpel celý kmeň. Majetkové rozdiely beduínov sa na svadbe odrážajú nielen v počte pozvaných hostí, ale aj v odevu, zariadení stanu a druhoch jedál. V minulosti sa svadby konali vo veľkých stanoch určených špeciálne na túto príležitosť, v ktorých sa počas oslavy sedelo na zemi na kobercoch. V súčasnosti sa stany požičiavajú medzi príbuznými. Ak to nie je možné, postavlia

wa bāraka alejġumá wa žamaa bejġnakumá fi ħajr. („Nech vám Boh požehná, nech svoje požehnanie zošle na vás a nech vás spojí v dobrom.“)

Želanie šťastia mladému páru a jeho najbližším príbuzným.
(Rádžaf, Jordánsko)

Zdroj: Rawádzfa 2014

viac menších stanov. Ak je svadba v blízkosti mesta, beduíni si objednávajú stoličky z požičovne. V posledných rokoch sa od tradičnej svadby „na zemi“ upustilo – jedlo sa totiž podávalo vo veľkých misách, minulo sa ho viac a svadba bola nákladnejšia. Z ekonomických dôvodov začali beduíni uprednostňovať jedenie na stoličkách (ale nie za stolmi), pričom každý hosť dostáva svoju porciu na tanieri.

Ak sú beduíni hlboko v púšti, jedinými hudobnými nástrojmi sú bubny, *rabába* (druh sláčikového nástroja), *mizmar* (druh dychového nástroja) a *džerba* (druh gájd), ktoré dopĺňajú spevom. V blízkosti obce je zvykom pozvať si na oslavu hudobnú skupinu, ktorá ovláda beduínske piesne. Na svadbách beduíni neustále tancujú dabke. Počas tohto tanca sa muži aj ženy držia za ruky v polkruhu a tanečník na konci drží v ruke kľúče, alebo vetvičku. Počas prestávok sú ponúkaní kávou. V súčasnosti je populárne pozývať na svadbu kameramana.

Na veľkej svadobnej hostine v posledný deň osláv sa neveste odovzdávajú svadobné dary (zlaté šperky a peniaze). Ženích nedostáva nič, alebo peniaze. Svadobnú oslavu považujú Arabi za deň nevesty. Muž je obdarovávaný na druhý deň alebo v rámci neskorších posvadobných osláv.

Záver. Islam je v súčasnosti druhým najrozšírenejším svetovým náboženstvom, no v prípade záujmu o islamské obyčajové tradície je problémom získať odbornú literatúru a študijný materiál. Prítomná štúdia rozširuje arabskú terminológiu a realie. Môže byť prínosom pre študentov etnológie, kulturológie a blízkovýchodných štúdií, ale aj pre ďalších záujemcov o iné kultúry. Príčinou vzrastajúcej kritiky islamu a islamofóbie v súčasnosti nie je len strach z terorizmu, ktorý je často pripisovaný tomuto náboženstvu vo všeobecnosti, ale hlavne miera zvýšenej migrácie do Európy, ktorú spôsobila nestabilná situácia v niektorých krajinách Blízkeho východu. Preto je nevyhnutné oboznamovať sa so životom a obyčajovými tradíciami moslimov.

Literatúra a pramene:

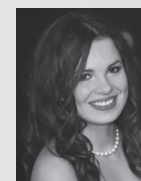
- AL-ABSI, M.: *Arabská káva v kultúre beduínov*. Nitra 2007.
AL-BAÍNÍ, H.: *Al-ádát wa at-takálíd fí lubnán* (Sviatočné a smútočné zvyky a tradície v Libanone). Bajrút 2001.
AL-SBENATY, A.: *Manželstvo v islame*. Bratislava 1998.
KORÁN. Academia, Praha 2000.
ČUKAN, J.: *Cultural and Methodological Contexts of the Bedouin Fieldworks*. Acta Nitriensiae 10, Reprezentačný zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra 2008, s. 19 – 31.
ČUKAN, J.: *K identite beduínov*. In: *Kontexty kultúry a turizmu* 1/2008, s. 10 – 13.
KŘÍKAVKOVÁ, A. – MENDEL, M. – MÜLLER, Z.: *Islám: ideál a skutočnosť*. Praha 1990.
MAQSOOD, R.: *Teach yourself – Islam*. Hodder And Stoughton: London 1994.
MONGLER, P.: *Marriage Customs of the World: From Henna to Honeymoons*. Santa Barbara 2004.

Kontakt:

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Mgr. Linda Pospíšilová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: linda.pospisilova@ukf.sk

Identita ako metodologický nástroj výskumu minoritnej kultúry¹

Ladislav Lenovský

Abstract: Identity means being the same with something another. At the same it defines the difference from the other. When studying the complex issue of identity, it is necessary to decompose it into individual parts that reveal partial identities. Through their research in a particular socio-cultural environment, it is possible to know, understand and interpret the way of life and thinking of the present communities. Slovak communities living south of the border in Slovakia are specific by their complex identity, formed by the culture of the country of origin of their ancestors and the surrounding other-ethnic and other-religious environment. To answer the question – Who are the Lowland Slovaks, it is necessary to focus on their local, ethnic, religious, occupational and cultural identity. This opens a space for various topics of cultural research.

¹ Odznelo ako inauguračná prednáška autora v ŠO 3. 1. 2 kulturológie, 15. 10. 2015 pred VR FF UKF v Nitre.

Kľúčové slová: Identita, kultúra, výskum, Slováci v zahraničí.

Úvodom. Identita znamená zhodnosť/totožnosť jedného s druhým a súčasne jeho odlišnosť od iného. Vytvára sa nielen na báze rovnakosti, ale súčasne aj odlišnosti. To, čo sme, vieme len vtedy, keď vieme, čo nie sme. Identita vystupuje ako pomerne frekventovaný predmet vedeckého výskumu vo všetkých humanitných vedách, aj v niektorých prírodných. („Genius loci“ je prítomný v kultúrnej, historickej aj humánnej geografii.) Identita vo vedeckom výskume je prítomná manifestne (ako deklarovaný, hlavný predmet výskumu), ale aj latentne (ako príčina, faktor, výsledok iných skúmaných procesov a javov, niekedy skrytá „medzi riadkami“, ani nepomenovaná). (LENOVSKÝ 2006:12-13) Chápanie a použitie identity je rozmanité, nejednoznačné, čo svedčí o jej pomerne vysokej efektívnosti vo vedeckom výskume (podobne je to i pri pojme kultúra).

Identitu možno chápať v dvoch dimenziách. Prvú determinuje pomerne široká pomyselná škála od univerzalistického k (de)konštruktivistickému/partikularistickému. Univerzalistická limita ju vníma ako komplexnú, niekedy abstraktnú Identitu, antropogénnu entitu, sociokultúrnu univerzáliu, vo svojej najvyššobecnejšej podstate. Druhá limita ju vníma ako konkrétnu identitu, s presným prívlastkom, vo vymedzenom čase a priestore, vzťahujúcu sa na konkrétne sociokultúrne systémy. Podobne Eagleton (2001:74) rozlišuje medzi Kultúrou (ako filozoficko-axiologickou paradigmatou, kultúrou v atributívnom chápaní) a kultúrou (vzťahujúcou sa na konkrétnu spoločnosť v čase a priestore, kultúrou v distributívnom chápaní). Dekonstruáciou Identity sa odhalia konkrétne identity (národná, etnická, náboženská, kultúrna, socioprofesionálna, rodová, generačná, lokálna, regionálna a pod.), ako relevantný predmet kulturológického výskumu.

Druhú dimenziu predstavuje škála od individuálnej k skupinovej identite. Obidve limity sú rovnako legitímne pri definovaní Identity, aj v parciálnom výskume identít. Niektoré vedy sa zameriavajú viac na jednu, alebo druhú limitu (napríklad od psychológie, cez sociálnu psychológiu k sociológii), iné sa pomerne intenzívne pohybujú po celej škále, v závislosti od témy, cieľa a metód výskumu. Často je predmetom výskumu práve interakcia individuálnej a sociálnej identity. Fay (2002:64) popiera individuálnu identitu ako atomisticky chápanú entitu, vlastnosť/schopnosť subjektu interagovať s okolím nazýva porézanosťou. Podľa Bačovej (2010) je primárnym sociálny svet a kultúrny text, ktorým sa identifikačný diskurz odohráva.

Cieľom inauguračnej prednášky je predstaviť identitu ako efektívny nástroj výskumu minoritnej kultúry na príklade výskumu identity a kultúry slovenských komunít žijúcich južne od hranice Slovenska. Poukázať na to, čo všetko je možné skúmať prostredníctvom identity a čo je potrebné vedieť k zodpovedaniu otázky: „Kto sú dolnozemeští Slováci?“, resp. Slováci v konkrétnej skúmanej lokalite.

Minoritná kultúra predstavuje nielen spôsob života minority, ale minoritu samotnú definuje ako subkultúru. V kulturológii je vymedzená nielen etnickými, alebo etno-konfesionálnymi charakteristikami (s akými sa najčastejšie stretávame v praxi), ale rovnako aj socioprofesionnými, rodovými, generačnými, priestorovými, prípadne inými. Komplexné poznanie minority a jej spôsobu života preto vyžaduje výskum viacerých (príslušných) identít. Primárnymi sa tak stávajú lokálna, etnická, náboženská, kultúrna a socioprofesionálna identita.

Výskumný priestor predstavujú komunity Slovákov a ich potomkov žijúcich na území Maďarska, Srbska (Vojvodina), Chorvátska (Slavónia) a Rumunska (Banát a Bihor). Terénny výskum bol realizovaný v rokoch 2005-2015. Výskumné lokality bolo prevažne rurálne prostredie, ale aj urbanizované, v rôznej miere obývané Slovákmi, alebo obyvateľmi slovenského pôvodu. Lokality: Maďarsko – Zádunajsko – Jásť (Jásd); Bekésská Čaba (Békéscsaba); Pilíška oblasť – Senváclav (Pilisszentlászló); Pripeštianska oblasť – Šára (mesto Dabas – časť Šára); Novohrad – Veňarec (Vanyarc); Báčsko-malokumánska oblasť – Edház (Dunaegyháza); Chorvátsko – Slavónia – Solany (Soljany); Rumunsko – Bihor – Borumlak (Borumlaca); Banát – Butín (Butin); Srbsko – (aut. oblasť Vojvodina) – Báža – Pivnica (Pivnice), Silbaš (Silbaš); Banát – Vojlovica (mesto Pančevo – časť Vojlovica); Pribelehradská oblasť – Boľovce (Boljevci). (K výskumným lokalitám bližšie napríklad Lenovský 2010:54-105, 2011:79-116, 2013:84-130.)

Mapa výskumných lokalít

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Botík 2007:181

Lokálna identita, etnická identita, konfesijná identita, socioprofesionálna identita, kultúrna identita ako primárne kontexty (komplexnej) Identity príslušníkov minorít

Lokálna identita vyjadruje príslušnosť k lokalite. Lokálna identifikácia slovenských obyvateľov však v sebe nesie aj iné identity. (Napríklad konštatovanie „Som Šáran/ka“ vypovedá nielen o tom, že sa jedná o obyvateľa Šáry, ale aj o jeho slovenskom pôvode, evanjelickom vierovyznaní, agrárnom spôsobe života s vysokou pravdepodobnosťou zamerania sa na pestovanie a predaj kvetov a kytíc v Budapešti, o jeho dobrých komunikačných schopnostiach používania miestneho dialektu slovenského jazyka a pod. Oproti tomu lokálna identifikácia „Som Butínčan/ka“ hovorí o tom, že sa jedná o Slováka, ak starousadlíka, tak evanjelika, ale v prípade, že je zo skupiny Bihorčanov, ktorí dosídlili dedinu v priebehu druhej polovice 20. storočia, ide o katolíka, ktorý sa odlišuje odevom, nárečím, mentalitou.) Lokálna identita poskytuje priestor na výskum intralokálnych vzťahov. Zvyčajne sa ním odhalia ďalšie interetnické a intraetnické, interkonfesijné, socioprofesionálne/sociálne diferenciacie, ktoré poukážu na di-

„Bihorská“ Butínčanka

Zdroj: Čukan, 2008

„Starobutínčanka“

Zdroj: Čukan, 2008

verzitu lokálneho spoločenstva. (Napríklad Vojlovica bola založená slovenskými, nemeckými a maďarskými rodinami. Lokálne pomenovania vojlovických ulíc – „Orsácka“/“Šváp-ska“ cesta, Jánošíkova ulica, ulica Šándora Petőfiho aj etnické rozmiestnenie (okrem nemeckých rodín) v istej miere existujú dodnes.) Vzniká priestor aj na zaznamenanie ostatných lokálnych a chotárnych názvov. Sú dôležitou súčasťou nehmotného kultúrneho dedičstva, lebo sa na ne viaže lokálna história, stereotypy, zážitky. Štúdium medzilokálnych vzťahov odhaľuje kontakty s majoritou, s inými slovenskými komunitami, s inými minoritami, ale aj regionálne, štátne, či európske kontexty (identity). Práve lokálna identita je vo väčšine bežných identifikačných príležitostí primárna.

Etnická identita vyjadruje príslušnosť k etnickej skupine. Etnická štruktúra skúmanej lokality a jej genéza sú nenahraditeľnou súčasťou výskumu, no ich výpovedná hodnota môže byť v kontexte súčasného stavu minority skresľujúca. Jasná etnická identifikácia členov minorít totiž v skúmanom priestore nie je všeobecným javom. Mnohí jednotlivci/komunity sa nedokážu alebo nechcú etnicky vymedziť, resp. za dôležitejšiu považujú inú identitu (najčastejšie lokálnu, alebo štátnu/občiansku). Slovenské komunity v Maďarsku alebo Chorvátsku majú zvyčajne oveľa viac takých členov, ktorí sa za Slovákov už nepovažujú, ale ovládajú minoritný jazyk, majú slovenský pôvod a vzťah k etnokultúre. Dokonca ani minoritný jazyk nie je v skúmanom priestore vždy primárnym etnoidentifikačným znakom. (ČUKAN 2004:347-355, DIVIČANOVÁ 1999:7) Obyvatelia oblasti Bukovina v Rumunsku i napriek tomu, že ovládajú a používajú slovenský jazyk (ako jazyk domáceho prostredia), sa považujú za Poliakov, podobne ako mnohí obyvatelia slovenského pôvodu v Slavónii sa identifikujú ako Chorváti, aj keď ich materinským jazykom je slovenčina. V takýchto prípadoch/komunitách je efektívnejším nástrojom výskum etnicity – súhrnu etnických znakov a miery ich prežívania. (K etnicite dolnozemskej Slovákov bližšie Botík 1991:18-25, Lenovský 2006:325-334.) Práve štúdium iných komponentov etnicity môže odhaliť ďalšie etnické aspekty existencie príslušníkov minorít.

Mládenec v slovenskej košeli, 80. roky

Zdroj: Archív Jána Pavela, Vojlovica

Nácvik SKOS Detvan - Vojlovica

Zdroj: Lenovský, 2014

Konfesionálna identita vyjadruje príslušnosť k náboženskej skupine. V komunitách Slovákov v Srbsku a Rumunsku má dodnes aj etnodiferenciačný význam. V Maďarsku a Chorvátsku čiastočne, keďže tieto komunity netvoria súčasne aj náboženskú minoritu. Rekonštrukcia konfesionálnej štruktúry a genézy je prvým krokom výskumu, ale podobne ako pri etnickej štruktúre, medzi štatistickými informáciami a reálnym stavom konfesionálnej identity môžu byť významné posuny. Nevyhnutné je zamerať sa na konfesionalitu – súhrn náboženských znakov a mieru ich prežívania. Odhalia sa najrozmanitejšie náboženské znaky vo sviatočnom, aj každodennom živote príslušníkov minorít (modlitby, pozdravy, iné náboženské prejavy prítomné v rodinných a kalendárnych obyčajach a pod.). Dôležitou témou výskumu identity a kultúry predmetných minorít je inštitút farára, prípadne ďalších cirkevných funkcionárov. Vo veľkej miere determinujú nielen kvalitu náboženského života, ale aj stimulovanie etnicity a kultúrneho života. To sa môže prejavovať v životaschopnosti celej minority.

Laický kazateľ v ev. a. v. kostole, Pivnica

Zdroj: Lenovský, 2008

Socioprofesijná identita vyjadruje príslušnosť k profesii a z nej vyplývajúci stavovský a sociálny status. V súčasnosti v skúmanom prostredí badať prelínanie tradičných a nových

1. sv. prijímanie, Borumlak

Archív rímsko-katolíckeho farského úradu Borumlak-Varzaľ, 2004

zdrojov obživy. Tradičné prezentuje agrárna kultúra s domácim chovom ošípaných, čoraz menej i hovädzieho dobytku a oviec, do 70. rokov aj koní. Vo všeobecnosti tu boli prítomné remeslá, viažuce sa na realizáciu poľnohospodárstva a chov dobytku. Kolektivizácia v 50. – 60. rokoch zmenila tradičný charakter technológií, sociálnu štruktúru lokalít aj medzilokálne kontakty obyvateľov. 2. polovica 20. storočia je špecifická dopadom industrializácie a urbanizácie, aj mechanizácie vidieka. Spôsobila zánik náboženskej, etnickej aj lokálnej endogamie. Zmeny v súčasnej socioprofesijnej identite obyvateľov sú výsledkom demokratizácie spoločnosti, liberalizácie trhu, reštitúcií majetku, úpadku poľnohospodárskej a priemyselnej výroby a príchodu nadnárodných spoločností, ako fenoménov 90. rokov 20. storočia. Spôsobili zmeny v sociálnej a profesijnej štruktúre minoritných spoločenstiev a transformáciu konfigurácie ich komplexnej identity. V bývalej Juhoslávii mala kolektivizácia špecifický priebeh. Pôda do rozlohy 10 ha bola vlastníkom ponechaná, čo spôsobilo kontinuitu gazdovského hospodárenia a tým aj pretrvanie mnohých tradičných spoločenských a kultúrnych javov (sociálna stratifikácia, kultúrne tradície, náboženský život a pod.). Preto dnes Vojvodina a Slavónia ponúkajú k výskumu také sociokultúrne javy, ktoré inde zanikli, resp. transformovali sa.

Žatva, Pivnica

Zdroj: Lenovský, 2008

Zabíjačka, Vojlovica

Zdroj: Lenovský, 2014

Kultúrna identita vyjadruje príslušnosť ku kultúre. Problémom však je, k akej, resp. ku ktorej? V skúmanom prostredí je totiž možné identifikovať nielen minoritnú kultúru (ako etnokultúru), ale aj lokálnu kultúru (v prostredí etnicky heterogénnych lokalít multietnickú, resp. multikonfesionálnu), ďalej kultúru regiónu (konsolidovanú geograficky, historicky, administratívno-správne, s vlastnou identitou), kultúru štátu (lebo príslušníci minority sú súčasne lojálni a zodpovední občania svojej vlasti), dolnozemsú kultúru, či európsku. Nehovoriac o fenoménoch ako tradičná kultúra, súčasná kultúra, každodenná a sviatočná kultúra, reprezentatívna kultúra (kultúrne dedičstvo interpretované ako kultúrny potenciál a kapitál), ktoré sa v skúmanom prostredí núkajú ako relevantné predmety výskumu. Je nevyhnutné jasne si vymedziť, ktorá/aká kultúra bude primárna vzhľadom na objasnenie kultúrnej identity. Efektívnym je výskum kultúrnych tradícií s akcentom na kalendárne a rodinné obyčaje, ktorý odhaľuje nielen kultúrne parametre minoritných spoločenstiev, ale aj ich lokálne, etnické, náboženské a socioprofesionálne charakteristiky. Keďže cieľom predmetného výskumu je odpovedať na otázku: „Kto sú Slováci v konkrétnej lokalite?“, sledovaným obdobím je súčasnosť, resp. súčasný stav a podoba kultúrnych tradícií.

Dorotáši, Butín

Zdroj: Archív rodiny Hučkovej, okolo roku 2000

„Luda mlada“, Boľovce

Zdroj: Archív rodiny Kukučkovej, okolo roku 2005

Záver. Využitie identity pri výskume minoritnej kultúry má význam: 1. v lepšom spoznaní Identity, i keď pôvodne nebola predmetom výskumu, ale len nástrojom na uchopenie skúmanej sociokultúrnej reality. Možno konštatovať, že Identita (tak ako kultúra podľa Lawlessa 1996:49-65) je: naučená (v procese enkulturácie/akulturácie), zdieľaná (v rôznej miere všetkými členmi spoločenstva), integrovaná (ako systém parciálnych identít, kde zmena jednej môže vyvolať zmenu inej), symbolická (existuje prostredníctvom symbolov, ktorým všetci v identifikačnom diskurze rozumejú rovnako), racionálna (pre nositeľov je ich vlastná konštrukcia Identity najracionálnejším nástrojom sebauvedomenia a sociálneho jestvovania), dynamická (mení sa v čase), adaptívna (mení sa presne tak, že sa prispôsobuje potrebám v konkrétnych identifikačných situáciách). Identita je vždy výsledkom špecifickej a originálnej konfigurácie parciálnych identít. (LENOVSKÝ 2005:536-541) 2. Prostredníctvom výskumu identít je možné minority a spôsob ich existencie lepšie spoznať a pochopiť. „To, čo nám znemožňuje pochopiť, čo ľudia robia a prečo, je nedostatok oboznámenosti z ich svetom predstáv, v ktorom sú činy znakmi.“ (GEERTZ 2000:23) Identita Slovákov južne od hraníc Slovenska je výsledkom kultúrnej výbavy, ktorú si ich predkovia priniesli zo zdrojových oblastí a ktorá je neustále konfrontovaná v procese ich sociálneho jestvovania v multietnickom, multikonfesionálnom a multikultúrnom existenčnom priestore. 3. Poznatky, ktoré takýto výskum odhalí, sú dôležité aj pre komunitu samotnú, najmä v oblasti udržiavania vlastnej identity, kultúrneho dedičstva, manažmentu kultúry, kultúrnej a minoritnej politiky.

Literatúra:

- BAČOVÁ, V.: *Problém identity v sociálnej psychológii*. 2010. <http://www.kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/10rokov/bacova.htm>
- BOTÍK, Ján: *Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy*. In: *Slovenský národopis* 39, 1991, č. 1, s. 18-25.
- BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska*. Bratislava, 2007.
- ČUKAN, J.: *Materinský jazyk a etnická identifikácia*.

In: *Slovenčina v menšinovom prostredí: materiály z medzinárodnej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba, 2004, s. 347-355.

DIVIČANOVÁ, A.: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Békešská Čaba – Budapešť, 1999.

EAGLETON, T.: *Idea kultúry*. Brno, 2001.

FAY, B.: *Současná filosofie sociálních věd*. Multikulturní přístup. Praha, 2002.

GEERTZ, C.: *Interpretace kultur*. Praha, 2000.

CHRASTINA, P., BOLTIŽIAR M.: *Historická a kultúrna geografia obce*. In: *Butín : kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte*. Nitra, 2008, s. 59-72.

LAWLESS, R.: *Co je kultura*. Olomouc, 1996.

LENOVSKÝ, L.: *Identity: (Today) a commodity among others (?)*. In: *Filozofia*. Roč. 60, č. 7, 2005, s. 536-541.

LENOVSKÝ, L.: *Kontexty identity*. In: *Ethnologia Actualis Slovaca : Revue pre výskum kultúr etnických spoločenstiev*. č. 6, 2006, s. 12-24.

LENOVSKÝ, L.: *Etnicita a iné faktory spoločenského života v Jásči*. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku: materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba, 2006, s. 325-334.

LENOVSKÝ, L.: *Kultúrne tradície, prostredie a vedomie príslušnosti*. In: *Pivnica : kultúrne tradície Slovákov v Bábke*. Bábsky Petrovec, 2010, s. 54-105.

LENOVSKÝ, L.: *Vedomie príslušnosti, kolektívna pamäť a etnografické črty*. In: *Boľovce : kultúrne tradície Slovákov v Srieime*. Bábsky Petrovec, 2011, s. 79-116.

LENOVSKÝ, L.: *Vedomie príslušnosti, kolektívna pamäť a etnografické črty*. In: *Silbaš : kultúrne tradície Slovákov v Bábke*. Nový Sad, 2013, s. 84 – 130.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

E-mail: llenovsky@ukf.sk

Nové tematické okruhy využiteľné v kultúrnej geografii¹

Marián Žabenský

Abstract: The paper deals with the issue of cultural geography and its current status in Slovakia and Czech Republic. It analyzes the present state (culture and cultural geography) and defines basic issues that need to be resolved within the context of designing this scientific discipline.

Kľúčové slová: kultúrna geografia, kultúrna krajina, kultúra.

Úvod. Kultúrna geografia ako samostatná vedná disciplína je v podmienkach slovenskej a českej vedeckej obce rozvíjaná v menšej miere. Túto skutočnosť potvrdzuje aj Žigrai (1999:111-112) a Heřmanová, Chromý a kol. (2009:20). Cieľom príspevku je analyzovať publikačné výstupy zamerané na kultúrnu geografiu na Slovensku a v Čechách, ale aj na problematiku kultúry, a hľadať nové tematické okruhy využiteľné v kultúrnej geografii. V celosvetovom meradle sa jej venujú Atkinson a kol. (2005), Anderson, a kol. (2003), Gebhardt (2003), Berndt a Pütz (2007) a iní. Podrobnejšia analýza zahraničných publikačných výstupov je nevyhnutná pre pochopenie širších kontextov a vývojových tendencií.

Definovanie pojmu kultúrna geografia. Charakterizovať pojem kultúrna geografia je pomerne zložitý. Každá definícia vychádza zo špecifického záujmu vednej disciplíny, prípadne subdisciplíny, ktorou sa konkrétny vedec zaoberá (geografia, história, kultúra, ekológia a pod.). Z pohľadu kulturológie možno považovať za najvhodnejšiu definíciu Žigraia: *Kultúrna geografia skúma zákonitosti a príčiny priestorového rozšírenia a usporiadania jednotlivých kultúrnych a duchovných hodnôt vytvorených človekom v čase a priestore, ako aj vzťahov medzi sebou a okolitým prírodným a spoločenským prostredím*. (ŽIGRAI 1999:112) Podobnú definíciu uvádzajú aj Heřmanová, Chromý a kol. (2009:20), podľa ktorých sú predmetom štúdia kultúrnej geografie vzory a interakcie ľudskej kultúry, materiálnej aj nemateriálnej vo vzťahu k prírodnému prostrediu.

Postavenie kultúrnej geografie v systéme geografických vied. Kultúrna geografia je interdisciplinárna. Žigrai (2000:28) uvádza, že samotní geografovia sú nejednotní pri náplni a postavení kultúrnej geografie v systéme geografických subdisciplín. Kultúrnu geografiu možno chápať ako istú odnož sociálnej geografie. Jej tri základné súčasti tvorí geografia, kultúra a história (miesto, človek/spoločnosť a čas) (HEŘMANOVÁ-CHROMÝ a kol. 2009:20).

¹ Tento príspevok je súčasťou riešenia projektu UGA I-15-203-01 *Definovanie tematických okruhov kultúrnej geografie využiteľných v podmienkach kulturológie*.

Kultúrna geografia na Slovensku a v Čechách

Metavedný (zovšeobecňujúci) pohľad. Kultúrnou geografiou sa na Slovensku zaoberá predovšetkým Žigrai. Za hlavný výskumný objekt považuje kultúrnu krajinu ako najkomplexnejší materiálny a duchovný výsledok dlhodobého ľudského pôsobenia. Súčasťou geografie je aj duchovná stránka krajiny – (genius loci), ktorú považuje (1999:112) za „*hnací motor*“ pri pretváraní abiotické a biotické zložky prírodnej krajiny na kultúrnu krajinu. Ten istý autor (2000:3-4) rozdeľuje krajinu do viacerých dimenzií, (časová, priestorová, sociálno-kultúrna, hospodárska, technická a ekologicko-enviromentálna dimenzia) z ktorých sociálno-kultúrna naplňa jej duchovný obsah a zároveň určuje jej kultúrne bohatstvo – kultúrny potenciál². Ten zahŕňa napr. tradované zručnosti a pracovné postupy konkrétnych sociálnych skupín. Sociálno-kultúrna dimenzia je určitou hnačou silou v rozhodovaní o konaní jednotlivca a spoločnosti, ktoré ovplyvňuje intenzitu pôsobenia na kultúrnu krajinu. Podstatná je aj priestorová a časová dimenzia³. So sociálno-kultúrnou dimenziou sú vo vzťahovom kruhu.

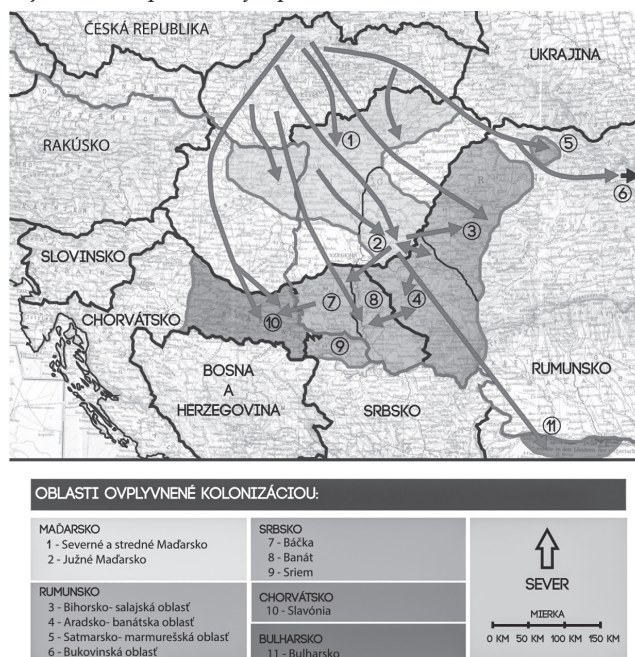
Podľa Žigraia (2002:269) je okrem iného úlohou kultúrnej geografie sledovať do akej miery pôsobí úroveň spoločnosti na krajinu, a tým na formovaní jej genia loci. Duch miesta predstavuje „*priestorovú syntézu materiálnych a nemateriálnych prírodných, spoločensko-kultúrnych, historických a ekonomicko-technických hodnôt na vybraných územiach na topickej, prípadne choricej úrovni, vytvárajúc tak jedinečnú neopakovateľnú miestnu atmosféru.*“ (ŽIGRAI 2002:269)

Difúzia kultúry. Priestorové šírenie kultúrnych inovácií alebo samotných kultúr reprezentuje difúzia kultúry. Touto problematikou sa zaoberá viacero zahraničných a slovenských autorov. Chrastina (2008:170-171) uvádza, že výskum spojený s difúziou kultúry a s difúznymi procesmi zodpovedá (niekedy rámcovo) na otázky spojené s podstatou týchto zmien a ich vplyvom na formovanie kultúrnej krajiny. Teória kultúrnej difúzie vychádza z difuzionizmu, ktorý sa zaoberá šírením kultúrnych elementov a kultúr z pôvodného centra. Objektom výskumu kvalitatívnej stránky difúzie sú napr. historické krajinné štruktúry, archeologické nálezy alebo architektúra. Kultúrna geografia rozlišuje niekoľko typov kultúrnej difúzie, napr. expanzívnu (rozpínavú) a relokovanú⁴. Príkladom využiteľnosti štúdia kultúrnej difúzie v kultúrnej geografii je sťahovanie Slovákov na Dolnú zem⁵.

Orientačná mapa kolonizovania Dolnej zeme slovenským obyvateľstvom po tureckej expanzii

Rôzne prístupy k regionalizácii Slovenska. Problematikou kultúrnej geografie sa zaoberá aj Beňušková a kol.

Orientačná mapa kolonizovania Dolnej zeme slovenským obyvateľstvom po tureckej expanzii

Autor: M. Žabenský a E. Žabenský.

(2005:8-216), ktorá na základe výskumu vymedzila 17 kultúrnych regiónov Slovenska, s akcentom na kultúrno-historické skutočnosti, ale aj súčasný stav. Vymedzené sú na základe viacerých kritérií⁶ a predstavujú regionálnu úroveň krajiny (MIČIAN-ZATKALÍK 1984:89). Sú súčasťou väčšieho regionálneho členenia Európy na nížinnú oblasť a horskú oblasť (BEŇUŠKOVÁ a kol. 2005:12).

Beňušková (2005:9-14) uvádza, že rôzne členenia územia Slovenska spracovali v minulosti viacerí autori. V roku 1915 vyčlenil Chotek štyri oblasti na základe geografických faktorov (západnú, strednú, východnú a severnú; nížinnú a vrchovinovú) (PRANDA 1966:611-562). Na základe spracovania problematiky ľudového staviteľstva vyčlenil Pražák 3 väčšie a 22 menších oblastí. Medzi väčšie oblasti patrilo rovinné pásmo, pásmo stredných tokov riek a pásmo horných tokov riek. (PRAŽÁK 1957:512-528) Podolák (1957:529-537) vymedzil na základe diferenciacie ľudovej kultúry na Slovensku 27 oblastí ohraničených západoslovenskou, stredoslovenskou a východoslovenskou oblasťou. Koncom 20. storočia bolo na základe ľudovej architektúry územie Slovenska rozčlenené na 12 oblastí (KOLEKTÍV 1998:345). Podľa tanečného folklóru rozčlenili Mázorová a Ondrejka Slovensko na 12 oblastí (MÁZOROVÁ-ONDREJKA a kol. 1990). Z pohľadu kultúrnej geografie je hodnotné aj dielo od Žudela, ktorý na základe historickej regionalizácie Slovenska spracoval jeho rozdelenie na stolice (župy) až do roku 1922 (ŽUDEL 1984). Všetky tieto členenia nevznikli ako výstup kultúrno-geografického výskumu, ale obsahovo a náplňovo majú blízko k tejto problematike.

² Bližšie: LENOVSÝ a kol. 2014.

³ Miestna krajina predstavuje pojem, pre ktorý je typická osobná spätosť a vzťah jednotlivca k najbližšiemu okoliu, v ktorom žije.

⁴ Bližšie k tejto problematike: DE BLIJ – MURPHY 1999.

⁵ Bližšie pozri napríklad: ČUKAN 2001; BOTÍK 2007; KOLEKTÍV 2010; KOLEKTÍV 2011; KOLEKTÍV 2013; KOLEKTÍV 2014; KOLEKTÍV 2015.

⁶ Administratívne členenie na župy, prírodné a klimatické podmienky, migrácia, spolková činnosť, etnické a konfesijné faktory, historické udalosti, zamestnanie, výroba a iné.

Za najrelevantnejšiu možno považovať kategorizáciu od Beňuškovskej, a to z dôvodu, že vychádza z podrobných analýz predchádzajúcich členení a z výskumu jednotlivých javov a prvkov, ktoré vytvárali spoločné a rozdielne črty jednotlivých kultúrnych regiónov. Komplexným dielom, ktoré sa zaoberá vymedzením regiónov z pohľadu ľudovej kultúry, je Etnografický atlas Slovenska. Autori tu vymedzujú 9 oblastí ľudovej kultúry. Ich hranice sú v niektorých prípadoch sporné, napríklad s prihliadnutím na regionálne povedomie. V atlase sa nachádzajú viaceré mapové diela, ktoré reprezentujú pôsobenie ľudovej kultúry na území Slovenska v minulosti (rastlinná výroba, živočíšna výroba, domácka, remeselná a manufaktúrna výroba, obchod, strava, odev a obuv, sídla a obydľia, spoločenstvo dediny, spoločenstvo rodiny, rodinné obrady, kalendárne obyčaje, predstavy o svete, ľudová slovesnosť, výtvarný prejav, divadelný prejav, hudobné nástroje a zoskupenia a kultúrne oblasti a regióny) (KOLEKTÍV 1990:3-104). Etnografický atlas Slovenska je spracovaním, ktoré sa opiera o kvalitne uskutočnený výskum a je jedným z najhodnotnejších diel kultúrnej geografie na Slovensku.

Kultúrna geografia v Čechách. Jeden z najkomplexnejších pohľadov na problematiku kultúrnej geografie podáva skupina českých autorov Heřmanová, Chromý a kol. (2009). Za predmet štúdia kultúrnych geografov považujú predovšetkým hodnotenie zmien funkcie územia, a to vrátane funkcie kultúry v území a zmeny kultúrnej krajiny, ďalej zmeny územných a spoločenských štruktúr a ich vývoja, procesov, faktorov (vnútorné a vonkajšie, hybné sily zmien) a aktérov. Súčasťou je aj hodnotenie geografickej polohy a rozlíšenie územnej diferenciácie (miesto, mikroregión, mezoregión, región, globálna úroveň). Dôležité je aj štúdium aktérov, procesov a mechanizmov pôsobiacich na jednotlivých úrovniach, ako aj skúmanie interakcií medzi týmito úrovňami (HEŘMANOVÁ-CHROMÝ a kol. 2009:14). Heřmanová, Chromý a kol. (2009:17-314) sa v rámci kultúrnej geografie zaoberajú tematickými okruhmi ako kultúra – priestor a čas, región a miesto, krajina a jej dedičstvo, kultúra a jej zložky, kultúra a rozvoj regiónov, kultúrne a sociálne prostredie obcí, miest a regiónov a iné. V rámci výskumu kultúry a jej jednotlivých zložiek, ktoré sú alokované v krajine, sa autori zaoberajú problematikou *vzdelania, religiozity, volebného správania, kultúrnych regiónov, jazykových a etnografických oblastí Česka, ďalej skúmajú národnosť, etnikum a národnostné zloženie, národnostné menšiny a národnostné skupiny, rodákov, regionálnu identitu a ľudovú architektúru*.

Jednotlivé tematické okruhy nie sú z hľadiska etnologickeho a etnografického vymedzené a pomenované správne obsahovo, ani taxonomicky. Poukazujú na skutočnosť, že hlbšie štúdium problematiky kultúry (vrátane terminológie), môže prispieť k zlepšeniu odbornej úrovne kultúrnej geografie.

Zhodnotenie kultúrnej geografie. Za jeden z kľúčových problémov kultúrnej geografie možno považovať jej nie presne stanovenú pozíciu v systéme negeografických a geografických vied. Vzhľadom na skutočnosť, že táto interdisciplinárna veda prepája problematiku kultúry, geografie, histórie či ekológie, je aj prístup autorov riešiacich rôzne okruhy otázok ovplyvnený disciplínou, v ktorej primárne pôsobia. V česko-slovenskej vedeckej obci je najmenej využívaný prístup kulturológie, v čom súčasne možno vidieť potenciál rozvoja tejto disciplíny. Vhodné by bolo zakomponovať napr. problematiku evolúcie a difúzie kultúry v území, problematiku vzťahu človeka a spoločnosti, prípadne človeka/spoločnosti a krajiny. Jednou z metód aplikovateľných pri výskume vplyvu kultúry na krajinu je aj multitemporálna analýza transektov kultúrno-krajinných vrstiev⁷, ktorá rieši problematiku vzťahu/pôsobenia kultúry v krajine.

Je dôležité, aby sa zachovali informačné toky medzi geografiou, kultúrou/kulturológiou a históriou. Túto skutočnosť potvrdzuje aj Žigrai (1999:114), ktorý ďalej uvádza, že poslaním kultúrnej geografie by malo byť štúdium časopriestorových aspektov kultúry ako materiálnych a duchovných výtvorov a výpovedí určitých sociálnych útvarov.

Kultúrna geografia môže čerpať poznatky aj z príbuzných vedných disciplín ako historická geografia, náuka o krajine, kultúrna ekológia, ekológia a iné. V zmysle Žigraia (2002:266) je v kultúrnej geografii potrebné ujasniť niekoľko dôležitých skutočností, a to:

- pozíciu kultúrnej geografie v rámci negeografických vied;
- pozíciu kultúrnej geografie v rámci geografických vied;
- objekt výskumu a metódy výskumu;
- teoretickú databázu, metodológiu výskumu a históriu;
- aplikáciu súčasných trendov.

Nové tematické okruhy využiteľné v kultúrnej geografii. Interdisciplinárna kultúrna geografia sa zaoberá viacerými tematickými okruhmi (geografia, kultúra, história a iné). Na základe štúdia tejto disciplíny a na základe štúdia problematiky kultúry možno vymedziť nasledovné nové okruhy:

- vplyv ideológie a duchovného myslenia danej doby na vznik a formovanie kultúrnej krajiny;
- vývoj historických krajinných štruktúr;
- starostlivosť o kultúrnu krajinu – manažment kultúrnej krajiny;
- legislatívna podpora ochrany kultúrnej krajiny;
- administratívne členenie Slovenska a jeho historický vývoj;
- prejavy kultúrnej difúzie v rámci Slovenska (napr. sezónne a pracovné migrácie);
- prejavy kultúrnej difúzie mimo Slovenska (kolonizácia Dolnej zeme Slovákmi);
- kultúrne regióny Slovenska a regionálna identita.

Záver. Správne pochopenie problematiky kultúrnej geografie je podmienené akceptovaním výsledkov konkrétnych prací, ktoré z pohľadu rôznych disciplín reflektujú témy

⁷ Bližšie k tejto problematike: ŽABENSKÝ 2013.

zaujímavé aj z hľadiska kultúrnej geografie. V súčasných podmienkach je na Slovensku a v Čechách táto problematika poddimenzovaná. Príkladom môžu byť nemecky hovoriace krajiny, kde je kultúrna geografia rozvíjaná vo väčšej miere. Dôležitým princípom, ktorého dodržanie je nevyhnutné pri koncipovaní tejto vednej disciplíny, je kladenie väčšieho dôrazu na štúdium problematiky kultúry a jej väzby (synergie) s krajinou.

Literatúra a pramene:

- ANDERSON, K. a kol.: *Handbook of Cultural Geography*. London 2003.
- ATKINSON, D. a kol.: *Cultural Geography – A Critical Dictionary of Key Concepts*. London 2005.
- BENŤUŠKOVÁ, Z. a kol.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava 2005.
- BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska*. Bratislava 2007.
- BERNDT, CH – PÜTZ, R.: *Kulturelle Geographien. Zur Beschäftigung mit Raum und Ort nach dem Cultural Turn*. Bielefeld 2007.
- ČUKAN, J.: *Dolnozemske reflexie na nerolnícké zamestnania*. Nitra 2001.
- DE BLIJ, H. J. – MURPHY, A. B.: *Human Geography: Culture, Society and Space*. New York 1999.
- GEHARDT, H.: *Kulturgeographie. Aktuelle Ansätze und Entwicklungen*. Heidelberg/Berlin 2003.
- HEŘMANOVÁ, E. – CHROMÝ, P. a kol.: *Kulturní regiony a geografie kultúry*. Praha 2009.
- CHRASTINA, P.: *Difúzia kultúry a difúzne procesy v historickej geografii*. In: *Zborník referátov z konferencie pri príležitosti 70. narodenín doc. PhDr. Idy Zubáckej, CSc.* Nitra 2010, s. 170-184.
- KOLEKTÍV: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990.
- KOLEKTÍV: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku*. Bratislava 1998.
- KOLEKTÍV: *Pivnica – Kulturné tradície Slovákov v Bábke*. Bábky Petrovec 2010.
- KOLEKTÍV: *Boľovce – Kulturné tradície Slovákov v Srieime*. Bábky Petrovec 2011.
- KOLEKTÍV: *Silbaš – Kulturné tradície Slovákov v Bábke*. Nový Sad 2013.
- KOLEKTÍV: *Solany – Kulturné tradície Slovákov v Slavónii*. Solany 2014.
- KOLEKTÍV: *Vojlovica – Kulturné tradície Slovákov v Banáte*. Bábky Petrovec 2015.
- LENOVSKÝ a kol.: *Hodnotiaci model kulturného potenciálu*. Nitra 2014.
- MÁZOROVÁ, M. – ONDREJKA, K. a kol.: *Slovenské ľudové tance*. Bratislava 1990.
- MICĽAN, L. – ZATKALÍK, F.: *Náuka o krajine a starostlivosť o životné prostredie*. Bratislava 1984.
- PODOLÁK, J.: *Etnografické oblasti na území Slovenska ako podklad k monografiám o ľudovom staviteľstve*. In: *Slovenský národopis*, 1957, 5, s. 529-537.
- PRANDA, A.: *K otázke vzniku oblastí ľudovej kultúry na Slovensku*. In: *Slovenský národopis*, 1966, 14, s. 511-562.
- PRAŽÁK, V.: *Slovenská ľudová architektúra (Její stav význam a výskum)*. In: *Slovenský národopis*, 1957, 5, s. 512-528.
- ŽABENSKÝ, M.: *Štúdium krajiny v kontexte historického vývoja a jeho prínos pre kulturológiu (na príklade mesta Bojnice)*. In: *Historická geografie*, 2013, 39, 2, s. 265-286.
- ŽIGRAI, F.: *Prínos kulturnej geografie pri štúdiu vzťahu medzi krajinou, človekom a kultúrou*. In: *Krajina – človek – kultúra – zborník referátov*. Banská Bystrica 1999, s. 110 – 115.
- ŽIGRAI, F.: *Dimenzie a znaky kulturnej krajiny*. In: *Životné prostredie*, 2000, 34, 5, s. 3-4.
- ŽIGRAI, F.: *Etnogeografia ako nová kontaktná vedecká disciplína medzi geografiou a Etnológiou? In: Geografické informácie 7 – zborník z XIII kongresu SGS – Slovensko a integrujúca sa Európa*. Nitra 2002, s. 265-277.
- ŽUDEL, J.: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984.

Kontakt:

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mزابensky@ukf.sk

Špecifiká rozvoja cestovného ruchu v prímestskom prostredí na príklade mikroregiónu Radošinka

Michala Dubská – Marián Žabenský

Abstract: The paper deals with the development of recreation and tourism in a suburban setting. Key terminology and theoretical basis is defined here. Specific factors, aspects and features of suburban recreation and suburban tourism are presented as well. The data is applied within the area of a microregion Radošinka, consisting of 11 villages situated northwest from the town of Nitra. The paper describes natural, cultural and historical resources of the area suitable for tourism development and outlines some of the possibilities for their efficient use in the future.

Kľúčové slová: rozvoj, cestovný ruch, prímestský cestovný ruch, prímestské prostredie, Radošinka, mikroregión

Úvod. Prímestská rekreácia predstavuje subkategóriu rekreačného cestovného ruchu. Je špecifická krátkodobou realizáciou v prímestskom prostredí. Na Slovensku prechádza tento segment obdobím renesancie. Príspevok sa zaoberá problematikou prímestskej rekreácie v prostredí mikroregiónu Radošinka, ktorý je situovaný v línii asi 20 km

severozápadne od mesta Nitra. Nosnými druhmi cestovného ruchu v celom Nitrianskom kraji sú prevažne športovo-rekreačný cestovný ruch (s primárnou väzbou na termálne kúpaliská), kultúrno-poznávací (naviazaný na historický význam sídel), obchodný cestovný ruch (súvisiaci s existenciou výstaviska Agrokomplex a prítomnosťou početných industriálnych podnikov v okolí) a vinársky cestovný ruch. K mestu Nitra ako k centrálnemu bodu prislúcha niekoľko prímestských rekreačných zón (lesopark Zobor, Drážovce, Jelenec, pohorie Tribeč, Poľný Kesov, Komjatice, Mojmirovce a i.¹). Niektoré z nich sú v súčasnosti nadmerne využívané a preťažené, iné podstupujú proces revitalizácie, alebo dlhodobo stagnujú. Celkový stav infraštruktúry pre voľnočasové prímestské aktivity nie je veľmi priaznivý. Prirodzene tak narastá dopyt po ďalších alternatívach prímestskej rekreácie, určenej pre tri cieľové segmenty – obyvateľov obcí, obyvateľov centrálného sídla a návštevníkov mimo regiónu. Tento proces predstavuje pre mikroregión Radošinka významný stimul a značný rozvojový potenciál.

Terminologické vymedzenie problematiky. V teórii i v praxi sa pomerne často objavuje problém správneho terminologického vymedzenia. V teórii cestovného ruchu sa ujal pojem *prímestská rekreácia* (angl. *suburban recreation*). Podľa MICHALOVEJ a kol. (1999:258) je prímestská rekreácia subsystémom rekreačného cestovného ruchu. Organizuje sa vo vhodnom rekreačnom priestore, v relatívne kratšom období a relatívne kratšej dostupnej vzdialenosti medzi miestom bydliska a cieľovým miestom rekreácie², ktorým môžu byť napr. vodné plochy, turistické a cyklistické trasy, lyžiarske strediská, termálne kúpaliská, lesy a pod.³

Definícia a interpretácia ďalších súvisiacich pojmov je zväčša diverzifikovaná podľa preferovanej orientácie konkrétnej vednej disciplíny. Podľa SEDLÁKOVEJ (2006:545) je možné za relevantné považovať termíny predmestie (angl. *suburb*), prímestská zóna (angl. *suburban zone*), vidiecko-mestská zóna (angl. *rural-urban fringe*), okrajové pásmo (angl. *fringe belt*), mestský tieň (angl. *urban shadow*), vidiecke zázemie (angl. *rural hinterland*), prípadne širšie koncipovaný pojem prímestská krajina (angl. *suburban landscape*). Podľa KODOŇA (1983:7) predstavuje pojem prímestská krajina „*exponované prostredie, v ktorom sa stretávajú záujmy rozširovania sídla do krajiny a naopak, krajiny do sídla.*“ Vidiecko-mestská zóna predstavuje v zmysle PRYORA (1968:206) tranzitívnu zónu medzi kontinuitne a kompaktno zastavaným mestskými a predmestskými areálmi centrálného mesta a vidieckym zázemím mesta. V rámci tejto zóny

sa vyčleňuje vnútorná a vonkajšia podzóna, ktoré sa líšia mierou prieniku mestských črt. Na priestor, ktorý obklopuje vidiecko-mestskú zónu sa priamo viaže pojem *mestský tieň*. Mesto má na takéto lokality už len sporadický vplyv a prejavuje sa napr. nepoľnohospodárskym vlastníctvom pôdy, výskytom rozptýlených nepoľnohospodárskych sídel, príp. potrebou dochádzať za prácou do mesta. Ešte vzdialenejšie sa nachádza *vidiecke zázemie*, kde sa vplyv mesta prejavuje iba minimálne, napríklad existenciou obydľí vyšších vrstiev obyvateľstva (SEDLÁKOVÁ 2006:546). Jednotlivé funkcie prímestských zón sa môžu navzájom prekrývať, podmieňovať i eliminovať. Môžu tu byť lokalizované obytné jednotky (vznikajúce ako tzv. satelitné mestečky), rekreačné jednotky pre obyvateľov mesta (záhradkárské osady), ale aj priemyselné podniky (industriálne a výrobné areály, rozsiahle priemyselné parky), poľnohospodárske podniky či ďalšia infraštruktúra (letiská, prístavy, železničné uzle, výstavnice, čističky odpadových vôd, sklady).

Charakteristika mikroregiónu Radošinka. Mikroregión Radošinka predstavuje typ vidiecko-mestskej zóny nadväzujúcej na centrálnu časť krajského mesta Nitra na juhozápade Slovenska. Územie mikroregiónu Radošinka je vymedzené na základe príslušnosti obcí k Miestnej akčnej skupine – Občianske združenie Mikroregión RADOŠINKA, ktoré je v súčasnosti jeho nosným inštitucionálnym reprezentantom. Územie tvorí 11 obcí: *Zbehy, Jelšovce, Čakajovce, Alešince, Lukáčovce, Čab, Nové Sady, Šurianky, Hruboňovo, Malé Zálužie a Kapince*.⁴ Rozloha dosahuje 127,01 km², celkový počet obyvateľov je takmer 11.000. Územie má prevažne nížinný až pahorkatinový charakter, jeho osou je vodný tok Radošinka.

Územie mikroregiónu Radošinka sa nachádza v Alpско-Himalájskej horskej sústave, ktorej súčasťou je Pannónska panva. Zasahuje sem Podunajská pahorkatina s podcelkom Nitrianska pahorkatina. Na západe sa rozprestierajú výbežky pohoria Považský Inovec, na východe pohorie Tribeč. Mikroregión Radošinka predstavuje prevažne nížinnú krajinu s rozsiahlymi poľnohospodárskymi plochami. Centrálna časť obcí dosahuje nadmorskú výšku v intervale 144 m n. m. (Zbehy, Čakajovce) – 183 m n. m. (Lukáčovce). Územie je takmer úplne odlesnené, výnimkou sú maloplošné porasty ako Novosadský háj, Horný háj, Ravasník. Mikroregión patrí do mierneho klimatického pásma. Najviac zrážok padne v letnom období, kedy dominuje aj búrková činnosť, najmenej v zimnom. Ročný priemerný úhrn zrážok kolíše medzi 550 – 650 mm. Priemerná ročná teplota dosahuje 9,7 °C. Územie mikroregiónu pokrýva významnú časť Radošinskej doliny. Dolina je charakterizovaná tokom rieky Radošinka, ktorá je jedným z ľavostranných prítokov rieky Nitra. Pramení v Považskom

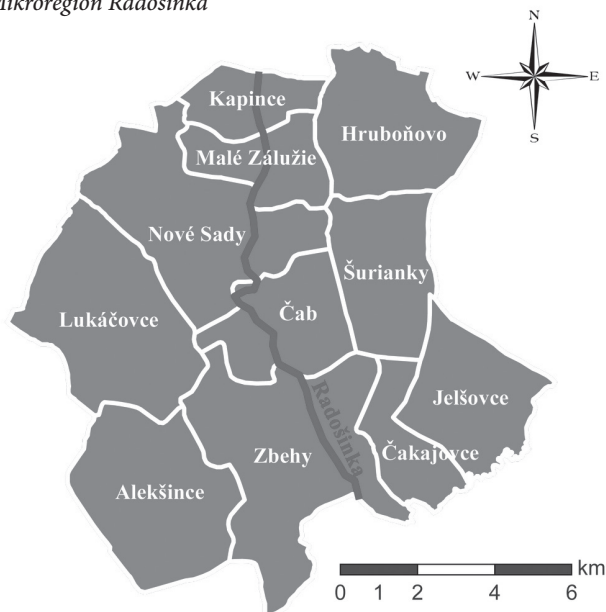
¹ V súčasnosti sú okrem existujúcich alternatív vypracované štúdie obnovenia lanovky na Zobor, strediska vodných športov v Branči a relaxačného centra v Ivanke pri Nitre – ide však o zatiaľ nerealizované projekty, ktorých budúcnosť je otáznava.

² Viac k podmienkami prímestskej rekreácie napr. Supuka 2001:234-238.

³ Podľa údajov Štatistického úradu za rok 2013 realizovali Slováci v porovnaní s predchádzajúcim obdobím rastúci počet krátkodobých pobytov na Slovensku. Podľa druhu cieľového miesta išlo najmä o mestá (50,09%), hory a vrchy (29,2%) a vidiek (22,9%). Z hľadiska účelu prevažovala návšteva príbuzných (43,0%), rekreácia a šport (36%), wellness pobyt (7,3%) a agroturistika (3,4%).

⁴ Podľa rozhodnutia Pôdohospodárskej platobnej agentúry došlo 11.3.2015 k rozšíreniu územnej pôsobnosti MAS Radošinka o obce Ardanovce, Blesovce, Biskupová, Bojná, Hajná Nová Ves, Horné Štitáre, Krtovec, Lipovník, Lužany, Malé Ripňany, Nitrianska Blatnica, Orešany, Radošina, Švrvice, Urmince, Veľké Dvory, Veľké Ripňany a Vozokany. Pre potreby predmetného príspevku je ponechaná pôvodná pôsobnosť v rozsahu 11 obcí.

Mikroregión Radošinka

Zdroj: <http://www.radosinka.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=59&lang=sk>. (2014)

Inovci, v podcelku Krahulčie vrchy, pod Zlatým vrchom, v nadmorskej výške cca 370 m n. m. v katastri obce Radošina. Ide o mikroregión s pomerne diverzifikovanou demografickou štruktúrou. Obcou s najväčším počtom obyvateľov sú Zbehy (2237). Najmenší počet obyvateľov dosahuje obec Kapince (191). Počet obyvateľov zodpovedá úmerne vzdialenosti k mestu Nitra – Zbehy predstavujú z urbanistického hľadiska predĺženú zastavanú plochu mesta a Kapince sú najvzdialenejšou obcou (cca 20 km). Medzi obce s počtom obyvateľov nad 1000 patria Nové Sady (1290), Alekšince (1671), Lukáčovce (1122), Čakajovce (1113) a Jelšovce (1012). Menej ako 1000 obyvateľov majú Čab (780), Šurianky (597), Hruboňovo (492) a Malé Zálužie (266).

Rámcové zhodnotenie podmienok rozvoja cestovného ruchu v mikroregióne. Prírodné podmienky a nížinný charakter predurčujú mikroregión na poľnohospodárske účely a rozsiahle pestovanie plodín. Mierne zvlnený terén je však zdrojom predpokladov na rozvoj cykloturistiky, turistiky, hipoturistiky a agroturistiky. V území sú prítomné viaceré vodné plochy s atraktívnou prírodnou scenériou (rybníky v Malom Záluží, Alekšinciach, Lukáčovciach a Hruboňove). V súvislosti s kvalitou životného prostredia možno vyzdvihnúť absenciu významnejších zdrojov znečisťovania. Pozitívnu stránkou je dlhotrvajúca história obcí, existencia početných kultúrno-historických pamiatok (kaštieľ v Hruboňove, kúria Artura Klannera v Kapinciach, kaštieľ v Lukáčovciach, kaštieľ rodiny Ghyczy v Nových Sadoch, kaštieľ I. Dezasheho v Alekšinciach a i.) a sakrálnych pamiatok (Kostol sv. Márie Magdalény v Jelšovciach, Kostol sv. Jána Nepomuckého v Lukáčovciach, Kostol sv. Štefana Kráľa a tolerančný evanjelický a.v. kostol v Nových Sadoch a i.). V regióne sa v súčasnosti organizuje pomerne veľký

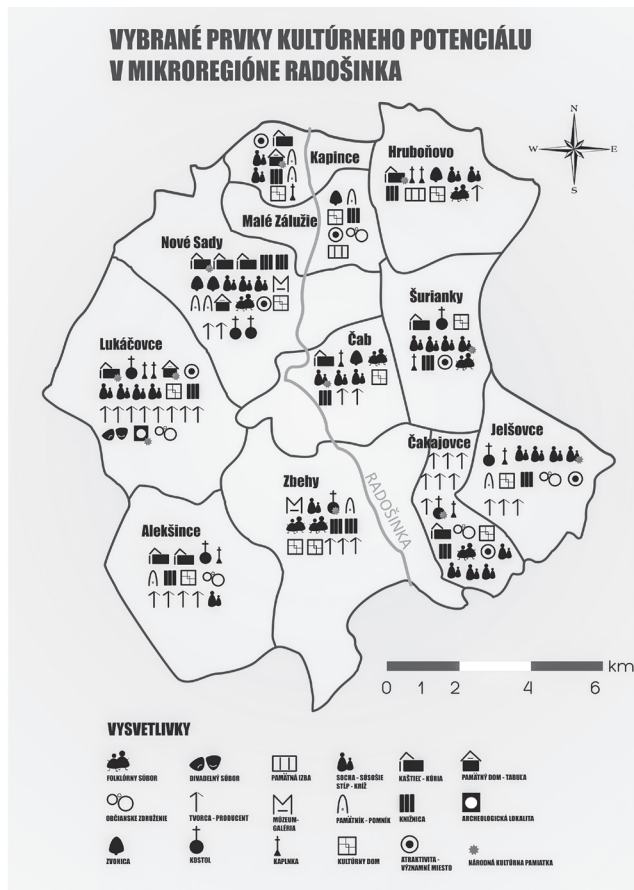
počet spoločensko-kultúrnych a športových podujatí lokálneho významu. Pozitívom je existencia priestorov vhodných na organizovanie spoločenských podujatí, vytvorenie múzeí/expozícií a prítomnosť viacerých kultúrnych stredísk, knižníc a ďalších kultúrno-osvetových zariadení. Za silnú stránku mikroregiónu možno považovať aktívnu činnosť viacerých spoločenských a záujmových skupín (Ochotnícke divadlo Lukáčovce, FS Matičiari z Čakajoviec, FS Hruboňovčanka, FS Pelikánik z Nových Sádov, FS Šuriančanka, poľovnícke združenia, OZ Vrbina v Lukáčovciach, OZ Labuť v Malom Záluží a i.). Pozitívom územia sú aktivity lokálnych producentov, remeselníkov a tvorcov: napr. Štefan Lahučský (rezbár a sochár z Čakajoviec), František Králik (výrobca metiel z Čabu), Viera Fuseková (keramikárka z obce Lukáčovce), Rastislav Belovič (výrobca krojových miniatúr z Lukáčoviec), Jozef Bojda (včelár z Čakajoviec), Michal Ilečko (rezbár a umelec zo Zbehov), Soňa Mrázová (maliarka a keramikárka z Lukáčoviec), Ľuboš Bíro (umelecký kováč z Čakajoviec), Elena Hadvigová (keramikárka a maliarka z obce Alekšince). Prítomná je previazanosť s významnými osobnosťami slovenských dejín (J. Fándly, J. I. Bajza, J. Silan). Pozitívnym aspektom je existencia významných subjektov supraštruktúry: Pálenica Jelšovce a Penzión Hoffer Zbehy. Pre rozvoj mikroregiónu bolo kľúčové vytvorenie konceptu regionálneho produktu PONITRIE, ktorého cieľovými skupinami sú výrobcovia z území okolitých MAS, producenti z potravinárskeho a poľnohospodárskeho odvetvia a poskytovatelia služieb.

Niektoré aspekty formovania prímestskej zóny v okolí Nitry. Mesto Nitra malo podľa posledného sčítania (2011) 78875 obyvateľov. Okolo mesta sa vytvárajú línie urbanisticky napojenej zastavanej plochy predovšetkým smerom na Topoľčany, Nové Zámky, Zlaté Moravce, Vrable, Hlohovec a Piešťany (do tejto línie patrí územie mikroregiónu Radošinka), ktoré vytvárajú jeho prilahlú vidiecko-mestskú zónu. V zmysle SEDLÁKOVEJ (2006:546) sa vidiecko-mestská zóna (resp. prímestská zóna) vyznačuje nasledovnými charakteristikami:

- obklopuje kompaktné zastavané vnútorné mesto;
- z morfológicko-funkčného hľadiska je heterogénnym územím, vyznačujúcim sa interferenciou mestských a vidieckych foriem využitia zeme a zástavby;
- zo sociálneho hľadiska je územím prelínania sa vidieckeho spôsobu života autochtónneho obyvateľstva s mestským spôsobom života alochtónneho obyvateľstva (reprezentovaného príslušníkmi stredných a vyšších stredných vrstiev, ktorí tu imigrovali z vnútorného mesta);
- z administratívno-správneho hľadiska je tvorená zväčša územiami, ktoré nie sú administratívnou súčasťou mesta;
- je vnútorne diferencovaná z hľadiska miery urbanizácie, pričom táto miera vo všeobecnosti klesá s rastúcou vzdialenosťou od stredu mesta až napokon prímestská zóna plynule prechádza do zóny mestského tieňa;

- zvyšovanie miery urbanizácie v prímestskej zóne má z priestorového hľadiska selektívny charakter a dochádza k nemu najprv na územiach s najlepšimi predpokladmi, neskôr sa miera urbanizácie zvyšuje aj v menej atraktívnych areáloch.

Vybrané prvky kultúrneho potenciálu v mikroregióne Radošinka

Zdroj: M. Dubská (2014)

Územie mikroregiónu Radošinka spĺňa všetky špecifické vlastnosti. Obec Zbehy priamo nadväzuje na súvislú zástavbu mestského charakteru. Územie sa vyznačuje heterogénnou krajinou štruktúrou a skladá sa z mestských a vidieckych foriem osídlenia, pričom je možné pozorovať postupné znižovanie hustoty mestských foriem osídlenia v smere od centra mesta. Jednotlivé obce sú samostatné administratívno-správne jednotky s rôznou mierou urbanizácie. Žije tu pôvodné obyvateľstvo, ktoré sa prelína s prisťahovalcami z mesta, prevažne zo strednej a vyššej triedy, ktorých spôsob života nevychádza z agrárneho charakteru krajiny. Jednou z charakteristických vlastností takéhoto obyvateľstva je zvýšený dopyt po voľnočasových aktivitách, ktoré sú okrem iného naviazané aj na primárnu a sekundárnu ponuku cestovného ruchu. V oblastiach so zvýšeným stupňom urbanizácie dochádza k strate *genia loci*, čiže materiálno-duchovnej stránky krajiny, ktorá sa prejavuje jej zníženými estetickými vlastnosťami. Tento aspekt súčasne vyvoláva dopyt po účasti na cestovnom ruchu v závislosti od toho, či sa konkrétna lokalita nachádza

v silno urbanizovanej vidiecko-mestskej zóne (potreba rekreácie a účasti na cestovnom ruchu smeruje von z tejto oblasti), alebo ide o oblasť mestského tieňa či vidieckeho zázemia s menej narušenou estetickou hodnotou krajiny (potreba cestovného ruchu smeruje do tejto oblasti). V skúmanom území sa nachádzajú typy obcí patriacich do oboch kategórií – príkladom je urbanizovaná obec Zbehy v protiklade k vidieckej obci Malé Zálužie.

Suburbanizačnému zázemiu mesta Nitra sa venovala o.i. CZAKOVÁ (2009:34 a n.), ktorá hodnotila procesy migrácie obyvateľstva do obcí v okolí mesta Nitra v rokoch 1998 – 2006. Podľa jej výskumov sa v rámci mikroregiónu Radošinka najvyššími hodnotami prejavili obce: Čab (migračný prírastok na úrovni 15,01 – 20,00), ďalej Lukáčovce a Hruboňovo (10,01–15,00), Zbehy, Čakajovce, Jelšovce a Šurianky (5,01 – 10,00). Slabšie hodnoty dosiahli obce Alekšince a Kapince (0,01 – 5,00). Záporné hodnoty vykázali obce Nové Sady a Malé Zálužie (-5,01 – 0,00). Zaujímavé sú aj výstupy dokumentujúce podiel obyvateľov Nitry na celkovom objeme imigrantov do vidieckeho sídla. V tomto ohľade sú výsledky ťažko interpretovateľné, nakoľko sa vyznačujú zdanlivou neľogickosťou a nesystematickosťou: najvyššie hodnoty dosiahla obec Lukáčovce (66-81%), nasledujú Zbehy, Šurianky, Hruboňovo, Jelšovce, Čakajovce (50-65%), Malé Zálužie a Nové Sady (33-49%). Najnižšie hodnoty zaznamenali obce Alekšince, Čab a Kapince (17 – 32%). Na základe viacerých kritérií Czaková zaraďuje do suburbanizačnej zóny mesta Nitra len obce Zbehy, Čakajovce, Jelšovce, Lukáčovce, Šurianky a Hruboňovo. Medzi obce mimo suburbanizačnej zóny radí Alekšince, Čab, Nové Sady, Malé Zálužie a Kapince.

Špecifiká rozvoja cestovného ruchu v prímestskom prostredí. Potreba prímestskej rekreácie sa podľa všeobecného ponímania prejavuje u sídel, ktorých počet obyvateľov prevyšuje 10000. V bezprostrednom okolí mikroregiónu sú takýmito mestami Nitra, Piešťany, Hlohovec, Topoľčany, Trnava, čo predstavuje značný potenciál dopytu. Pri rozvoji prímestského cestovného ruchu a prímestskej rekreácie je však potrebné uvedomiť si odlišnosť 3 cieľových skupín, ku ktorým sú tieto aktivity smerované. Každá z nich sa vyznačuje špecifikami, odlišnou motiváciou a potrebami. V praxi niekedy dochádza aj k ich zamieňaniu a následne k nesprávnej realizácii procesov (napr. v oblasti marketingovej komunikácie a produktovej politiky):

- A. domáce obyvateľstvo v prímestskej lokalite a jeho participácia na aktivitách a v ich vlastnom území;
- B. obyvateľstvo z centrálného sídla prichádzajúce krátkodobu do prímestskej zóny prioritne za rekreáciou a aktívnym trávením voľného času;
- C. návštevníci prichádzajúci do územia z iného regiónu na krátkodobé, ale aj dlhodobé pobyty.

Každé územie nemá predpoklady adekvátne uspokojiť potreby všetkých týchto troch cieľových skupín. Je veľmi náročné nájsť určitú rovnováhu a v istých prípadoch sa môžu potreby navzájom vylučovať (istá lokalita môže byť

turisticky natolko atraktívna a vyťažovaná, že prestáva byť vhodným miestom pre trvalý a pokojný život). V území mikroregiónu sa v súčasnosti nenachádza žiadny prvok natolko atraktívny, že by bol schopný motivovať k účasti návštevníkov zo širšieho regiónu (tzv. *turistický magnet*). Pre intenzívnejší rozvoj športového, kultúrno-poznávacieho či obchodného cestovného ruchu nie sú v súčasnosti v území vytvorené podmienky. Blízkosť mesta Nitra, relatívne husté osídlenie s kompaktnou občianskou infraštruktúrou, prítomnosť väčších podnikateľských prevádzok a veľký podiel poľnohospodársky využívanej pôdy ho predurčuje na rozvoj prímestskej rekreácie zo spádových oblastí Nitra, Trnava, Topoľčany a Piešťany (segment B). Očakávania a potreby návštevníka z mesta v rurálnom území možno zaradiť do 4 nosných kategórií:

1. KOMFORT (dobrá dopravná dostupnosť; dostatok parkovacích plôch; dostatok informácií o možnostiach; možnosť občerstvenia a i.);
2. KVALITA (primeraný kvalitatívny štandard ponúkaných produktov a služieb);
3. VOĽNÝ ČAS (dostatok alternatív pre efektívne a zmysluplné naplnenie voľného času);
4. LOKÁLNOŠŤ (možnosť zakúpenia lokálnych produktov; možnosť vyskúšať si aktivity prítomné na vidieku; spoznať lokálne tradície).

V nadväznosti na tieto kategórie možno konštatovať, že na rozvoj prímestskej rekreácie, resp. prímestského cestovného ruchu v mikroregióne Radošinka sú v súčasnosti vytvorené isté predpoklady, je však potrebné ich stimulovať aj ďalšími podpornými iniciatívami. Prímestské prostredie je charakteristické menej priaznivými podmienkami pre rozvoj ubytovacích, stravovacích kapacít a sekundárnej infraštruktúry, nakoľko tá sa koncentruje v blízkosti väčšej kúpnej sily. Ak aj sú v území prítomné, vyznačujú sa nižšou kvalitou ponúkaných služieb. Nedostatok verejných parkovacích plôch a obchodných prevádzok je spôsobený tým, že mnohí obyvatelia pravidelne cestujú za prácou individuálnou dopravou. Značná časť územia je charakteristická nižšou estetickou hodnotou verejných priestranstiev, typickou pre suburbánne lokality (neudržiavané alebo nedobudované obecné komunikácie, opustené domy, nedostatočná kvalita cestnej siete, redukovaná úprava verejných priestranstiev). Problematickým aspektom je tiež existencia urbanizovaných plôch a prítomnosť podnikateľských a poľnohospodárskych prevádzok, ktoré sa vyznačujú extenzívnymi formami využívania krajiny. Vplyv mesta sa u miestneho obyvateľstva odzrkadľuje aj v nižšom záujme o rozvoj malého a stredného podnikania. Pracovné príležitosti sú dostupné v meste Nitra aj v blízkych priemyselných parkoch a podnikateľských prevádzkach (priemyselný areál Čab ponúka približne 700 pracovných miest). Obyvateľstvo tak nachádza dostatok pracovných príležitostí v okolí a nie je motivované hľadať si alternatívne zdroje príjmu. Mesto ponúka aj širšie možnosti kultúrneho,

spoločenského a iného vyžitia (divadlá, kiná, knižnice, záujmové činnosti, kluby, podujatia, besedy a pod.), čím sa nevytvára tlak na systematickejší rozvoj a podporu kultúrno-spoločenských aktivít na vidieku.

Dôležitým rozvojovým aspektom je interakcia medzi autochtónnym a alochtónnym obyvateľstvom. Značnú časť obyvateľov mikroregiónu tvoria tzv. dosídlenci – ľudia prisťahovaní z Nitry, alebo pracovní migranti, ktorí prišli najprv do Nitry a odtiaľ sa presunuli na vidiek v dôsledku relatívne priaznivých cien nehnuteľností či aktívnej bytovej politiky obcí. Obce mikroregiónu sú pre túto vrstvu obyvateľov často len miestom pobytu, nie priestorom nadväzovania priateľstiev a kontaktov, čo môže následne viesť k segregácii a separácii obyvateľstva. Početnou skupinou sú aj vlastníci víkendových nehnuteľností, ktorí prichádzajú do mikroregiónu za účelom krátkodobého oddychu. Len obmedzenú časť tvoria rodiny, ktoré tieto obce obývali v rozsahu aspoň dvoch kontinuálne nasledujúcich generácií. Vzájomný vzťah týchto skupín pozitívne i negatívne ovplyvňuje podmienky rozvoja prímestskej rekreácie. Prisťahované obyvateľstvo sa vo všeobecnosti prejavuje tendenciou vytvárať si menej intenzívny vzťah k lokalite, pôde, ostatným obyvateľom. Keďže mikroregión je prevažne rezidentnou zónou, vytratila sa tu kontinuita vidieckeho osídlenia a obce stratili svoj pôvodný vidiecky charakter a hodnoty. Veľmi nízky podiel tvorí obyvateľstvo, ktoré sa venuje poľnohospodárskym činnostiam vo väčšom rozsahu. Tí, ktorí pracujú v okolitých sídlach, nemajú dostatok času venovať sa poľnohospodárskym aktivitám a okolie svojich obydlí si upravujú skôr na rekreačné účely. V minulosti typický domáci chov hydiny, ošípaných a dobytky je dnes čoraz zriedkavejší. Záhrady sa využívajú skôr na rekreačné účely, na pestovanie plodín pre domácu potrebu (kukurica, tekvice, petržlen, zemiaky, vinič, jablone, marhule, hrušky, slivky), nie však pre masovú produkciu produktov atraktívnych pre návštevníka z mesta. Tým, že pôdu obhospodarujú vo veľkom rozsahu družstvá a nie menší poľnohospodári, nie sú vytvorené vhodné podmienky pre zachovanie tradičných agrárnych postupov a techník – pre rozvoj agroturizmu. V tomto ohľade je pozitívom podpora miestnych producentov v rámci certifikácie pod značkou regionálny produkt Ponitrie.

V niektorých obciach je nedostatočný záujem (predovšetkým mladšej generácie) o verejné dianie a organizáciu spoločenského a kultúrneho života. Úroveň komunitného života, prejavujúca sa napr. účasťou na podujatiach, je vo veľkej miere závislá práve od vzájomných vzťahov obyvateľstva. Práve prichádzajúce obyvateľstvo často predstavuje ľudské zdroje s výrazným výkonnostným a vzdelanostným potenciálom (manažéri, podnikatelia, vedci, lekári, umelci, učitelia, pracovníci vo verejnej správe). Na rozvoj mikroregiónu je kľúčové zachytiť tento ľudský potenciál a premeniť ho na kapitál v prospech územia (napr. vo forme participácie na kultúrnom a športovom živote či v dôležitých pozíciách obecnej samosprávy).

Záver. Mikroregión Radošinka disponuje vhodnými podmienkami pre rozvoj prímestskej rekreácie, naviazanej predovšetkým na mestá Nitra, Topoľčany a Piešťany. Mierne zvlnený terén vhodný pre nenáročné turistické a cykloturistické trasy, atraktívna história, zachovalý vidiecky charakter niektorých obcí, existencia vodných plôch, poľnohospodárska tradícia a množstvo tradičných výrobcov tvorí solídny základ na budovanie rekreačných kapacít, voľnočasových produktov a služieb. Napriek tomu je tu stále prítomné nekomplexné, nedostatočné alebo fragmentárne využívanie prírodných a kultúrno-historických zdrojov (nepriaznivý stav kultúrnych pamiatok; nedostatočne poznané a spracované hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo; nevyužívané prírodné prostredie na rekreačné aktivity). Za kľúčové faktory, na základe ktorých by bolo možné rozvinúť koncepcnejší prístup v rozvoji cestovného ruchu v mikroregióne Radošinka, možno považovať nasledujúce body:

- **podpora nosných tematických prvkov/kľúčových atribútov mikroregiónu a ich rozvinutie do podoby reálnych produktov a služieb** (poľnohospodárstvo, včelárstvo, história a archeológia, osobnosti, sakrálné pamiatky, vodné plochy a pramene, poľovníctvo, zaniknuté vodné mlyny; vinárstvo a kultúrne tradície);
- **vytvorenie silných motívov na účasť mestského obyvateľstva na aktivitách v mikroregióne** (vytvorenie tradície významného podujatia, vytvorenie jedinečného a rozpoznateľného produktu, podpora rekreačných aktivít);
- **budovanie, rozširovanie a skvalitňovanie infraštruktúry cestovného ruchu** (realizácia cyklotrás, naučných chodníkov, tematických ciest, agroturistických zariadení, stravovacích, príp. ubytovacích kapacít; podpora malých a stredných podnikateľov);
- **realizácia komplexnej marketingovej komunikácie mikroregiónu a jej nasmerovanie na okolité lokality**, najmä mestá Nitra, Trnava, Hlohovec, Topoľčany.

V nadväznosti na implementáciu týchto aspektov by sa mohol mikroregión postupne profilovať ako plnohodnotná rekreačná prímestská zóna, schopná generovať ekonomické i mimoekonomické benefity – pre obyvateľov, návštevníkov i obecnú samosprávu. Čiastočná transformácia v súčasnosti prevažne rezidentne a komerčne využívaného územia na prímestskú rekreačnú zónu by mohla napomôcť k eliminácii viacerých negatívnych javov, ktoré sú dlhodobým a pretrvávajúcim problémom. Takýto proces je však veľmi dlhodobý a vyžaduje si koncepcný, koordinovaný, kontinuálny a systematický prístup, na ktorom budú aktívne participovať všetci kľúčoví *stakeholderi* v území.

Literatúra a pramene:

- CSAKOVÁ, G.: Vývoj a formovanie suburbanizačného zázemia mesta Nitra. In *Geographia Cassoviensis III*. [online]. 2009, č.2. [cit. 2015-06-15]. Dostupné na internete: http://uge.science.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2009-3-2/05_Czakova_tlac5.pdf
- DOVOLENKOVÉ cesty občanov SR v roku 2013. [online]. [cit. 2015-07-12]. Dostupné na internete: <file:///C:/Users/user/Downloads/DCR_2013_info_rev1.pdf>
- HEŘMANOVÁ, E. – CHROMÝ, P. a kol.: *Kulturní regiony a geografie kultúry*. Praha 2009.
- KODON, M.: *Tvorba krajiny – základ harmónie ľudského diela s prírodným*. In: *Projekt revue slovenskej architektúry*, 1983, roč. 25, č. 5, s. 7-8.
- MICHALOVÁ, V. a kol.: *Služby a cestovný ruch*. Bratislava 1999.
- LISZEWSKI, S. – MAIK, W.: *Osadnictwo. Wielka encyklopedia geografii świata*. Kurpisz, Poznań 2000.
- PRYOR, R. J.: *Defining the rural-urban fringe*. In: *Social Forces*, 1968, roč. 47, s. 235-253.
- KOLEKTÍV: *Regionalizácia cestovného ruchu Slovenskej republiky*. [online]. [cit. 2015-06-10]. Dostupné na internete: <<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=102432>>
- SČITANIE obyvateľov, domov a bytov 2011. [online]. [cit. 2015-06-12]. Dostupné na internete: <<http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>>
- SEDLÁKOVÁ, A.: *Urbárny a suburbánny priestor – k otázke konceptualizácie prímestskej zóny*. In: *7. vedecká konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Nitra 2006, s. 545 – 552.
- SUPUKA, J.: *Podmienky na rekreáciu v prímestských a mestských zónach na Slovensku*. In *Životné prostredie*, 2001, roč. 35, č. 5, s. 234-238.

Kontakt:

PhDr. Michala Dubská, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mdubska@ukf.sk

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mzabensky@ukf.sk

Romská komunita v hotelových a gastronomických službách

Marek Merhaut

Abstract: Traditional life cycle of Roma people has changed in recent years. It has survived mainly in eastern Slovakia Roma settlements. Also in the life of Czech Roma people living in cities, we can find certain features which continue to exist and sometimes, unknowingly, they affect their current life cycle. Knowing the traditional way of life can help us better understand the Roma. Roma people respect different social values than Czech people – it is more important for them to focus on the family rather than work. With the rise of market-oriented economy, often unqualified Roma are again becoming marginalized. Roma unemployment is about 75%, in some areas of the Czech Republic even up to 95% – due to the lack of training and education, but also because of hidden racism. The issue of education is becoming a priority of many Roma and non-Roma, governmental and non-governmental organizations. Unfortunately, in many cases, old-fashioned approaches of the past remain. The will to make a real change is rather unique.

Klíčová slova: romská kultura, hotelnictví, gastronomie, sociokulturní problematika

Úvodem. Cílem příspěvku je poukázat na možnost začlenění romské populace do hotelového a gastronomického průmyslu a tím přispět k národnímu sebeuvědomění Romů a k jejich integraci do společnosti. Mezi tradičním způsobem života Romů a Čechů existují rozdíly, které vyplývají z rozdílného pojetí života a způsobují vzájemné nepochopení. Rozdíl vyplývá již z odlišné demografické struktury. Jako podklad pro předmětný článek bylo provedeno dotazníkové šetření v náhodně vybraných pražských hotelích různé kategorie. Bylo provedeno v prostředí vrcholového manažmentu (ředitelé a výkonní ředitelé), středního manažmentu (vedoucí oddělení) a běžných zaměstnanců, který odpověděli na tři otázky zaměřené na romskou komunitu. Cílem šetření bylo zjistit akceptovatelnost případných romských kolegů na společném pracovišti. Bylo osloveno celkem 15 respondentů převážně z řad zahraničních zaměstnanců, kteří řídí hotelová zařízení v ČR a 25 respondentů z malých nezávislých hotelů. Oslovených bylo také 59 českých zaměstnanců z řad středního managementu, většinou pracujících v Praze a 82 běžných řadových zaměstnanců neromského původu.

Původ Romů. Pátrání po původní vlasti Romů bylo od středověku, kdy se objevili v Evropě, velkým úkolem pro historiky. Datum jejich příchodu do Evropy není možné přesně určit, protože se jednotlivé skupiny Romů rozptylovaly po Evropě nezávisle na sobě, každá svou cestou. Lze se opírat pouze o dochované záznamy v archívech měst. Uvedená data ukazují «oficiální» objevení, neukazují ale přesný

příchod, neboť se do těchto archívů dostala až v souvislosti s nějakou událostí. V dobových kronikách existuje mnoho zmínek o putujících kejklířích, bavicích feudální pány, o tanečnicích spoře oděných v zářivých barvách, oblíbených u panských dvorů a nenáviděných zbožnými a váženými občany. Takto mohli být Romové zaměňováni s potulnými tlupami „umělců“. Náhle se tedy asi ve 14. století začalo potulovat a putovat z místa na místo společenství lidí, které se od ostatních obyvatel lišilo tmavší pokožkou, oděvem, osobitým způsobem života, pro Evropany zcela nesrozumitelným jazykem, temperamentem a neochotou podřizovat se tlaku většinového obyvatelstva. (Okely 1983) Středověcí učenci si proto kladli otázky, kdo jsou Romové, odkud do Evropy přišli a jaká je jejich původní vlast. Po dlouhá staletí si Evropa nedokázala na tyto otázky odpovědět. S tajemným původem Romů pak souvisel i odstup, který mezi Romy a ostatním obyvatelstvem vznikl a který do určité míry přetrvává dodnes. (Romové 2014)

Romská populace – průměrné rozložení obsazenosti

Zdroj: dostupné: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9>,

V současné době je nesporně prokázán indický původ Romů. Především jazykové srovnání romštiny s indickými dialekty přispělo k potvrzení této hypotézy. Vzhledem k chybějícím historickým pramenům se zřejmě nepodaří přesněji datovat odchod Romů z Indie, ani zjistit přesné místo a důvody jejich migrace. Velmi pravděpodobný je také fakt, že Romové odcházeli ze své pravlasti v několika migračních vlnách a zřejmě patřili i do různých kast, na které je tradiční indická společnost rozdělena. Formování samostatné etnicity (příslušnosti ke skupině na základě společného jazyka, kultury resp. původu) probíhalo až po jejich odchodu z Indie. V samotné Indii splývali Romové s původním indickým obyvatelstvem. Romové přicházejí do střední a západní Evropy ve skupinách čítajících od několika desítek mužů, žen a dětí až po stovky členů. Přicházejí pod vedením jednotlivých vůdců, kteří jsou titulováni jako hrabata resp. vojvodové. Jak vypadal vstup takové skupiny do města, se dozvídáme ze záznamu z roku 1427 z Paříže. Nejprve přišel vůdce skupiny společně s deseti jezdci. O den později

se objevila skupina čítající více než 100 osob. V dobových záznamech jsou Romové v některých případech označováni jako Saracéni nebo pohané resp. Cikáni.

V Českých zemích se první nesporná zmínka o Romech datuje do roku 1417 („toho léta se po zemi české Cikáni vláčili a lidi mámili“). O rok později prošla zřejmě na české území další skupina, jak o tom svědčí záznamy ze Znojma a z Chebu. Od 20. let 15. století se v regionu střední a západní Evropy pohybují poměrně často skupiny Romů, které na základě ochranných glejtů a tvrzení, že byli vyhnáni ze své země Turky, dostávají v jednotlivých městech almužnu. (Lhotka 2004)

Kultura Romů. Dalším zjištěním je, že média se obvykle plně ztotožňují s hlediskem většinové společnosti, která zobrazuje příslušníky minority až v okamžiku, kdy způsobují pro majoritu problém a ohrožují ji. Témata, která se týkají každodenního života menšin jako práce, bydlení, zdraví, vzdělání, politický život, kultura či diskriminace v těchto oblastech, se v médiích objevují, až když vyvolávají senzaci nebo představují problém. (Analýza... 2013) Podle Bakaláře (Tabu v sociálních vědách, 2003) se různé rasy vyvíjely různým způsobem. Nejvyšší IQ mají východní Asiaté (Číňané, Korejci, Japonci...) a Židé, následují europoidé, obyvatelé Indie, hispánci, domorodí Australané, Romové, černoši. Některé aspekty jazyka, oděv a povolání (rozdíl u mužů a žen) se v romském etniku mohou lišit. Hovoříme-li o lidské populaci rozptýlené jako jsou Romové, je nezbytné vzít v úvahu vnitřní rozmanitost tohoto etnika. Romský jazyk je nejzřejmější indikátor původu romské populace. Úzce souvisí s raně novověkými jazyky střední a severní Indie. (Matras 2004) Vznik romských kulturních praktik je mnohem méně zřejmý. Některí pozorovatelé, aktivisté a dokonce i vědci mají tendenci hledat podobnosti v kultuře Romů (zejména v odívání, gastronomii, hudbě, tanci, pohřebních zvycích a aj.) s obyvateli indického subkontinentu.

Polarita se vztahuje na řadu oblastí, včetně potravin, čistoty těla a konverzačních témat. Horní část těla je považována za čistou bez studu a muži i ženy mohou vystavit tyto části, aniž by ztratili respekt u ostatních členů romské komunity. Spodní část těla je považována za nečistou. Je nutné vyhnout se jakémukoli kontaktu oblečení mezi dolní a horní částí těla. Oblečení je nutné prát samostatně, v oddělených nádobách či pračkách. Kontakt mezi dolní částí těla a potravinami, nádobím je potřeba zabránit, převážně u ženské části romského obyvatelstva. Dámské sukně a zástěry jsou považovány za zvláště nečisté.

U romské ženy se očekává, aby se zabránilo překračování jakéhokoli nádobí, které by mohlo být spojeno s jídlem. Dále ženy nesmí překračovat vodní zdroje, jako jsou studny nebo nádrže s vodou. Ženy v době menstruace nesmí přijít do styku s nádobím či zdroji pitné vody, resp. nesmí se jich dotknout spodní částí těla, byť je přikryta oblečením. V době menstruace se nesmí podílet na přípravě jídla. (Gay-y-Blasco 1999) Mnoho Romů nekonzumuje jídlo připravené „gádži“,

nebo Romy jiné etnické podskupiny, kdy se pojem studu a cti mohou lišit v detailech. Některí Romové jsou rádi, když mohou ochutnat nabídnuté jídlo „gádži“ a nebudou se zajímat, zda bylo kuchyňské nádobí a náčiní, použito k přípravě pokrmů, jiným než Romem, ze strachu před znečištěním jejich duše a těla.

Romové a vzdělávání. Romské rodiny vychovávají své děti tím, že jim umožňují podílet se na všech aktivitách, včetně hospodářské činnosti. Romské děti pozorují, účastní se a postupně převzou svůj díl odpovědnosti za domácnost. Neexistuje žádný iniciační obřad a žádné formální testování získaných dovedností a znalostí. Škola je pro romskou komunitu „gádžovskou“ institucí. Na základě řízených rozhovorů v romské komunitě, které jsem provedl při své cestě po Slovensku, jsem se dozvěděl, že škola představuje vše, co odděluje Romy od neromů: přísná pravidla, poslušnost vůči osobě v orgánu (učitel, který není součástí rodiny. Škola je vnímána jako rušivý moment každodenního života Romů, jako hrozba, která oddaluje děti vlivu rodičů a oslabuje jejich důvěru. Škola je tak v rozporu s romskou morálkou, s ochranou rodiny jako jednotky, s přirozeným směrem vzdělávání v romské rodině. Ta učí děti spoléhat na své vlastní posouzení situace, spíše než následovat přísné pokyny stereotypního chování. Pro migrování romských rodin, které spoléhají na podporu svých dětí při sezónní práci, povinná školní docházka představuje praktickou překážku.

Rodiny posílají své děti do školy doufajíc, že budou těžit z možnosti získat některé klíčové dovednosti (základní gramotnost), které mohou být užitečné pro rodinu jako celek. Mnoho romských komunit se naučilo integrovat přítomnost školského zařízení do svého způsobu života. (Okely 1983) Většina romských rodičů však odhlásí své děti ze školy dříve, než dosáhnou puberty. Rodiče často uvádějí důvod: strach z drog, násilí, které je často spojené se středními školami, nebo učňovskými středisky, zejména ve znevýhodněných oblastech. Dalším důvodem je strach z odcizení od domácího prostředí. Podle bývalé ředitelky první soukromé střední hotelové školy, za jejího téměř desetiletého působení na pozici ředitelky, se jí hlásila jedna romská studentka, která měla zájem o obor hotelnictví a gastronomie. I ta ukončila studium na této škole předčasně.

V roce 2012 bylo dle kvalifikovaných odhadů krajských pracovišť Úřadu práce ČR evidováno 47 854 romských uchazečů (v roce 2011 jich bylo 38 456). Alarmující je situace romské mládeže ve věku mezi 15 a 26 lety, která čelí 61 procentní nezaměstnanosti. Navíc, 77 % z nich nemá žádnou pracovní zkušenost. Cílem dekády bylo přitom od roku 2005 do roku 2015 mimo jiné zvýšit každý rok o deset procent počet Romů, kteří se vyučí řemeslu. Průměrná doba nezaměstnanosti romských žen a mužů se měla zkrátit o polovinu. V oblastech s ghettý se měla zaměstnanost zvýšit o polovinu. Úřady práce měly romským uchazečům efektivněji zprostředkovávat práci, účinnější měly být i rekvalifikace či podpora vzdělávání, chráněných míst a firem, které jim dají práci. Podle zpráv o plnění úkolů dekády je důvodem

neúspěchu mnohých Romů na trhu práce jejich nízká kvalifikace, nedocenění vzdělání či případná horší přizpůsobivost potřebám zaměstnavatelů i závislost na dávkách. Kvůli nedostatku peněz nemohou za práci dojíždět. Jsou tak odsouzeni k výkonu nekvalifikované manuální práce. Řada firem navíc o romské uchazeče nemá zájem. Mnozí Romové a Romky při pobírání dávek pracují načerno. (Romů bez práce... 2013)

V oblasti vzdělávání se Zpráva zabývá pokrokem v plnění požadavků průlomového rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti ČR, od jehož přijetí uběhlo v roce 2012 pět let. Nadále se významný podíl romských žáků vzdělává v bývalých zvláštních školách, dnes často označovaných jako základní školy praktické. Výzkumy Veřejného ochránce práv a České školní inspekce provedené v uplynulém 2014 potvrdily, že 32% romských žáků dochází v ČR na praktické školy určené pro děti s lehkým mozkovým postižením. Problematické je i předškolní vzdělání. Pouze 28% romských dětí navštěvuje mateřské školy. (Vláda projedná... 2013)

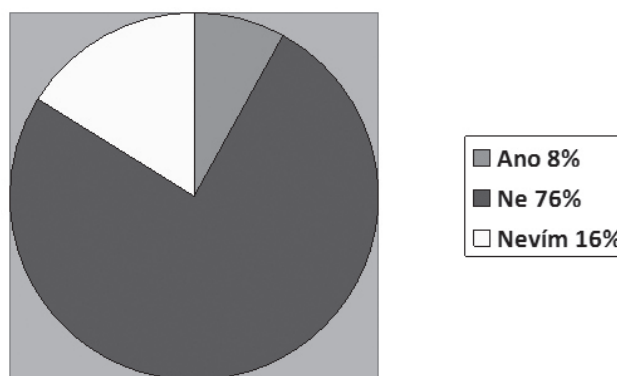
Začlenění sociálně nepřízpůsobivých občanů do pracovních právních procesů v hotelnictví a gastronomii je „během na dlouhou trať“. Podle personalistky jednoho hotelu ze světového hotelového řetězce, který má i své dvě pobočky v Praze, nemá tento hotelový řetězec žádného kmenového zaměstnance romského původu. Tak jako ostatní hotelové a gastronomické společnosti, řeší problematiku v zaměstnávání sociálně méně přizpůsobivých občanů přes outsorcingové společnosti. Tyto zaměstnance hotelovým a gastronomickým společnostem tzv. „dodávají“ v souladu s rámcovou smlouvou o zajištění služeb. Většinou se však jedná o zaměstnance na pracovních místech pomocných (mytí nádobí, úklid, pokojové služby). Tímto se hotelové společnosti vyhnou případnému nařčení z rasové diskriminace a útlaču národnostní menšiny.

Vrcholovému managementu (ředitelé a výkonní ředitelé), střednímu managementu (vedoucí oddělení) a běžným zaměstnancům jsem položil tři otázky zaměřené na romskou komunitu. Cílem bylo zjistit atmosféru akceptovatelnosti případných romských kolegů.

1. Vadil by Vám ROM na pracovišti?
2. Vadil by Vám ROM v úzkém pracovním týmu (3-4 lidí)?
3. Vadil by Vám ROM jako nadřízený?

Bylo osloveno celkem 15 respondentů převážně z řad zahraničních zaměstnanců, kteří řídí hotelová zařízení v České republice a dále 25 respondentů z malých nezávislých hotelů, převážně z řad českých zaměstnanců. Oslovených bylo také 59 českých zaměstnanců z řad středního managementu, většinou se zaměřením na hl. město Prahu. Také 82 běžných řadových zaměstnanců neromského původu. Z odpovědí jsou vygenerované výsledky, promítnuté do následujících grafů.

Vadil by Vám Rom na pracovišti?

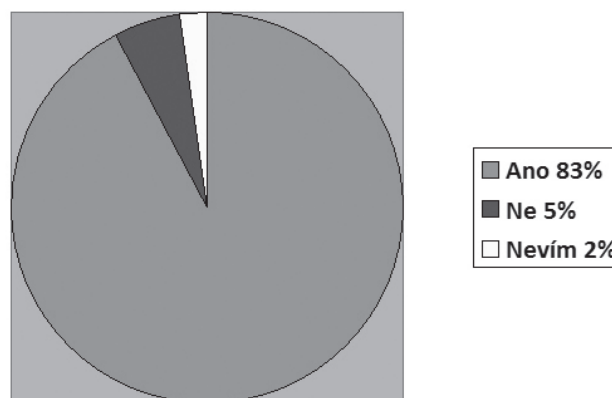

Zdroj: autor, 2013

Položená otázka nejvyššímu vedení: **Vadil by Vám Rom na pracovišti?** ANO odpovědělo 8% respondentů, NE 76% a vyhýbavou odpovědí NEVÍM odpovědělo 16% respondentů.

Lze usuzovat, že ve většině případů jsou respondenti tolerantní k romské komunitě, tedy, že by ve většině případů nevadila přítomnost romského spolupracovníka v daném prostředí. Mezi respondenty byli i zahraniční zaměstnanci, kteří mají s romskou komunitou zkušenosti ze svýchrodných zemí. Většina vedoucích představitelů se striktně řídí etickými kodexy, které ve většině případů mají ve svých předpisech jasně specifikovanou problematiku chování a toleranci k jiným rasám a menšinám, tzv. diskriminační kodex.

Vadil by Vám ROM v úzkém pracovním týmu (3-4 lidí)?

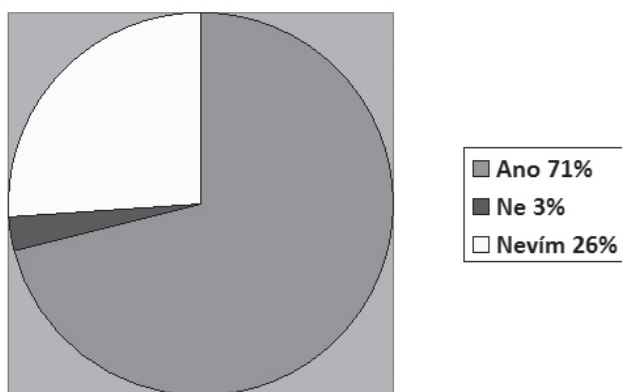
Zdroj: autor, 2013

Na otázku: **Vadil by Vám Rom v úzkém pracovním týmu (3-4 lidí)?** Odpovědělo ANO 83% respondentů, NE 5% a vyhýbavou odpovědí NEVÍM odpověděli 2% respondentů.

Převážně vedoucí oddělení jasně dali najevo, že nejsou tolerantní k možnosti spolupracovat s kolegou s romské menšiny. Dalo by se předpokládat, že stejně jako při položení prvního dotazu řídícím pracovníkům, jsou i vedoucí oddělení seznámeni s etickým kodexem a diskriminační

doložkou, která je v tomto kodexu jasně specifikovaná, ale dle odpovědí již se tímto etickým kodexem neřídí. Stejně tak jako v prvním případě by těmto zaměstnancům nevadila přítomnost romských zaměstnanců na stejném pracovišti, ale již nejsou tolerantní v otázce „přímého styku“ s romskou menšinou ve svých řadách a nejbližším pracovním okolí. Při položení dotazu ani v jednom případě nebylo náznaky rasismu vůči romským občanům, ale tito zaměstnanci jsou jasně vyhranění proti jakémukoli narušení jejich kolektivů romským etnikem.

Vadil by Vám Rom jako nadřízený?

Zdroj: autor, 2013

Na otázku: **Vadil by Vám Rom jako nadřízený?** odpovědělo ANO 71% respondentů, NE 3% respondentů a vyhýbavou odpovědí NEVÍM odpovědělo 26% respondentů. Výzkumným vzorkem bylo 82 běžných řadových zaměstnanců neromského původu. U zaměstnanců běžného hotelového a gastronomického provozu by se dalo předpokládat, že se již při plnění svých pracovních povinností s romskou komunitou setkali. Většinu z nich by ale přítomnost Roma ve vedoucí funkci nebo pracovní pozici vadila. Pouhým třem procentům ne, s malým dodatkem, že by museli být stejně jako ostatní zaměstnanci zařazeni do pracovního procesu a tedy by museli vykonávat stejnou práci jako ostatní. Tolerance romské komunity na vedoucích pozicích je prakticky nulová. O Romech jako celku je všeobecně známo, že se vyhýbají práci.

Závěrem. Celkově lze shrnout, že tolerance zaměstnanců v hotelnictví a gastronomii k skupině romských obyvatel je do určité míry akceptovatelná. Tou mírou se rozumí nepřímý styk s romskou menšinou v pracovním kolektivu. Co se týká přítomnosti romské menšiny ve stejném zařízení (hotelu nebo restauraci), přítomnost této menšiny jim na stejném pracovišti nevadí. Romská kultura má svůj účel v udržování komunity a rodiny. Stejně jako každá jiná kultura, není statická, ale dynamická a podléhá řadě variací a změn. Nevyhnutelně, sociální změna vede ke kulturní změně. Realita romské kultury je pro budoucnost složitý a mnohovýznamný problém, který se musí řešit. Problematika zaměstnávání romské populace v hotelnictví a gastronomii má počátek již

ve vzdělávání. Na obor kuchař, číšník a posláze do středních škol, které jsou zaměřeny na gastronomii a hotelnictví, se nehlásí děti z romských rodin. Student romského původu je spíše výjimkou. Pokud chceme tento fakt změnit, musí se stát pokusit o větší asimilaci romských studentů do těchto oborů. Na druhou stranu se ovšem musí změnit i přístup komunity ke vzdělávání dětí.

Literatura a prameny:

OKELY, J.: *The Traveller-Gypsies*. Cambridge 1983.

GAY-Y-BLASCO, P.: *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*. Berg Publishers 1999.

MATRAS, Y.: *The role of language in mystifying and demystifying Gypsy identity*. In: *The role of the Romanies*, Liverpool, 2004, s. 53-78.

GIPSY GIRL, by Theodor Aman (Romanian 1831-1891), date 1884, National Gallery Bucharest.

BAKALÁŘ, P.: *Tabu v sociálních vědách*. Praha 2003.

LHOTKA, P.: *Britské listy, Odkud Romové skutečně přišli?* [online]. Dostupné na internete: <://blisty.cz/art/20183.html#sthash.DbQn0VoL.dpuf >.

ROMOVÉ. [online]. Dostupné na internete: < www. romove. radio.cz/cz/clanek/18530 >.

ROMSKÁ POPULACE – průměrné rozložení obsazenosti. [online]. Dostupné na internete: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9>.

VLÁDNÍ Agentura pro sociální začleňování. *Analýza pokrývá období 07/2011 do 05/2012*, Praha, 8. 4. 2013.

ROMŮ bez práce přibývá. [online]. Dostupné na internete: < www. novinky.cz/ekonomika/314989-romu-bez-prace-vyrazne-pribyva.html >.

VLÁDA projedná zprávu o stavu romské menšiny za rok 2012. [online]. Dostupné na internete: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/vlada-projedna-zpravu-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2012 >.

Kontakt:

PhDr. Marek Merhaut, Ph.D., MBA

Vysoká škola hotelová v Praze

Svídnická 506

181 00 Praha 8

E-mail: merhaut@vsh.cz

Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie gastronomických zariadení

Katarína Kompasová

Abstract: The main aim of this article is to introduce "social networks" as the major form of marketing communication of restaurants. Facebook as the phenomenon of our times brings huge opportunities for entrepreneurs how to communicate with their customers. But not only this can be advantage. The main positive is to reach out and gain new potential customers.

Kľúčové slová: sociálna sieť, Facebook, marketingová komunikácia, gastronomické zariadenia

Úvod. V súčasnosti diskutovaný termín „sociálna sieť“ vychádzajúci z anglického spojenia „social network“ môžeme voľne prirovnávať ku skupine ľudí – komunite, združenej za účelom nadväzovania kontaktov. Komunikácia užívateľov na sociálnych sieťach vytvára priestor pre podnikateľské subjekty k cieľnému kontaktu so získanými ale i potenciálnymi zákazníkmi. Správna marketingová komunikácia použitím vhodných nástrojov môže pomôcť dosiahnuť zvýšený záujem o produkt, službu, či samotný podnik. Sociálna sieť Facebook má veľký význam v marketingovej komunikácii mnohých gastronomických zariadení. Vďaka efektívnej a cielenej interakcii zohráva úlohu nielen v oslovovaní potenciálnych zákazníkov, ale aj v získavaní informácií. Ako fenomén doby predstavuje komunikačný nástroj, ktorý predbehol iné spôsoby komunikácie a rozsahom sa zaradil k masovokomunikačným médiám.

Sociálne siete ako prvok komunikačného boomu. Spôsob komunikácie a orientácia vyspelých spoločností na informácie a znalosti sa v posledných desaťročiach stali jednou z najdynamickejších sa meniacich oblastí spôsobu ich existencie. Zásluhou rozvoja moderných informačných a komunikačných technológií nadobúdajú rôzne oblasti života ako vzdelávanie, veda a výskum, ekonomika, kriminalita, politika, či náboženstvo svoju virtuálnu podobu (VELŠIC 2012:2). Dynamický rozvoj internetu a jeho transformácia na masové médium priniesli moderné, dovtedy nepoznané formy komunikácie. Najtypickejším reprezentantom takéhoto komunikačného boomu sú sociálne siete. Ide o webové stránky určené na nadväzovanie alebo udržiavanie kontaktov medzi užívateľmi. Oborník (2010:203) definuje internetové sociálne siete ako funkčné sociálne štruktúry medzi používateľmi na základe rozmanitých vzťahov, ktoré tvoria sociálnu nadstavbu internetového chatu pridaním sociálnych prvkov – napríklad tvorba skupín („priatelia“), sociálnou kontrolou (schopnosť verifikovať pravdivosť zverejnených informácií vo virtuálnom prostredí na základe existencie reálnej sociálnej väzby), intuitívnou participáciou a pod.

Sociálna sieť môže byť orientovaná súkromne alebo pracovne, pričom každý používateľ si vytvorí vlastný profil s informáciami o sebe. Na základe týchto informácií sa nadväzujú

vzťahy medzi používateľmi, ktorí sa spájajú do skupín. Európska agentúra pre informačnú a sieťovú bezpečnosť považuje sociálnu sieť za on-line komunitu, ktorá pomocou vytvoreného profilu umožňuje svojim používateľom stretávať sa, komunikovať, zostávať v kontakte, či zdieľať obrázky a videá s ostatnými členmi komunity. (ENISA 2010:12) Štruktúra sociálnych sietí zahŕňa vlastnenie profilu (obsahuje osobné informácie užívateľa), priateľov (dôveryhodní členovia komunity, ktorí môžu na profil užívateľa pridávať komentáre a posilať súkromné správy) a skupiny (ľudia s rovnakými záujmami stretávajúci sa on-line, pričom diskutujú na rôzne témy).¹ Ako prvý využil túto štruktúru internetový zoznamovací portál Friendster (2002), nasledovali LinkedIn a MySpace (2003). Vo februári 2004 vznikol na tomto princípe Facebook, ktorý je dnes najväčšou a najpopulárnejšou sociálnou sieťou na svete (GLADIŠ 2010:42). V súčasnosti sa stretávame aj s ďalšími sociálnymi sieťami ako Hi5, Twitter a pod.

Facebook ako nástroj marketingovej komunikácie. Kým donedávna Facebook slúžil predovšetkým na komunikáciu, nadväzovanie priateľstiev a zdieľanie fotografií a videí, v súčasnosti predstavuje efektívny nástroj marketingu. Ide o extrémne silný nástroj podnikovej komunikácie s verejnosťou. Kým v roku 2007 obsahoval Facebook 60 miliónov užívateľov, v roku 2010 tento počet vzrástol na 500 miliónov. V súčasnosti má viac ako 890 miliónov aktívnych užívateľov a ich počet stále rastie.

Funkcie, ktoré bežne ponúka Facebook pre potreby marketingu, predstavujú seriózný a dôležitý reklamný kanál, ktorým je možné veľmi presne cieľiť marketingové aktivity. **Možnosť zamerania na základe pomerne presných sociodemografických parametrov ponúka priestor pre veľmi efektívne reklamné kampane. V rámci marketingu je možné Facebook využiť na:**

- budovanie PR a dobrého mena;
- tvorbu komunity priaznivcov;
- aktívnu komunikáciu s priaznivcami;
- priestor na publikovanie obsahu;
- reklamné kampane s presným cílením.

(SOCIÁLNE SIETE)

Frey a Smith (2011:59) poukazujú na niekoľko dôvodov, prečo by mali podniky využívať sociálne siete k svojmu profesijnému rastu. Vďaka interakcii na stránkach špecifických sietí sú podniky schopné získať a zároveň poskytnúť dôležité informácie, ktoré môžu viesť k vylepšeniu svojej pozície na trhu. Môžu priamo kontaktovať zákazníkov a dozvedieť sa o ich spokojnosti s ponukou, úrovňou služieb, dokonca získať návrhy na zlepšenie. Tieto informácie podnikom napovedajú o tom, aká je ich aktuálna reputácia a postavenie na trhu oproti konkurencii. V konečnom dôsledku Facebook prispieva k vytváraniu a udržiavaniu reputácie, posilneniu značky, budovaniu lojality zákazníkov, Social Data Mining (získavanie dôležitých strategických informácií

¹ ENISA (European Network and Information Security Agency) je Európska agentúra pre bezpečnosť sietí a informácií. Bola založená 15. marca 2004 nariadením Regulation No 460/2004. Jej úlohou je zabezpečiť bezpečnosť sietí a prenášaných údajov v rámci EÚ. (ENISA 2010)

o zákazníkoch, ktoré podniku môžu pomôcť pri budúcich rozhodnutiach o tvorbe nových produktoch, akciách a pod.). Prostredníctvom Facebooku je možné najmä:

- komunikovať o aktuálnom dianí – zaujímavé informácie z interného diania podniku,
- zdieľať dôležité informácie – aktuality, oznamy, návody, recenzie a pod.,
- realizovať spotrebiteľské prieskumy a súťaže,
- uverejňovať zaujímavé fotografie,
- uverejňovať videá – informačné, reportážne a pod.

Ďalší priestor na komunikáciu so zákazníkmi na Facebooku je prostredníctvom vytvárania aplikácií (v podobe hier, testov, blahoželaní k sviatkom a pod.). Najnovším trendom je umiestňovanie komerčných produktov priamo do hier, kde daný produkt hráč priamo využíva. Z pohľadu marketingových pracovníkov Facebook umožňuje obrovské množstvo variácií pre komunikačné kampane. Vďaka aplikácii na mobilné zariadenia môžu byť užívatelia v kontakte s ostatnými užívateľmi kdekoľvek (LUKAČOVIČOVÁ 2012:474).

Facebook – marketingová platforma gastronomických zariadení. Fungovanie gastronomických zariadení bez internetovej stránky je v dnešnej dobe takmer nemožné. Keďže Facebook v súčasnosti využíva takmer 3,5 milióna slovenských užívateľov, poskytuje reštauráciám efektívne nástroje a riešenia ako zostať so svojimi zákazníkmi v kontakte, prípadne osloviť nových. Prostredníctvom vhodných, pravidelných, zábavných a sociálne ladených informácií a novinek môže každé gastronomické zariadenie vyťažiť maximálne výhody.

Každá komunikácia gastronomických zariadení na Facebooku by mala mať svoje pravidlá a špecifiká. Mižík (2015:12) poukazuje predovšetkým na dôležitosť týchto aspektov:

- **Zákaznícky servis** – keďže ľudia si čoraz viac zvykajú využívať sociálne siete ako nástroj na komunikáciu s firmami, Facebookový profil firmy by mal spravovať odborník, ktorý pozná dané zariadenie a vďaka empatii dokáže kompetentne reagovať aj na negatívne komentáre a správy.
- **Obsah** – komunikácia by mala byť pravidelná, k čomu dopomôže edičný plán, v rámci ktorého si podnik zadefinuje okruhy, ktoré by mohli potenciálnych hostí zaujímať.
- **Recenzia** – pri výbere podniku ľudia si čoraz viac overujú, porovnávajú a hľadajú názory iných užívateľov. Recenzie sú zároveň zdrojom bezplatnej spätnej väzby. Dôležité je reagovať aj na negatívne reakcie a snažiť sa ich vhodne vyriešiť. Kompenzácia v podobe zľavy, či extra služby môže nahnevaného zákazníka pozitívne prekvapiť a v prípade, že o tom napíše na sociálnych sieťach, urobí pre dané zariadenie reklamu zdarma.
- **Kampane** – Facebook nie je len sociálna sieť s možnosťou vedenia dialógu so zákazníkmi. Platí tu pravidlo „pay to play“.
- **Nábor zamestnancov** – Facebook je efektívnym zdrojom pri hľadaní nových pracovných síl.

Ďalšou z možností, ako môžu gastronomické zariadenia využívať sociálnu sieť, je nástroj „Facebook Offers“ (prípadne Claim and Offer). Umožňuje zariadeniam ponúknuť svojim fanúšikom zľavy a tak ich prilákať do prevádzky. Zľavy dostávajú užívatelia do mailu. Daný nástroj však slovenské reštaurácie zatiaľ využívajú len málo, keďže gastronomický priemysel tu nie je zatiaľ zľavám až tak otvorený. Jeho snahou je skôr budovať lojalitu k zariadeniu ako krátkodobé zľavové ponuky. V prípade záujmu pozitívom tohto nástroja je fakt, že je zdarma, keďže Facebook si na rozdiel od iných zľavových portálov neúčtuje žiadne poplatky.

Orgoň (2015) poukazuje na 6 spôsobov, ako by reštaurácie mohli využívať Facebook čo najefektívnejšie:

1. **Pravidelné pridávanie príspevkov s inšpiratívnym obsahom, obrázkami a novinkami** – ľudia vnímajú veci vizuálne a na Facebooku ich spájajú navzájom najmä obrázky a fotografie. Príspevky by sa mali pridávať pravidelne, podľa plánu, dva/trikrát denne v kľúčových časoch a spôsobom, ktorý vyvoláva nadšenie a ďalšie zdieľanie užívateľmi (napríklad i potrebu komentovať alebo „lajkovať“). Vhodný čas je pred vydávaním obedového menu. Lepšia je používať mix nástrojov – od aktualizácií statusov, cez fotografie jedál, až po krátke videá zo života v reštaurácii.
2. **Zvýraznenie špeciálnej položky na titulnej fotke Facebook stránky (Fun Page Cover Image)** – titulná fotka by mala byť miestom pre pravidelné zobrazovanie dôležitých informácií ako napr. špeciálna ponuka týždňa, alebo nová sezónna ponuka. Titulnú fotku (Cover Photo) je vhodné meniť raz alebo dvakrát týždenne.
3. **Možnosť vložiť si na Facebook záložku s obedovým menu a jedálnym lístkom** – aktualizácia obedového menu a jedálneho lístka na web stránke reštaurácie a v záložke na Facebooku prebieha automaticky a spravovateľ upravuje obsah len na jednom mieste.
4. **Využitie možnosti ponúknuť rezerváciu pomocou facebookového „call-to-action“ tlačítka** – je to jednoduchá forma reklamy, ktorá je súčasne službou zákazníkom.
5. **Možnosť pritiahnuť nových zákazníkov Ponukou na Facebooku** – tento krok ponúka možnosť motivovať hostí k účasti na pripravovanej akcii, či zľave, ktorá je časovo obmedzená. Facebook ponúka nástroj na zverejňovanie takýchto ponúk v podobe zadania ponuky, pridania obrázku a časového obmedzenia. Táto ponuka sa dá zároveň podporiť platenou reklamou, aby sa zobrazila aj užívateľom, ktorí ešte nie sú fanúšikom stránky daného zariadenia. Sú však potenciálnymi hosťami.
6. **Využitie nástroja ako pôsobí dôveryhodne** – možnosť zariadenia nastaviť na facebookovej stránke mapu, miesto a ohodnotenie hviezdíčkami. Je tu i možnosť sledovať spätnú väzbu hostí.

Rebríček TOP 6 reštaurácií Nitrianskeho regiónu a efektívnosť ich marketingovej komunikácie na Facebooku. Vzorku tvoria reštaurácie, ktoré podľa nezávislého hodnotenia Trend Top tvoria rebríček tzv. TREND TOP Reštaurácií 2015 v Nitrianskom kraji.

Trend Top Reštaurácie 2015 v Nitrianskom kraji

Poradie	Reštaurácia (podľa Trend Top 2015)	Hodnotenie
1.	Hotel Mikado**** – Rouge (Nitra)	16,5 bodov z 20
2.	Hotel Zlatý kľúčik**** – reštaurácia (Nitra)	16 bodov z 20
3.-4.	Boccaccio Ristorante (Nitra)	15 bodov z 20
3.-4.	Hotel Astrum Laus**** – reštaurácia (Levice)	15 bodov z 20
5.-6.	American Burger House (Nitra)	14 bodov z 20
5.-6.	Kaštieľ Mojmirovce – reštaurácia (Mojmirovce)	14 bodov z 20

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa <http://restauracie.etrend.sk/hodnotenie-restauracii.html?region=nitriansky&ranking=eval,november 2015>

Iný pohľad na obľúbenosť daných zariadení ukazuje nasledujúca tabuľka, ktorá znázorňuje rebríček skúmaných reštauračných zariadení pričom kritériom hodnotenia je počet fanúšikov na Facebooku.

Rebríček Trend Top reštaurácií 2015 v Nitrianskom kraji podľa počtu fanúšikov na Facebooku

Poradie	Reštaurácia (podľa Trend Top 2015)	Počet fanúšikov
1.	Hotel Zlatý kľúčik**** – reštaurácia (Nitra)	5182
2.	American Burger House (Nitra)	3145
3.	Kaštieľ Mojmirovce – reštaurácia (Mojmirovce)	1106
4.	Hotel Astrum Laus**** – reštaurácia (Levice)	896
5.	Hotel Mikado**** – Rouge (Nitra)	344
6.	Boccaccio Ristorante (Nitra)	nemá oficiálnu Facebook stránku

Zdroj: Vlastné spracovanie, november 2015

Na základe uvedených 6 spôsobov efektívneho využívania marketingovej komunikácie na Facebooku bola spracovaná komparácia týchto reštaurácií – do akej miery využívajú funkcie cieľenej marketingovej komunikácie, ktoré im Facebook ponúka.

Komparácia skúmaných reštaurácií z pohľadu aplikácie facebookových nástrojov

	Hotel Mikado**** – Rouge	Hotel Zlatý kľúčik**** reštaurácia	Boccaccio Ristorante	Hotel Astrum Laus**** – reštaurácia	American Burger House	Kaštieľ Mojmirovce – reštaurácia
Pravidelné pridávanie príspevkov, obrázkov a noviniek	NIE (posledný príspevok 18. 8.)	ÁNO	NIE	ÁNO	ÁNO	ÁNO
Špeciálna položka na Cover Photo	NIE	NIE	NIE	ÁNO	NIE	NIE
Záložka s obedovým menu a jedálnym lístkom	NIE	NIE	NIE	NIE (iba ako aktuálny príspevok)	ÁNO	NIE (iba ako aktuálny príspevok)
„Call-to-action“ tlačítko	ÁNO	ÁNO	NIE	ÁNO	NIE	ÁNO
Časovo obmedzená „Ponuka“	NIE (iba ako aktuálny príspevok)	ÁNO	NIE	ÁNO	NIE (iba ako aktuálny príspevok)	ÁNO
Možnosť zobrazenie mapy, miesta, hodnotenia hviezdikami a recenzie	ÁNO	ÁNO	NIE	ÁNO	NIE	ÁNO

Zdroj: Vlastné spracovanie, november 2015

Z tabuľky 3 je evidentné, že najhoršie hodnotenie má reštaurácia Boccaccio Ristorante. Hoci patrí k popredným gastronomickým podnikom Nitrianskeho kraja, nevyužíva funkcie Facebooku k svojim marketingovým cieľom. Daný podnik má zriadený profil na Facebooku, avšak prípadní fanúšikovia „musia požiadať podnik o priateľstvo“ a aktivita sa mňa pozitívnemu účinku. Z ostatných skúmaných zariadení najlepšie obstála reštaurácia Hotela Astrum Laus**** v Leviciach, ktorá okrem záložky s obedovým menu a jedálnym lístkom prepojeným na web stránku reštaurácie využíva všetky skúmané funkcie.

Záver. Sociálne médiá v súčasnosti predstavujú rýchly a mimoriadne efektívny nástroj komunikácie nielen so stálymi, ale i potenciálnymi zákazníkmi. Ich poslaním v rámci marketingovej komunikácie gastronomických zariadení je zdieľať textové, zvukové, či obrazové informácie, komunikovať on-line s možnosťou bezprostrednej spätnej väzby. Marketing je dlhodobý proces a preto aktívna marketingová komunikácia na Facebooku prinesie úspech za dlhšie

časové obdobie. Facebook v súčasnosti významnou mierou ovplyvňuje i spoločenský život a aktivity ľudí. Optimalizácia obsahu facebookovej stránky pre mobilné zariadenia otvára gastronomickým zariadeniam ďalší priestor byť bližšie k svojim zákazníkmi. Môžu byť s nimi v kontakte kedykoľvek a kedykoľvek.

Literatúra a pramene:

- ENISA. *Online as soon as it happens*. [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné na internete: <<https://www.enisa.europa.eu/publications/archive/onlineasithappens>>.
- FREY, P. – SMITH, M.: *Marketingová komunikace: nové trendy 3.0*. Praha 2011.
- GLADIŠ, M.: *Sociálne siete ako masovokomunikačné médiá – áno či nie?*. In: *Médiá a text 3. Mediálny text: variácie mediálneho diskurzu – popkultúra*. Prešov 2010, s. 40 – 48.
- LUKAČOVIČOVÁ, Z.: *Marketing na sociálnych sieťach: účinný prostriedok v časoch hospodárskej krízy*. [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné na internete: <http://of.euba.sk/konfVeda2012/Prispevky/Lukacovicova_Zuzana.pdf>.
- MIŽÍK, P.: *Hotelový Facebook veľká neznáma*. In: *HORECA magazine : odborný časopis pre služby hotelov, reštaurácií a cateringu*, 2015, roč. XI, č. 3., s. 12 – 13.
- OBORNÍK, P. A KOL.: *Sieť, sociálna*. In: *Texty elektronických médií: Stručný výkladový slovník*. Prešov 2010, s. 203.
- ORGOŇ, J.: *6 spôsobov ako najlepšie využiť facebook pre reštaurácie*. [online]. [cit. 2015-10-10]. Dostupné na internete: <<http://www.ikelp.sk/posmobile/clanok/6-sposobov-ako-najlepsie-vyuzit-facebook-pre-restauracie?epid=1436>>.
- VELŠIC, M.: *Sociálne siete na Slovensku*. Bratislava 2012. [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné na internete: <<http://www.scribd.com/doc/86332262/Socialne-siete-na-Slovensku#scribd>>.
- MARKETING na sociálnych sieťach. [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné na internete: <<http://marketing.krea.sk/clanky/socialne-siete/>>.

Kontakt:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kkompasova@ukf.sk

„Postslovanské“ mílniky (úvaha k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra)

Annamária Boldocká-Grbičová

Predmetom tejto úvahy nie sú zmeny súčasnej slovenčiny, ktorá, ako všetko, kráča s globalizovanou stechnizovanou a odcudzenou dobou, a v porovnaní s jej archetypálnou, Štúrom kodifikovanou podobou, je prirodzene iná. Skôr to bude pokus o esejisticko-sociologickú zmienku. Vyústila z návštevy výstavy „Ľudovít Štúr – mílniky života“ na Bratislavskom hrade, ktorou sa otváral Rok Ľudovíta Štúra. Mala som možnosť navštíviť ju spolu s našou žiačkou ocenenou na literárnej súťaži Prečo mám rád slovenčinu, Slovensko, s témou Ako Štúr rezonuje u Dolnozemscev. Podnetnou bola i prednáška docenta Michala Babiaka a docenta Ladislava Lenovského na Stretnutí dolnozemskej učiteľov, v rámci ktorej vyvstala otázka, či Štúr v nás žije, alebo je len duchovná mŕtvola, ktorá nám nemá čo povedať a patrí do pomyselnej „siene slávy zaslých časov“, ktorú si oprašujeme len formálne a príležitostne. Otestovala som členov Literárneho krúžku Sládkovič otázkou: Čo poznám z odkazu Ľudovíta Štúra? A na základe ich odpovedí a vzájomných rozjímaní vznikol program ku Dňu školy.

Deň Gymnázia Jána Kollára so žiackym domovom bol 2. októbra 2015 v znamení 90. výročia založenia Literárneho krúžku Sládkovič, ktorý šesť rokov po založení samotného Gymnázia (1. októbra 1925) profesorom, neskoršie akademikom Andrejom Siráckym. Krúžku prischlo meno najväčšieho štúrovského básnika. Takéto gesto bolo z radu nespočetných, v duchu štúrovských tradícií. Keď sa písal rok 1925, Sládkovičiar si pripomínali 80. výročie založenia Nedeľnej školy horlivým štúrovcom kaplánom Štefanom Homolom.

Ďalší dejinný výjav z práce krúžku bol východiskový program a následne i túto zmienku: Žiacky krúžok Sládkovič na petrovskom gymnázii si v treťom roku pôsobenia zaobstaral veľký rádioprijímač ešte na jeseň roku 1928 za cenu 95 tisíc dinárov. Bola to možnosť pre žiakov gymnázia a hostí dva alebo trikrát týždenne počúvať rozhlasové vysielanie zo sveta. Poplatok pre hostí bol 2 dináre. Počúvať hudbu a tvoriť, aká metafora! Aké predsavzatie! Aká vehemencia! Z tohto plnohodnotného výjavu sa dá vyčítať, s akým, samotným Sládkovičom povedané, PORYVOM, pokračovali v duchu ideí zakladateľov medzi dvoma svetovými vojnami a potom aj po 2. svetovej vojne. Zápal bol kľúčový. Nielen v procese vzdelávania, ale aj v osvojovaní si vedomostí. Neskoršie prischol krúžku názov Samovzdelávací, čo v pravom zmysle slova bol, lebo žiakom ponúkol novú formu získavania poznatkov a ohromné možnosti prezentovania svojich vlastných ideí, rozmyšľania a vyjadrovania.

Odkaz a osobnosť Sládkoviča boli hybnou silou celého gymnázia. Žiaci tu vždy mali hlavnú úlohu, kým pedagógovia sa stávali pomocou a podporou. Konali ako dospelí a cítili plnú zodpovednosť za napísané, alebo vyslovené

slovo. Vervu, oduševnenie, nadšenie (Srbi tomu hovoria zanos), zápal a zodpovednosť k slovu a myšlienke prejavili sládkovičari aj v roku 1981, keď sa, možno irealizovane, spolu so Zoranom Predinom, slovinským pesničkárom, alegoricky, piesňou Praslovan, pýtali: *“Kto teba praslovan plávať naučil, že si preplával tú veľkú ruskú rieku a do mojich génov sa nastáhoval.”* Vtedy to bola politická satira, ktorou spolu s pesničkárom reagovali na podfuky socialistických pohlavárov, ktorí zneužívali všetko, čo sa zneužívať dalo. Ale ten zápal pretrvával. Hlásili sa k slovanským ideálom, k štúrovským tradíciám. Uctievali si slovo. A zasadzovali sa za kriticky formované myšlienky. Neskôr bola nadviazaná aj spolupráca s Novosadským rozhlasom, príspevky a diela sa odosieli do týždenníka Hlas ľudu, časopisu Nový život...

V októbri 1970 sa práve z radu sládkovičiarov zrodila aj idea o založení mládežníckeho časopisu Vzlet. Z radov krúžku Sládkovič vyšiel naozaj veľký počet slovenských vojvodinských spisovateľov, básnikov, prozaikov, dramatikov, jazykovedcov, profesorov, učiteľov. Najznámejší z nich boli Paľo Sabo-Bohuš, Juraj Mučaji, Andrej Ferko, Juraj Spevák, Juraj Tušiak, Miroslav Krivák, Pavel Grňa, Ján Labáth, Michal Babinka, Pavel Mučaji, Viera Benková, Tomáš Čelovský, Zoroslav Spevák-Jesenský, jazykovedkyňa Mária Myjavcová a mnohí ďalší publicisti, redaktori, jazykovedci.

Nie náhodou, príležitostne, ten náš pohľad na vec už môže byť kritický, sebakritický, atypický, demýtizujúci či obrazoborecký. Dnes sa pýtame, či z toho vznetu, zápalu a zodpovednosti k slovu, metaforicky povedané „z tej piesne“ z dejinných kapitol našej školy niečo zostalo, alebo si Literárny krúžok Sládkovič žije akýmsi novým životom v 3. tisícročí. Už nie „božej doby“, ako si na toto tisícročie básniky posvietil Milan Rúfus.

Čo by si myslel Štúr dnes!? Čo by si spolu s ním mysleli bývalí sládkovičari? Akí “Postslovania” sa z nás stávajú? Je v nás niečo zo širokej slovanskej duše? Takáto otázka by mala rezonovať dnes v slovanskom svete. Či sa dosť činíme v misii herderovsko-kolárovske-štúrovských humanistických ideálov a zachovania sa slovenského života minorít? Či to má blízko k tomu, čo nám dávali naši učitelia?

Zhadzovanie čohokoľvek sa dnes “nosí”. Sú i také hypotézy, že sa Štúr zámerne postrelil do nohy, keď videl, že sa nenapĺňajú jeho predsavzatia. Ako v spomienkach písal slovenský buditeľ Daniel Lichard, Štúr vo svojej ideálnosti nebral osoby a veci aké sú, ale aké by mali byť. Tak aj v slovanskej otázke Štúr sníval o akejsi slovanskej federácii na čele s Ruskom, ktoré mu silne imponovalo. S Ruskom ako zjednotiteľom – čo je hlavnou myšlienkou jeho diela Slovanstvo a svet budúcnosti. Bol síce sklamaný súdobou realitou slovanských národov, no zároveň bol skalopevne presvedčený o veľkolepej budúcnosti, ktorá na slovanské národy čaká. Slovanské vedomie, že všetci sú zodpovední za všetkých, je opakom západného individualizmu. V Štúrových očiach sa pri porovnávaní dvoch protichodných svetov – Slovanstva a Západu, jedná o súboj medzi duchovným prázdnom a materializmom Západu a duchovným a mravne čistým

Východom, ktorý v tomto porovnaní jednoznačne víťazí, pričom Slovania sú, naopak, schopní pre morálne vyššie hodnoty zrieknuť sa všetkého.

A dnes? Aj široká slovanská duša sa zapredáva konzumu. Ľudia sú si navzájom tovar, ktorý sa ľahko skonzumuje. Ako zamedziť kríze všeslovanstva, hodnôt a mravov, kríze ľudskosti na akú naráža súčasný človek? Či tie praslovanské gény v nás zvelaďujeme a dôstojne nosíme? Dolnozemskej národne citiaci sentiment matnie. S imelovou podstatou na periférii dvoch slovanských kmeňov. Prichodilo by mu diogenovsky hľadať nového Postslovana, rebela podľa štúrovského archetypu. Reromantizovať sa. Samovzdelávanie u žiakov čoraz väčšmi patrí už len do pomyselných siení slávy „zašlých časov“. Robia učitelia stále svoju prácu s, menším či väčším, oduševnením, aké sa očakáva v špecifických podmienkach národnostného školstva? U detí sa stráca. K slovu, ku gramotnosti, ktorá nie je záväzná, k povinnému čítaniu v kultúre nečítania. Dekadentní kovboji a dievčatá v rozkvet Microsoftu slovenčinu potrebujú len minimálne. Načo sú metafory, syntax, načo vedieť o bezodnej diere, o oživení ducha, ako vonia konvalinka a čo je báseň? Učitelia dnes majú asi najbližšie k štúrovským učiteľom kedysi. Musia mať premyslený systém. Imperatívom má byť učiť žiakov chcieť sa učiť a chcieť sa rozvíjať. Učiť ľudskosti a citom viac ako kedykoľvek predtým. Učiť piesni. Nadôvažok musia učitelia čeliť nevzdelaným predpojatostiam, ktoré zhadzujú dolnozemskej slovenčinu, považujú ju za falzifikát tej pravej, originálnej slovenčiny. A k tomu obhajovať si ju aj takú, uznajme, poriadne „zaparloženú“. Potenciálna dolnozemskej mladá elita odchádza hore do Únie – a tam sa po slovensky naučí. A uchlebí. A my tu, dolu, zostaneme v harmonickej láske a v pokore nad naším slovenským životom. Táto vertikála je melodramatická a musí dodávať vzpruhu podľa paradigmy našich voľakedajších autorít.

Gymnázium Jána Kollára a krúžok Sládkovič sú inštitúcie svedomia. Vnášajú pochybnosti i do hodnotenia vlastného života. Taký je vznešený odkaz našich dejín. Záujem o krásne slovo a zápal z neho nebezpečne klesá, ako i počet žiakov. No aj tak sa zatiaľ nestáva, že mladých kyber-post-romantických rebelov – entuziastov na škole niet. Aby naprávali chyby v programe pri hesle „Húska biela s červenými ústami“. Alebo si spolu s našimi zverencami tíško odriekať Jednoduché slová sládkovičiaru básnika Juraja Tušiaka pri príležitosti jeho nedeľnej osemdesiatky. Aby nám v zaníkaní nezaniikli. A vtedy sme k „lúzrovi“ a rebelovi Štúrovi najbližšie.

Kontakt:

Mgr. Annamária Boldocká-Grbičová
Gymnázium Jána Kollára
Ulica XIV. VUSB 12
Báčsky Petrovec
214 70 Srbsko
E-mail: ambg18@gmail.com

Recenzia

KOVÁČOVÁ, A. – UHRINOVÁ, A. (Eds.):
Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom
prostredí. Zborník z medzinárodnej vedeckej
konferencie venovanej životnému jubileu etnografa
Ondreja Krupu. Békešská Čaba 2015.

DUCHOVNÁ A SOCIÁLNA
KULTÚRA MENŠÍN
V MAJORITNOM PROSTREDÍ

Zborník z medzinárodnej vedeckej
konferencie venovanej životnému
jubileu etnografa Ondreja Krupu

Eds: A. Kováčová • A. Uhrinová

Namiesto úvodu. Keď som na konferencii stál pred mikrofónom a predstavoval svoj príspevok, 80 ročný Ondrej Krupa sedel v prvom rade, aby dobre počul a videl. Sedel tam od začiatku až do konca, pozorne si vypočul všetky príhovory a referáty. Kdesi v zákutiach mojej mysle sa vynorili myšlienky, či skôr otázky, či aj ja budem v jeho veku taký vitálny a či aj za mnou bude

toľko urobenej roboty. Pocítil som k nemu bázeň a úctu, v podstate ako vždy, keď som sa ocitol v jeho blízkosti. Pritom sa jednalo o človeka, ktorý si pozornosť nikdy nevyžadoval, ale vždy ju mal. Hovoril pomerne málo, nepatril k tým, čo sa radi počúvajú, ale keď niečo povedal, bolo to relevantné. Vtedy by mi ani nenapadlo, že pri vydaní tejto práce tu už nebude osobne, ale len prostredníctvom svojho diela.

Vedecký zborník je ďalším z dielne Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Je originálny svojím obsahom a neopakovateľný práve tým, že je venovaný jubileu a osobnosti Ondreja Krupu. Úvodná zdravica preto nie je žiadnym prekvapením. Kto iný by ju mal napísať, ak nie Juraj Dolnozemský. Nasleduje biografia a kompletná bibliografia Ondreja Krupu za roky 1954–2015. Ukazuje, čo dokáže jeden človek urobiť za 60 rokov tvorivej práce. Nasledovné príspevky sú štruktúrované do štyroch tematických okruhov: Úvodné prednášky, Kultúra a jazyk, Tradície a pamäť, Z terénnych výskumov vo Veňarci.

Úvodné prednášky A. Kováčovej, A. Divičanovej, J. Botíka, M. Paríkovej a S. Bodóá predstavujú Krupu ako človeka, bádateľa, približujú jeho vedecko-výskumnú a organizačnú činnosť, rozvetvené bádateľské aktivity a prínos jeho práce. Za pozoruhodnú považujem Botíkovu štúdiu – metodologickú charakteristiku diela Ondreja Krupu. Ján Botík o sebe vtipne tvrdí, že sa nepasuje za žiadneho veľkého vedca, že on je len taký „čipkovaný etnograf“. My všetci vieme, že to nie je pravda. Podobne aj Ondrej Krupa nebol len zberateľom, ako sa o ňom najčastejšie hovorilo, ale vedcom s premysleným metodologickým aparátom, prepracovanou analytickou štruktúrou a s adekvátnou vedeckou interpretáciou. Informácie v príspevkoch sú precízne, podrobné a vzhľadom na vzťah autorov príspevkov ku Krupovi aj „z prvej ruky“.

Sekcia Kultúra a jazyk začína prehľadom bádania a publikácií o výročných obyčajach na Slovensku po roku 1989. Z. Beňušková v nej dokazuje, že to, čomu sa vo veľkej miere

dlhodobo venoval aj Krupa, je dodnes aktuálnou témou nielen vo vedeckej obci, ale aj vo verejnej a mediálnej sfére. Folkloristika a etnológia nie sú len historickými vedami o niečom, čo tu bolo a už nie je, ako by sa mnohým mohlo zdať. Sú modernými disciplínami, prostredníctvom ktorých možno zachytiť a skúmať dôležité súčasné kultúrno-spoločenské javy, týkajúce sa každého z nás. E. Krekovičová vo svojom príspevku konfrontuje územie Slovenska a Maďarska prostredníctvom muzikologickej analýzy a genézy slovenskej ľudovej piesne. Opiera sa pritom a poukazuje aj na výsledky bádania Ondreja Krupu. A. Kováčová sa zameriava na výskum hudobného kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku, ktorý približuje v historickom kontexte prostredníctvom prác zberateľov, folkloristov a hudobných vedcov. M. Sklabinská ponúka prehľad a analýzu hudobno-teoretických prác etnomuzikológa Martina Kmeťa, zameraných na vojvodinských Slovákov. M. Žiláková prináša fundovaný exkurz do foriem jestvovania slovenského jazyka prostredníctvom pamiatok ľudovej religiozity. Nasleduje príspevok o jazykových osobitostiach enklávnej slovenčiny, ktoré K. Balleková okrem iného odhaľuje aj analýzou rozprávok, zaznamenaných a uverejnených O. Krupom (Rozprávky Ľaničky Žofky (1984)). Sekciu uzatvára Tuškovej príspevok o používaní slovenského jazyka v rozličných komunikačných sférach a situáciách v Maďarsku. Je výsledkom jej výskumu v prostredí poslucháčov slovakistiky na viacerých vysokoškolských pracoviskách v Maďarsku. Takéto výskumy sa dnes realizujú vo zvýšenej miere, čo potvrdzuje ich efektivitu a reprezentuje aktuálne výskumné trendy.

V ďalšej časti zborníka – Tradícia a pamäť – M. Kmeť približuje prejavy duchovnej a sociálnej kultúry dolnozemskej Slovákov v medzivojnovom období prostredníctvom súdobej tlače. Predstavuje významné slovenské periodiká v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku, ich genézu, poslanie a vplyv na formovanie slovenských dolnozemskej minorít. D. Anoca poukazuje na prvky ľudovej kultúry v literatúre Slovákov v Rumunsku ako na prostriedok realizácie literárneho diela. Slovenské reálie v dielach totiž nie sú prítomné náhodne, alebo podvedome, práve naopak. Autorka ich analyzuje v konkrétnych dielach s akcentom na ich funkcie (estetická, symbolická, emocionálna, etnoidentifikačná, etnopsychologická a pod.). Hodoličovej príspevok o slovenských ženách vo Vojvodine čitateľovi predstavuje metódu oral history na príklade publikácie „Slovenky – životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine“. Príspevok sa venuje okolnostiam vzniku tejto publikácie, kritériám výberu informácií, výskumným témam aj kľúčovým zisteniam. K. Maruzsová Šebová sa zameriava na tradície kulinárnej kultúry v románoch Pála Závodu prostredníctvom klobásky ako literárneho motívu. I keď Závada vo svojich dielach dáva široký priestor aj iným tradičným jedlám, ako píše Šebová, uprednostňuje „makovie medovie haluške“ a klobásku. Príspevky Anocy a Maruzsovej Šebovej vzbudzujú úvahy nad tým, aká dôležitá môže byť jedna etnokultúrna reália v literárnom diele a aké rozmanité témy sa prostredníctvom nej dajú uchopiť, alebo

vyjadriť. Základné demografické súvislosti slovenských dolnozemskej obcí v Maďarsku v 19. storočí prinášajú J. Majo a D. Kusendová. Poukazujú na význam populačnej sily a dynamiku rastu generácií Slovákov v období 18. – 19. storočia. Údaje sú precízne, na základe spracovania historických cirkevných schematizmov. R. Kustár nám prináša zaujímavý a hodnotný, náhodne objavený historický materiál „Protocol“ obce Edház. Vo svojom príspevku interpretuje údaje z tohto materiálu, pričom sa zameriava na obdobie rokov 1822-1835. Ukazuje, že takýto dokument poskytuje informácie, ktoré môžu mimoriadne zvýšiť plasticitu obrazu života ľudí v minulosti, v tomto prípade v Edháze. Z. Škovierová sa venuje dobrovoľníckym aktivitám Slovákov v Maďarsku v ostatných 70 rokoch na základe poznatkov z terénnych výskumov a štúdia archívnych dokumentov. Prechádza od tradičných k novým formám výpomoci, aktivít, združovania sa, ale stále viazaných na lokálnu komunitu. Okrem toho sa venuje aj súčasným regionálnym inštitúciám a fenoménu cezhraničnej spolupráce. A. Uhrinová predstavuje jazykovú autobiografiu ako efektívnu metódu výskumu slovenských dolnozemskej komunít. Najprv tak robí na príklade diela Ondreja Krupu, potom nasleduje metodologicky prepracovaný materiál z výskumu v obci Veňarec so zaujímavými prílohami.

Zborník tak voľne prechádza do svojej štvrtej časti – Z terénnych výskumov vo Veňarci. Úvodná štúdia O. Krupu sa zameriava na zmeny vo zvykoch a poverách vo Veňarci v medzigeneračných súvislostiach. Autor porovnáva existujúci publikovaný materiál vo viacerých časových rovinách, ktorý približuje prostredníctvom terénneho výskumu realizovaného v roku 2013. Odhaľuje sa tak generačná dynamika týchto premien. L. Lenovský sa vo Veňarci zaoberal najrozmanitejšími faktormi formovania identity. Poukazuje na fakt, že získanie odpovede na otázku: „Kto sú Veňarčania?“ podmieňuje výskum nielen ich etnickej, ale aj socioprofesijnej, náboženskej, kultúrnej a lokálnej identity. Michalíkov príspevok analyzuje determinanty akulturácie Slovákov vo Veňarci, pričom identifikuje konkrétne faktory, ktoré modelujú tento etnokultúrny proces a vysvetľujú súčasný stav komunity. J. Čukan a M. Kurpaš v prvej časti príspevku predstavujú rozmanité špecifiká kultúry vo Veňarci a faktory ich formovania. V druhej časti sa zameriavajú na jedno z nich – tradičnú architektúru, resp. súčasný stav prvkov tradičnej architektúry, vrátane stavebných techník a zachovanej terminológie. I. Valentová prináša podrobný zoznam priezvisk Veňarčanov s vysvetlením ich významu a pôvodu. M. Kazík túto tému rozširuje o živé (neúradné) mená, ktoré v teréne zozbieral, fundovane analyzoval a interpretoval. Súčasnú slovenskú jazykovú situáciu vo Veňarci približuje R. Ondrejková prostredníctvom analýzy lokálnej slovenčiny, príležitostí jej používania a komunikačných zručností Veňarčanov.

Obrazová príloha v závere zborníka dokumentuje priebeh konferencie a terénneho výskumu vo Veňarci. Ukazuje nielen kolegov a spolupracovníkov, ale aj priateľov.

Oceňujem, že editorky zborníka rešpektovali duplicitu niektorých údajov o výskumnej lokalite, ktoré ponechali vo viacerých príspevkoch, aby zachovali ich celistvosť. Podľa možnosti rešpektovali aj jazyk a vlastný spôsob vyjadrovania každého z autorov. Takisto rešpektovali aj isté nejednotnosti formálnej úpravy niektorých príspevkov, spôsobené rozdielnymi požiadavkami disciplín, v rámci ktorých jednotliví autori pôsobia.

Na záver možno konštatovať, že: 1. zborník je nepochybne je ďalším kvalitným vedeckým materiálom k štúdiu kultúry Slovákov v Maďarsku. 2. Je určený pre vedcov, ale použiteľný aj ako edukačný materiál pre študentov zo študijných odborov zameraných na človeka, kultúru, spoločnosť, či minoritnú problematiku. 3. Je aktuálny – prináša pohľad na súčasné trendy kultúrno-spoločenského výskumu s akcentom na Slovákov v Maďarsku. Obsahuje informácie, ktoré vytvárajú ich súčasný obraz a vysvetľujú súčasný stav, pozíciu a čiastočne i perspektívy. V prípade, že sa príspevok týka minulosti, tá je interpretovaná moderným historiografickým aparátom. 4. Zborník je zároveň dôstojnou spomienkou na jedného človeka, bádateľa, kolegu a pre mnohých aj priateľa.

Ladislav Lenovský

Recenzia

ZUSKINOVÁ, I.: Liptov v ľudovej kultúre. Banská Bystrica 2014.

Myšlienka vytvoriť etnologické monografie jednotlivých regiónov Slovenska bola živá minimálne od 60. rokov 20. storočia, do súčasnosti sa však nenaplnila ani na 50 %. Z bývalých žúp vyšli monografie Hont, Turiec, Gemer a Malohont či Orava. Od roku 2015 k nim môžeme pridať monografiu Liptov – jeden z etnologickej aj turisticky najatraktívnej-

ších regiónov Slovenska, od odborníčky na Liptov „na slovo vzatej“, Ivety Zuskinovej. Pri tvorbe monografií bývalých žúp išlo zväčša o kolektívne diela, keďže obsiahnuť rôznorodé témy si trúfa len málo etnológov, hoci aj dôverne poznajúcich región, v ktorom pôsobia. Okrem Ivety Zuskinovej si na takýto počín trúfol len Juraj Langer v publikácii Cesty po minulosti Oravy. Treba preto oceniť odvahu autorky, ktorá je však založená na celoživotnej práci v Liptovskom múzeu, čím získala poznatky, kompetencie a dôverne spoznala tento kraj. Popri vybudovaní múzea v prírode v Pribyline, Ovčiar-

skeho múzea v Liptovskom Hrádku, autorstve niekoľkých publikácií a množstva odborných článkov o jednotlivých oblastiach ľudovej kultúry Liptova, vytvorení občianskeho združenia a aktivít, ktoré spájajú obyvateľov Liptova okolo kultúrnych tradícií, predložila čitateľom z odbornej i laickej verejnosti monumentálnu publikáciu, ktorá sa nesporne zaradí medzi významné zdroje poznatkov o kultúre Slovenska a podtatranského regiónu.

Podobne ako Juraj Langer, zvolila cestu inovatívnu, originálnu. Liptov je jedným z regiónov Slovenska, v ktorom sa do súčasnosti zachovali živé formy tradičnej kultúry, obdivované a využívané najmä v oblasti turizmu. Napriek tomu dosiaľ neexistovala etnologická monografia, ktorá by sústredila rôzne oblasti tradičného života tohto regiónu. Autorka využila svoje dlhoročné a bohaté skúsenosti z múzejnej práce v Liptove, úzko prepojenej s terénom a ľuďmi. Na prvý pohľad sa čitateľ do publikácie zahľadí vďaka množstvu zaujímavých obrázkov, kvalitnej tlači a niekoľkovrstvovému spôsobu podávania informácií (odborný text, spomienky informátorov, dobové dokumenty, spomienky autorky), nevynímajúc skrátenú anglickú verziu textov v príslušných kapitolách. V centre záujmu autorky je človek, ktorý v obklopení horskou prírodou dokázal prežiť a vytvárať hodnoty obdivované aj v súčasnom globalizovanom svete. Publikácia je plná etnografických údajov a kontextov prepájajúcich kultúrne a sociálne sféry života, lokálnych osobitostí, ľudských príbehov a výtvorov. Upúta už samotná obálka, ktorá napovedá, že je to predovšetkým kniha o človeku, ľuďoch a ich živote.

Autorka si nenárokovala obsiahnuť všetky témy etnografie a folkloristiky, ba niektoré pripravované časti musela z priestorových dôvodov z publikácie vynechať. Napriek tomu obraz, ktorý o Liptove v publikácii vytvorila, je dostatočne komplexný. Približne polovicu rozsahu tvorí kapitola **Človek a práca**, ktorá približuje zdroje obživy Liptákov v 19. a prvej polovici 20. storočia. Podrobne sa venuje poľnohospodárstvu, chovu zvierat, najmä ovčiarstvu, ale aj liptovskému baníctvu, hospodáreniu v lesoch, včelárstvu, staviteľstvu, medovníkárstvu, výstahovalectvu, či liptovským murárom.

Bývanie je vďaka múzeu v prírode v Pribyline autorke dôverne známa oblasť tradičnej kultúry, približuje ho v kapitole **Dom a život v ňom**. Rodinné obyčaje sú popísané v časti **Od kolísky po hrob**. Ľudový odev, vrátane jeho výroby a materiálov, opäť s využitím skúseností a dokumentov z múzea, je zhrnutý v stati **Odev všedný a sviatočný**. Sociálnemu zloženiu etnickému, náboženskému, správe obcí, školstvu, kultúrnemu a spolkovému životu či krčmárom je venovaná kapitola **Ľudia v dedine**. Výročné obyčaje sú spracované v **Roku vo zvykoch**.

Rozsah informácií je nastavený tak, aby autorka uspokojila odborníkov aj laikov. Isteže by sa dalo publikácii vytknúť to, čo v nej nie je – aspoň rámcová história regiónu, absentuje mapa spomínaných lokalít. V kontexte súčasnej dostupnosti informácií cez internet však možno uznať, že autorka zvolila veľmi racionálny prístup a priestor využila maximálne efektívne.

K zrodu tejto publikácie finančne prispelo Ministerstvo kultúry, ale aj mnoho liptovských obcí, ktoré si predplatili určitý počet kusov z nákladu. Aj vďaka manažovaniu vydania zo strany samotnej autorky je táto vizuálne atraktívna kniha finančne dostupná a bez rabatu je možné ju zakúpiť v múzeu ovčiarstva v Liptovskom Hrádku. Zámerom autorky je, aby sa monografia dostala do všetkých obcí a na základné školy Liptova a popri liptovských múzeách sa stala zdrojom poznania vlastného regiónu. Tradičná kultúra je jedinečný kapitál, ktorý využitím v turizme môže prispieť k jeho rozvoju.

Na záver si dovoľím citovať slová azda najskúsenejšieho etnológa v múzejníctve Petra Marákyho, ktorými výstižne a vtipne zhodnotil novú publikáciu na sociálnej sieti: „Múdra a krásna kniha. Houby Jánošík, čerta starého Beňovský, figu borovú Svätopluk... na takéto máme byť hrdí. Len keby sme mali viac takých Ivetiek Zuskinových...“ (FB, 22. Máj 2015).

Zuzana Beňušková

Recenzia

ŽEŇUCH, P.: K dejinám cyrilскеj písomnej kultúry na Slovensku. Nitra 2015.

Peter Žeňuch patrí medzi popredné osobnosti systematického výskumu jazykovej, historickej a kultúrnej platformy byzantsko-slovenskej tradície a obradu na Slovensku a v karpatskom priestore. K osobitej podmnnožine, určujúcej predmet jeho záujmu, patrí výskum cyrilských písomností, rukopisov a tlačí, prostredníctvom ktorých definuje historicko-religiózne vzťahy medzi slovanským Východom a Západom.

hy medzi slovanským Východom a Západom.

Publikáciu *K dejinám cyrilскеj písomnej kultúry na Slovensku* môžeme radiť medzi významné naratívne pramene slovanského jazyka v procesuálnych súvislostiach a geopolitickom pohybe, odkazujúc na latinskú i byzantsko-slovenskú kresťanskú tradíciu ako dva rovnocenné koreláty duchovného a kultúrneho odkazu na našom území. Slovensko v konceptuálnom priesečníku dvoch konglomerátov – Slavia latina a Slavia byzantina – bolo už od čias predveľkomoravského konštituovania liturgického jazyka Slovanov predurčené za sprostredkovateľa cyrilo-metodskej kultúrnej tradície ostatným kultúram. Je to práve spomínaná tradícia,

ktorá nedocenené drží patronát nad kultúrnymi a duchovnými hodnotami v súčasnom, neraz kultúrnym marazme.

Monografia P. Žeňucha je cenným zdrojom aj z hľadiska deklarovania systematického pohybu medzikultúrnej a medziobradovej komunikácie, ktorej princípy sa zračia vo fundamente literárnych línií. Práve im autor venuje podstatnú pozornosť, nakoľko za rozhodujúci faktor formovania písomníctva a kultúry na Slovensku považuje prienik a synergiu duchovných zdrojov oboch kultúrno-religióznych tradícií. V kontexte spomínaných tvrdení sa opiera o cyrilské texty s prvkami ľudového jazyka, v ktorých poukazuje na morfológické osobitosti, lexikálne prevzatia slovného zásoby z východoslovenskej podoby slovenčiny a jej vplyv na jazyk cyrilských spevníkov. Autor tiež porovnáva paraliturgické texty piesní napr. s jazykom kalvínskych tlačí, čím sleduje pôvod, šírenie i životaschopnosť paraliturgickej piesňovej kultúry a odкрýva potenciál interdisciplinárneho výskumu interetnických, interkultúrnych a interreligióznych vzťahov.

Komplexnosť publikácie dotvárajú historiografické zmienky prác osobností spoločenského spektra, venujúcich sa jazykovým a etnicko-konfesionálnym pomerom v prostredí byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku, ale i v Podkarpatskej Rusi. Veľmi cennou súčasťou publikácie sú živo komunikujúce autorove doloženia evanjeliárov, spevníkov, resp. ďalších náboženských textov z jednotlivých národných knižníc, múzeí či univerzít, ktoré, spolu s detailným opisom historických udalostí a s autentickými prepismi cyrilských dokumentov, majú zásluhu na tematickej atraktivite publikácie nielen v odborných kruhoch.

Ján Moravčík

Promócia novej monografie

Michala Dubská

Vo štvrtok 23. júla 2015 sa vo Vojlovici konala promócia vedeckej monografie Vojlovica. Kultúrne tradície Slovákov v Banáte, ktorú spoločne vydala Filozofická fakulta UKF v Nitre, Slovenský kultúrno-osvetový spolok Detvan a Slovenské vydavateľské centrum v Báčskom Petrovci. Monografia je výsledkom viac ako dvojročného projektu pracovníkov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, ktorí sa v rámci svojej vedecko-výskumnej činnosti dlhodobo zameriavajú na výskum kultúry dolnozemskej Slovákov. Po Borumlaku a Varzali, Erdevíku, Boľovciach, Pivnici, Silbaši a Soľanoch ide už o siedmu monografiu z prostredia slovenských minorít v zahraničí. Pri dolnozemskej výskumoch je možné identifikovať viaceré spoločné, či podobné črty, no v každej lokalite je súčasne prítomné niečo jedinečné a neopakovateľné. Vojlovica predstavuje speci-

Prítomní autori

Zdroj: Valek, 2015

fickú multietnickú a multikultúrnú prímestskú lokalitu dedinského typu. Je zaujímavá najmä z pohľadu jej situovania na pomedzí vidieckeho a urbánneho prostredia, na hranici agrárneho a priemyselného sveta, nového i tradičného. Najaktuálnejšia publikácia venovaná obci situovanej neďaleko Belehradu sa na viac ako 600 stranách venuje rôznym témam histórie a súčasnosti slovenského obyvateľstva, zachytáva ich kultúrne tradície a dokumentuje lokálne špecifiká.

Na prezentácii publikácie bol prítomný takmer celý autorský kolektív – prof. PhDr. J. Čukan, CSc., doc. PhDr. L. Lenovský, PhD., doc. PhDr. B. Michalík, PhD., PhDr. M. Žabenský, PhD., PhDr. M. Kurpaš, PhD., PhDr. M. Dubská, PhD., PhDr. R. Zima, PhD. a Mgr. Branislav Kulík (autorský tím doplnili PhDr. Zuzana Drugová a PhDr. Peter Michalovič). Autori predstavili parciálne témy, ktorým sa v rámci výskumu venovali a jeho výsledky. Jednotlivé kapitoly zachytávajú kultúrno-historický vývoj krajiny, medzilokálne kontakty, otázky identity, spolkovú činnosť, obyčajové tradície, tanečné a piesňové prejavy, tradičnú architektúru, tradičnú gastronómiu, dejiny cirkvi a miestny kultúrny potenciál. Medzi vzácnymi hosťami nechýbala Anna Tomanová Mikanová – predsedníčka Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny, Branislav

Promócia publikácie

Zdroj: Valek, 2015:

Kulík – evanjelický farár vo Vojlovici a autor kapitoly o dejinách cirkevného zboru, riaditeľ Slovenského vydavateľského centra v Báčskom Petrovci – Vladimír Valentík, Michal Spišiak – predseda Slovenského kultúrno-osvetového spolku Detvan, Michal Marko, predseda miestneho odboru Matice slovenskej a mnohí iní. Predovšetkým však boli prítomní obyvatelia Vojlovice, ktorí svojou ústretovosťou, otvorenosťou a záujmom počas výskumu významne prispeli k zrodu publikácie.

Promócia publikácie sa konala v príjemných exteriéroch priestoroch Slovenského kultúrno-osvetového spolku Detvan, ktoré boli v horúci letný deň tou správnou voľbou. Súčasťou programu bolo aj čítanie autentických úryvkov z novej publikácie. Dekorácie v podobe výšiviek a ukážok tradičného odevu zabezpečili Miestny odbor Matice slovenskej. Po ukončení oficiálnej časti programu nechýbali

Zostavovateľ a spoluautor J. Čukan pri interview s médiami

Zdroj: Valek, 2015

rozhovory pre médiá, venované knihy a autogramiáda. Hostia si mohli vychutnať viaceré lokálne gastronomické špeciality, napr. známe vojlovické lopty. Promócia monografie bola súčasťou programu Dožinkových slávností, ktoré sa vo Vojlovici konajú každoročne a sú jedným z najobľúbenejších a najnavštevovanejších podujatí v regióne.

Predsiedníčka MS v Srbsku Katarína Melegová-Melichová

Zdroj: Valek, 2015

Publikácia Vojlovica – kultúrne tradície Slovákov v Banáte je nepochybne ďalším cenným príspevkom k zachovaniu kultúrnych tradícií Slovákov na Dolnej zemi, kvalitným vedecko-popularizačným a edukačným výstupom a, dúfame, aj zaujímavým čítaním.

Výskum Slovákov v severnom Rumunsku – prieskum terénu

Michal Kurpaš

Výskum Slovákov v severnom Rumunsku, ktorý sa uskutočnil 14. – 21. 9. 2015, bol podmienený absenciou aktuálnych poznatkov o slovenskej minorite žijúcej v Rumunsku. Východiskom skúmania bola aj existencia organizácií Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku. Zo 48 týchto inštitúcií je 32 situovaných v župách Bihor, 4 v župe Salaj, 4 v Satu Mare, 3 v Arad, 3 v Timis a 2 v Cluj. Terénny výskum bol realizovaný prevažne v Bihorskej, Maramurešskej, Satumarskej a Sučavskej župe. V Bukovine sa nevyskytuje ani jedna organizácia združujúca Slovákov. Knižné publikácie uvádzajú, že Slováci túto oblasť opustili v období po 2. svetovej vojne. Cieľom bolo navštíviť obce Novy Solonc, Plesa a Poiana Micului, pátrať po pozostatkoch slovenského osídlenia a monitorovať súčasné etnické zloženie daných lokalít.

Horské prostredie Bukoviny kolonizovali Goralí z oblasti Kysúc a Oravy. Wojciech Krysiński (2006) uvádza, že išlo o Goralov zo slovenských obcí Skalité, Čierne, Svrčinovec, Horelica, Turzovka, Makov, Podvysoká, Osčadnica, Zavodie, Staškov, Vysoká nad Kysucou, Olešná, Raková a Čadca. Títo Goralí osídlili aj bukovinskú Starú Hutu, kde pracovali v sklárskej fabrike. Lákadlom pre osadníkov mohli byť aj pracovné možnosti v soľnej bani v Kačici (*rum.* Cacica), kde v jej tesnej blízkosti vznikli osady Nový Solonec (*rum.* Solonetu Nou), Pleša (*rum.* Plesa) a Malá Poľana (*rum.* Poiana Micului).

Sociologický výskum realizovaný v spomenutých lokalitách jednoznačne potvrdil intenzívnu asimiláciu. Aj na základe výpovedí miestnych obyvateľov možno konštatovať, že asimilačné procesy prebiehali do poslednej tretiny 20. storočia. Pod vplyvom poľských učiteľov a kňazov bolo slovenské obyvateľstvo postupne polonizované.

Národnostné snahy sa v najväčšej miere prejavili v obci Malá Poľana, kde v 30. rokoch 20. storočia prebiehala výučba slovenského jazyka. Po 2. svetovej vojne väčšina obyvateľstva reemigrovala do svojej pôvodnej vlasti, alebo do hospodársky rozvinutejších lokalít. V obci Malá Poľana dodnes používa miestne obyvateľstvo slovenské slová a goralské nárečie. Intenzívna podpora minorít zo strany Poľska spôsobuje, že sa väčšina obyvateľstva identifikuje ako poľská menšina. Matriky zosnulých ešte aj po roku 2000 uvádzajú

Prieskumný tím a miestni obyvatelia (Boinesti)

Zdroj: Žabenský, 2015

nepolonizované a neromanizované slovenské priezviská Jurašek, Drozdek, Kucharek a pod. Silnú podporu demonštruje aj fakt, že v každej z týchto obcí sa nachádza poľský dom, škola, fara či kostol.

Omša v slovenskom jazyku, rímskokatolícky kostol v Novej Huti

Zdroj: Žabenský, 2015

V oblasti Satu Mare sa nachádzajú 4 obce Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku. Sú to Huta Certeze (*slov.* Ludovítovo Údolie), Boinesti (*slov.* Boinești), Sacaseni (*slov.* Sakašeny) a Satu Maru. Nachádza sa tu aj Livada, ktorá bola v minulosti známa množstvom slovenských kolonistov. Počet Slovákov, ktorí ovládajú slovenský jazyk, je v iných obciach nízky. Odhaduje sa na niekoľko desiatok. Je zaujímavé, že časť obyvateľstva v tejto župe sa hlási k slovenskej národnosti na základe svojho pôvodu, pričom slovenský jazyk už neovláda. Najväčšia koncentrácia je v meste Satu Mare (50-60 Slovákov).

Výsledky krátkého skúmania upozorňujú, že tento priestor je zaujímavý pre dôkladnú analýzu pozostatkov slovenskej minority. Okrem získaných etnologických poznatkov mal výskumný tím možnosť hodnotiť aj kvalitu a kontrasty cestovného ruchu v danej oblasti.

Svetový deň cestovného ruchu v Nitre opäť svetový

Roman Zima

Pri príležitosti osláv Svetového dňa cestovného ruchu sa Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, prvýkrát v spolupráci s Mestom Nitra a Nitrianskou organizáciou cestovného ruchu, rozhodli zorganizovať už jubilejný desiaty ročník podujatia **Svetový deň cestovného ruchu**. Prvýkrát dostalo toto podujatie trojdňový priestor, čo podčiarkuje jeho význam a úspešnosť. Predzvestou osláv bola výstava **Reč nitrianskych pamiatok**, ktorú si návštevníci Galérie MLYNY Nitra mohli prezrieť od 11. do 30. septembra 2015.

Prednáška J. Čukana v synagóge, Nitra

Zdroj: Zima, 2015

Dlhodobu pripravované oslavy Svetového dňa cestovného ruchu trvali od 27. do 30. septembra. V nedeľu sa konali v zaplnenej Synagóge – koncertnej a výstavnej sieni mesta Nitra 4 prednášky. Úvodné vystúpenie **Beduíni v Sýrskej púšti** zabezpečil Jaroslav Čukan. Slovom aj obrazovým materiálom priblížil spôsob života a kultúru beduínov a podelil sa o svoje poznatky, ktoré nadobudol počas terénnych výskumov v Sýrii. Tomáš Kučírek a Ladislav Lenovský predstavili

Prednáška L. Lenovského a T. Kučírka v synagóge, Nitra

Zdroj: Zima, 2015

Kultúrny cestovný ruch v Petre prostredníctvom fotodokumentácie a informácií z terénneho výskumu, ktorý realizovali v tejto lokalite. Pútavým rozprávaním pod názvom **La Dakar 2015** zaujali aj netradiční cestovatelia Matej Fabšík a Marián Grofčík, ktorí autom precestovali veľký kus afrického kontinentu a získali množstvo neobyčajných zážitkov. Nedeľný program zakončil už tradičný účastník Michal Gaj s prednáškou **Transsibírska magistrála**. Súčasťou nedeľného programu boli aj bezplatné prehliadky Martinského vrchu, Zoborského kláštora a Horného mesta, počas ktorých profesionálni sprievodcovia sprevádzali spolu 110 záujemcov.

Oslavy pokračovali 29. septembra Medzinárodnou vedeckou konferenciou doktorandov a vedeckých pracovníkov s názvom **Príčiny a riešenia cestovného (ne)ruchu**. Účastníci sa vyjadrili ku konkrétnym problémom v cestovnom ruchu na Slovensku aj v európskom kontexte. Analyzovali ich príčiny a navrhli možné riešenia. Na konferencii mali zastúpenie Slezská univerzita v Opave, The Graduate School of Business Studies, Belgrade, Vysoká škola hotelová v Prahe, zo Slovenska Ekonomická univerzita v Bratislave, Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Archeologický ústav SAV Nitra, Nitrianska organizácia cestovného ruchu a Oblastná organizácia cestovného ruchu REZORT PIEŠŤANY.

30. septembra 2015 sa v priestoroch Študentského domova Nitra konal **cyklus cestovateľských a odborných prednášok** z oblasti turizmu a gastronómie. Ich úlohou bolo informovať aj vzbudiť záujem o cestovanie u študentov aj širokej verejnosti. Cyklus prednášok odštartovali Margita Vlasovová a Laura Žemberová, ktoré predstavili cestovnú kanceláriu Hechter a svoju kariéru v nej. Najväčšej pozornosti sa tešila Dorota Nvotová, ktorá si získala hlavne mladšie publikum nekonvenčnou prednáškou o živote v Nepále. Prvýkrát bol do programu zaradený aj odborník z gastronómie. Renomovaný šéfkuchár Jaroslav Židek porozprával o svojich kuchárskych začiatkoch aj o najnovších trendoch v gastronómii. Emire Khidayer priblížila situáciu na Blízkom východe a porozprávala o postavení ženy v arabskom svete aj o svojej odbornej kariére. Študent Katedry manažmentu kultúry a turizmu Martin Pižem vystúpil s prezentáciou

Otvorenie konferencie

Zdroj: Zima, 2015

o svojom putovaní po Slovensku, Michal Gaj (BUBO Travel Agency) priblížil cestu po Etiópii z pohľadu sprievodcu a Erika Kopálová porozprávala zážitky z cesty po Patagónii.

Prednáška J. Žideka na pôde UKF v Nitre

Zdroj: Zima, 2015

Na oslavách Svetového dňa cestovného ruchu sa zaregistrovalo viac ako 1200 účastníkov. Okrem študentov a pedagógov z fakúlt UKF v Nitre mali zastúpenie nitrianske stredné školy, ktoré majú v náplni štúdia cestovný ruch, respektíve niektoré jeho parciálne časti. Súčasťou programu boli aj súťaže. Popularite sa tešila súťažná prehliadka amatérskych fotografov Sila okamihu objektívom cestovateľa. Veľkým lákadlom boli atraktívne a hodnotné ceny. Je potešiteľné, že organizácia, rozsah, kvalita i návštevnosť podujatí v rámci osláv Svetového dňa cestovného ruchu majú stúpajúci trend.

Vďaka za vydarené podujatie patrí organizátorom, vystupujúcim a účastníkom, ale aj partnerom (**partneri podujatia**: BUBO Travel Agency, Galéria MLYNY Nitra, Vinárstvo Tajná, Falafel Nitra – Emil Ibrahim, **partneri fotosúťaže**: CK Hechter, Garmond Nitra, TRACO Computers, CK NITRAVEL, Hotel Mikado, Thermalpark Nitrava).

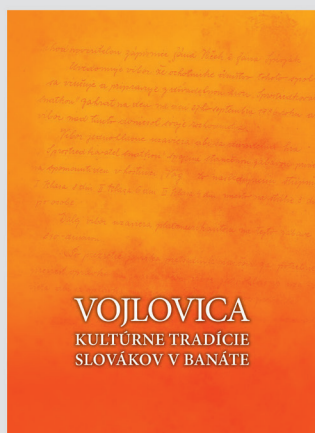
Organizačný tím - študenti KMKaT FF UKF v Nitre

Zdroj: Zima, 2015

Errata: V čísle 1/2015, v príspevku O. Zemanovej, na s. 20 (druhý obrázok) je Mešita Jakowaliho Hassana Paschu v Pécsi.

V roku 2015 Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre vydala:

Vojlovica. Kultúrne tradície Slovákov v Banáte
JAROSLAV ČUKAN A KOLEKTÍV
ISBN 978-86-7103-442-5

Slovacchia – Contesti del patrimonio culturale e del turismo
(libro di testo universitario con esercizi di lingua italiana professionale)
LADISLAV LENOVSKÝ – MARTINA LUKÁČOVÁ E ALTRI
ISBN 978-80-558-0803-1

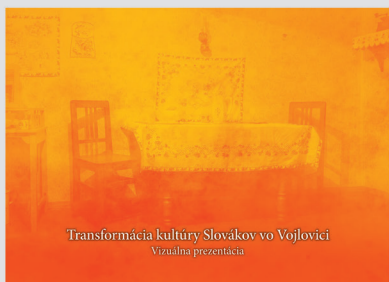

Kontexty kultúrneho dedičstva a turizmu na Slovensku
učebné texty k vybraným problémom
LADISLAV LENOVSKÝ A KOLEKTÍV
ISBN 978-80-558-0809-3

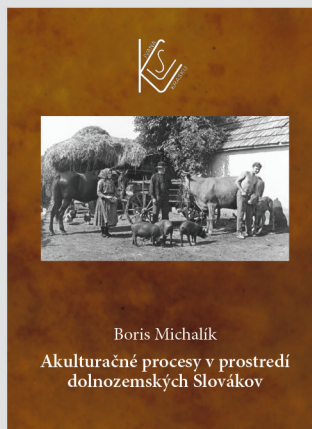

Kultúrne dedičstvo a kultúrny cestovný ruch - Učebné texty k vybraným problémom
MICHALA DUBSKÁ
ISBN 978-80-558-0886-4

Pripravujeme:

Transformácia kultúry Slovákov vo Vojlovici - Vizualna prezentácia
ROMAN ZIMA

Akulturačné procesy v prostredí dolnozemsých Slovákov
BORIS MICHALÍK

Zborník z medzinárodnej konferencie študentov, doktorandov a vedeckých pracovníkov
Príčiny a riešenia cestovného [ne]ruchu
MICHALA DUBSKÁ
LUCIA ZÁHUMENSKÁ
ROMAN ZIMA